

ΠΟΛΙΤΙΚΤΙΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ
Αρ. Έκδοσης 21

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ '98
Έκδοση Δ.Ε.ΤΟ.ΠΟ.Κ.Α.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

πρόεδρος
ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΚΟΛΒΑΤΖΗΣ

αντιπρόεδρος
ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΙΟΝΙΔΗΣ

μέλη
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΑΦΕΙΔΗΣ
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΣΟΦΙΑΝΙΔΗΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΔΡΑΓΚΟΛΑΣ
ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΖΥΓΟΥΛΙΑΝΟΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΡΟΥΖΙΔΗΣ
ΝΙΚΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΑΡΑΤΣΙΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

διευθυντής
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΜΠΟΥΡΗΣ
λογιστήριο
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΑΡΑΤΣΙΔΗΣ
προγραμματισμός
ΧΑΡΟΥΛΑ ΟΥΣΟΥΛΤΖΟΓΛΟΥ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΣΤΑΝΤΖΟΣ
γραμματεία
ΣΟΦΙΑ ΧΙΟΝΙΔΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΒΕΡΡΟΣ
τεχνική υποστήριξη
ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
ηλεκτρολόγος
ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
βιβλιοθηκονόμος
ΒΟΥΛΑ ΚΟΤΣΑΛΟΥ
γενικών καθηκόντων
ΜΗΝΑΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ

Διεύθυνση - Γραμματεία:
Α. Αντωνιάδη 19, 591 00 Βέροια, τηλ. (0331) 22967, 62548 Fax 27914
ΑΝΤΩΝΙΑΔΕΙΟΣ ΣΤΕΓΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ & ΤΕΧΝΩΝ
Α. Αντωνιάδη 19, τηλ. 62548
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ «ΘΕΑΝΩ ΖΩΠΙΟΠΟΥΛΟΥ»
Θ. Ζωγοπούλου 3, τηλ. 24879
ΛΙΘΡΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ «ΟΛΓΑΝΟΣ»
Ολγάνου 19, 28277
ΣΥΝΟΙΚΙΑΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ
10^ο Δημοτικό Σχολείο - Καλλιθέα

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΒΕΡΟΙΑΣ

Διεύθυνση - Γραμματεία:
Μητροπόλεως 40, 591 00 Βέροια, τηλ. (0331) 74433 Fax 74443

Ετήσια συνδρομή (4 τεύχη):
3.000 δρχ. για Νομικά Πρόσωπα, Οργανισμούς
1.500 δρχ. για Φυσικά πρόσωπα

Τιμή τεύχους: 500 δρχ.

Ηλεκτρονική επιμελέυση περιοδικού
«Κυριαξ», Αγ. Δημητρίου 3 τηλ. fax (0331) 24984
Εκτύπωση

TYPE PRESS Ν. Κοφινιάδης, Ν. Σχορριόβια τηλ. (0331) 90234

Εξώφυλλο:
Ο Ποτάμιος θεός Όλγανος,
Μουσείο Βέροιας

- Τα ενυπόγραφα κείμενα εκφράζουν τις απόψεις του συγγραφέα.
- Το περιοδικό δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα.

Πολιτιστικά Δρώμενα

Τρίμηνη Περιοδική Έκδοση
της Δημοτικής Επιχείρησης Πολιτισμού
Δήμου Βέροιας
Αρ. Έκδοσης 21

Υπεύθυνες Σύνταξης:
Τυφοξύλου Ευθαλία
Λάμπρη Χαρά

5 Σχόλια

Αφιέρωμα

6 Η ΒΕΡΟΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ
Βικτώρια Αλλαμανή

13 Η ΔΟΥΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΒΕΡΟΙΑ
Αργυρώ Β. Τατάκη

21 Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΟΔΟΣ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ
Λιάνα Στεφανή

Παρουσιάσεις

23 ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΒΕΡΓΙΝΑΣ
Στέλλα Δρούγου

24 ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ
Ουρσουζίδης Γιώργος

26 Η ΑΓΙΑ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ, Η ΟΠΟΙΑ ΜΑΡΤΥΡΗΣΕ ΣΤΗ ΒΕΡΟΙΑ
Γιώργος Χ. Χιονίδης

30 ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΤΟΥ 1887 ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΟΝΑΧΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΗΜΑΘΙΑ ΓΗ
Μοναχός Πορφύριος Σιμωνοπετρίτης Βερροιαίος

32 ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ -Μακεδονομάχος
Γεώργιος Μάρδας

36 ΑΙΘΡΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ «ΟΛΓΑΝΟΣ»

37 ΙΩΑΝΝΗΣ - ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

39 Βιβλιοπαρουσιάσεις

41 Πρόγραμμα Δραστηριοτήτων Εκδηλώσεων
Δημοτικής Επιχείρησης Πολιτισμού

η σύνταξη

πολιτιστικά δρώμενα 4

ΑΥΤΤΙΚΟ

Στα δυό μας τ' άλογα, αδερφέ,
το μανροχήτη Αρίωνα
και τον ξανθό Δημογοργόνα, πα στη στάλα
του αθανάτου μεσημεριού,
στης Ελευσίνας τριποδίζαμε το δρόμο,
κουβεντιάζοντας αργά,
Σα δυό παλιοί ιερείς των Αθηναίων, καβάλα...

«Μην είναι τάχα χίμαιρα;
Δε βλέπω από το φως το μετρημένο
μα από την άσωτη αστραπή
που μ' έχει από παντούθε τυλιγμένο...

«Ο χρόνος που είναι; Από τα φρένα μου
μιάν αύρα λιγοστή τον έχει πάρει...
Τα πεύκα τούτα είν' από πάντα κ' η πνοή
αιώνια απ' το νιό, που πνέει, θυμάρι...

«Κ' ετούτος ο ρυθμός, που τριποδίζουμε,
Σα να' ναι ο ίδιος ο ρυθμός π' ακόμα
τα' άτια τα αρχαία αφήκανε το χνάρι του
θαμπό πάνω στο θείον ετούτο χώμα...

«Το σώμα μόνο, που απ' το θάνατο να βγει
μπορεί, βολεί να ιδεί και ν' αντικρίσει
τη γην αυτή μέσα σε τούτη τη σιγή.
το νικητήριο σώμα, που θα λύσει

«Και τα στερνά που το τυλίγανε δεσμά,
καθώς το γνέμα τους οι κάμπιες, κι ως τη σκέψη
τ' ανθρώπου ο νους, ώσπου σ' εκείνες τα ψτερά
ν' ανθίσουν, και στον άνθρωπον η μέσα βλέψη...

«Οχι, δεν είναι χίμαιρα
να καβαλάμε τ' όνειρο τη θείαν ετούτη μέρα
που όλα, ορατά κι αόρατα, κ' εμείς και τ' άτια μας κ' οι θεοί,
στην ίδια πνέμε μέσα κρουσταλλένια σφαίρα!»

«Ας μην ξυπνούσα απ' τ' όνειρον αυτό...
Σα φτάσουμε στη θάλασσα, την ώρα
που από τη ζέστα, τ' άλογά μας σπιρουνίζοντας,
θα σπρώξουμε τα στήθια τους σαν πλώρα

«στο κύμα μέσα, να ξυπνήσουμε μπορεί
στον χρόνο τ' αντιοκόμηματα και πάλι,
και να σκορπίσουμε το θάμα ανάμεσα
στη μυστική αναγάλλια και στην πλήθια πάλι...»

«Ακόμα ζεις τη μερασμένη ορμή,
αδερφέ; Και μέν' απ' το φτενό το χώμα
της γης αυτής, ακόμα δεν ελύτρωσες
το μυστικά κατορθωμένο σώμα,

«σαν το τζιτζίκι που απ' τον τάφο βγαίνοντας,
στο πιο αψηλό θρονιάζοντας κλωνάρι,
τη γη βιγλίζει και τον ήλιο και τους θεούς
μ' ένα λιτό αναστάσιμο τροπάρι;

«Μα εμείς, όπου το θάνατο νικήσαμε, αδερφέ,
τόσες φορές, και που διαλύσαμε τα σκότη
τέτοιων καιρών, τραβάμε τώρα για το αμέριστο,
κι ολοένα, λέω, γινόμαστε πιο νιοί κι από τη νιότη!

«Κι αυτό που δεν το βλέπουμεν εμείς
ακόμα, ίσως και τ' άτια μας να το μαντεύουν
μπορεί, που, να αρχινάν μεσοδρομίες
το χαλινάρι να μασάν και να χορεύουν

«ανάλαφρα, σα να γυρεύουν ξαψνικά
ν' αλλάξουνε το πάτημα και, στην παλιάν ετούτη ρούγα,
- το χαλινάρι κράταγε, αδερφέ, κι ομηρός!-,
τον καλπισμό τους να τον κάμουνε φτερούγα.

«Οχι, δεν είναι χίμαιρα
να καβαλάμε τ' όνειρο τη θείαν ετούτη μέρα,
που όλα, ορατά κι αόρατα, κ' εμείς, και οι ήρωες, κ' οι θεοί,
στην ίδια ορμάμε μέσα αιώνια σφαίρα!»

«ΟΡΦΙΚΑ»

Αγγελλος Σικελιανός

ΣΥΝΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ο,τι παραμένει αναλλοίωτο στο χρόνο ή διοχετεύεται από εποχή σε εποχή αφομοιώνεται απ' τους ανθρώπους, παίρνει καινούργια στοιχεία και συνεχίζει, είναι αυτό που ονομάζουμε διαχρονικό. Είναι βέβαια πάρα πολύ δύσκολο να βρει κάθε γενιά τι διαχρονικό θ' αφήσει πίσω της γιατί η ανθρώπινη ζωή είναι μικρή και πεπερασμένη. Ολοι θέλουμε ν' αφήσουμε τη σφραγίδα

μας στο μέλλον, να μην ξεχαστούμε. Ο,τι

κι αν κάνουμε όμως η ιστορία είναι αυτή που θα δείξει στο τέλος τι επιβίωσε και τι θα συνεχίσει να επιβιώνει.

Ο κάθε χώρος έχει ανάγκη τον πολιτισμό του το στίγμα του τις αξίες του για να μπορεί να στέκεται και να συνεχίζει. Ο ελληνικός χώρος, ο δικός μας με τη βαρειά του κληρονομιά μας δίνει όλα τα εχέγγεια του διαχρονικού. Όσο κι αν έχει αλλάξει απ' την αρχαιότητα ο χώρος στον οποίο ζούμε δεν παύει να είναι η συνέχεια μιας ζωής αιώνων. Αν ρίξουμε μια ματιά στις πόλεις μας, αν ψάξουμε στην ιστορία τους θα ανακαλύψουμε ότι οι ρίζες τους είναι πολύ βαθιές. Μια μακρά σειρά γενεών πέρασαν κατά καιρούς από αυτή, άφησαν τα σημάδια τους που τα πήραν οι επόμενοι τους έδωσαν καινούργια ζωή και λάμψη τα άφησαν στους επόμενους που ήρθαν κι αυτοί με τη σειρά τους να δώσουν τα δικά τους στοιχεία σε όσα βρήκαν και να συνεχίσουν σύμφωνα με το νόμο της εξέλιξης.

Και σήμερα βεβαίως βρισκόμαστε σε μια εποχή εξέλιξης και ραγδαίων αλλαγών. Θα τρομάξουμε καθώς αναλογιζόμαστε ότι κάθε μέρα φέρνει και κάτι καινούργιο που διώχνει μακριά το λιγότερο καινούργιο. Φοβόμαστε ότι χάσαμε την ταυτότητά μας κι ότι ζούμε σ' έναν κόσμο που τα ισοπεδώνει όλα και ίσως να είναι αυτός ο λόγος που μας κάνει να ψάχνουμε απεγνωσμένα τις ρίζες μας. Κι όμως

αυτές είναι εδώ. Στα πολιτισμικά εκείνα στοιχεία που νίκησαν το χρόνο και έφτασαν ως τις μέρες μας. Πολλά απ' αυτά θα μπορούσε να αναφέρει κανείς, και πρώτα απ' όλα η γλώσσα μας που είναι η ίδια με κείνη που μιλούσαν οι πρόγονοί μας. Μόνο που είναι εξελιγμένη. Γιατί κι οι άνθρωποι άλλαξαν, εξελίχτηκαν με το χρόνο, προσέλαβαν καινούργια στοιχεία και από άλλους πολιτισμούς που τα ανα-

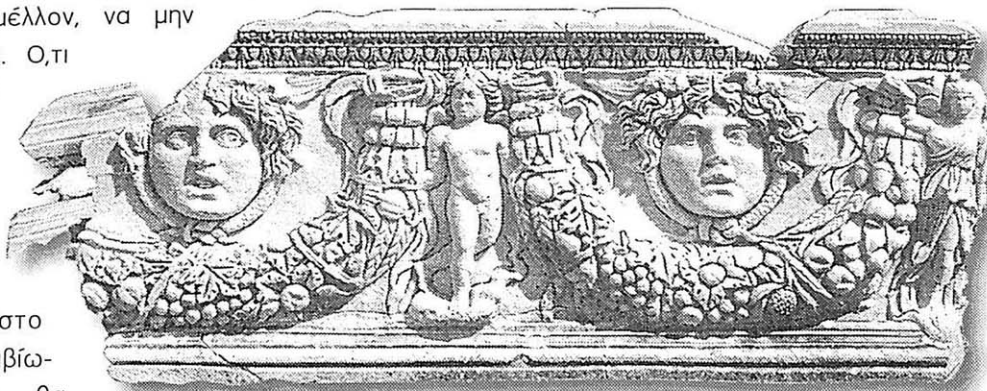
προσάρμοσαν και αφού τα πέρασαν απ' τα δικά τους, φίλτρα τα έκαναν δικά τους ενώνοντάς τα με ό,τι κληρονόμη-

σαν απ' τις

προηγούμενες γενιές. Ας ρίξουμε μια ματιά γύρω μας. Εδώ στη δική μας πόλη. Σ' αυτή την πόλη που προσπαθεί να περισώσει ό,τι δεν κατέστρεψε στο διάβα της η λαίλαπα του νεοπλουτισμού του εύκολου χρηματισμού, της απόλυτης άνεσης. Ας δούμε τη διαστρωμάτωσή της.

Επί αιώνες ο χώρος αυτός κατοικήθηκε ανέπτυξε πολιτισμό πέρασε δύσκολες στιγμές, κακές εποχές. Αλλά επιβίωσε. Βρίσκεται εδώ μπροστά μας τώρα η Βέροια αναδεικνύοντας τον αρχαίο το βυζαντινό, το σύγχρονο πολιτισμό της. Τι είναι αυτό λοιπόν που κρατάει ένα χώρο ζωντανό στους αιώνες; Μα τι άλλο. Το διαχρονικό το ανίκητο απ' τους αιώνες. Και η πόλη μας είναι ένας απ' αυτούς τους χώρους. Τα πολιτιστικά δρώμενα προσπάθησαν στο τεύχος αυτό ένα πλησίασμα στο παλιό, στην κληρονομιά της πόλης αυτής που είναι ο τόπος μας. Ας σκύψουμε προσεκτικά και ίσως διακρίνουμε πόσα από αυτά που θα δούμε έχουν επιβιώσει στα ήθη και τα έθιμά μας.

Νάτες λοιπόν οι ρίζες μας. Κι ας μην ανησυχούμε. Η ταυτότητά μας είναι εδώ αρκεί να κοιτάξουμε με μια δεύτερη ματιά.

Μέδουσα. Ρωμαϊκών χρόνων. Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Η ΒΕΡΟΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Βικτώρια Αλλαμανή.
Αρχαιολόγος

Η Βέροια κτισμένη στις ανατολικές υπώρειες του Βερμίου είναι μια σημαντική πόλη και αποτελεί μεγάλο κέντρο του μακεδονικού βασιλείου.

Η προσπάθεια να ανασυγκροτηθεί όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένα το ιστορικό παρελθόν βασίζεται πάντα σε δύο παραμέτρους. Η πρώτη είναι οι μαρτυρίες που μας δίνουν οι φιλολογικές και οι επιγραφικές πηγές και η δεύτερη τα ανασκαφικά δεδομένα.

Στην ομιλία αυτή θα περιοριστώ ως αρχαιολόγος που δούλεψα 17 χρόνια στην πόλη της Βέροιας, στα στοιχεία εκείνα που προέκυψαν από την έντονη ανασκαφική δραστηριότητα των τελευταίων δεκαετιών. Τα αποτελέσματά της που ήταν πολύ σημαντικά, δεν είναι δυστυχώς άμεσα εμφανή, διότι τα κτιριακά κατάλοιπα συνήθως καταχώνονται κάτω από τις νέες οικοδομές, ενώ τα κινητά ευρήματα δε στάθηκε ακόμη δυνατόν να αξιοποιηθούν εκτεθειμένα σε νέες αίθουσες του υπάρχοντος μουσείου.

Η Βέροια κτισμένη στις ανατολικές υπώρειες του

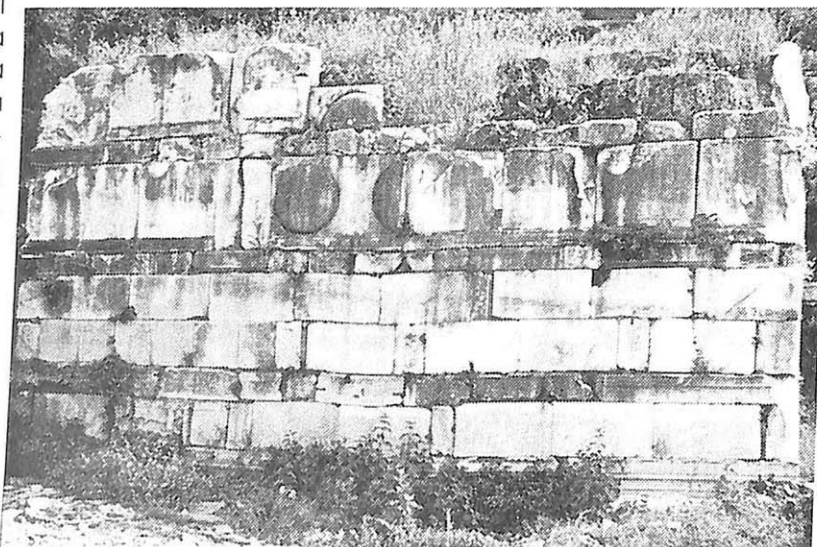
Εικ.1 Κορινθιακός αρυβάλλος 6^{ος} αι. π.Χ.

Βερμίου είναι μια σημαντική πόλη και αποτελεί μεγάλο κέντρο του μακεδονικού βασιλείου. Βρίσκεται κοντά στις δύο διαδοχικές πρωτεύουσες του κράτους, τις Αιγές και την Πέλλα, αλλά έχει οδική επικοινωνία και με άλλα μακεδονικά κέντρα, όπως η Μίεζα, η Εδεσσα και η Αιανή. Πλαισιώνεται από μια εκτεταμένη χώρα, όπου υπάρχουν διάσπαρτοι μικρότεροι δορυφορικοί οικισμοί που εξαρτώνται οικονομικά και διοικητικά από τη Βέροια. Ορισμένα από τα ονόματά τους είναι γνωστά από επιγραφές, δεν μπορούμε ωστόσο να τα ταυτίσουμε και τοπογραφικά. Ως πριν από λίγα χρόνια θεωρούσαμε ότι η Βέροια εισέρχεται στο ιστορικό προσκήνιο προς το τέλος του 5ου αιώνα, χρονολογία με την οποία συμφωνούσαν τα δεδομένα από τα νεκροταφεία και τα λίγα στρωματογραφημένα όστρακα μέσα από την πόλη.

Ωστόσο σχετικά πρόσφατα ευρήματα από λίγους λακκοειδείς τάφους που ανασκάφηκαν στο ΒΑ νεκροταφείο και χρονολογούνται στο 2ο μισό του

6ου αιώνα, καθώς και ένα παλιό εύρημα δύο ταφικών πύθων με αγγεία και χάλκινα κοσμήματα της εποχής του σιδήρου, μας επιτρέπουν να υποθέσουμε την ύπαρξη μιας μικρής πολύ πρώιμης εγκατάστασης στο υψίπεδο της Βέροιας. Χρονολογούνται στο 3ο-4ο του 6ου αι. π.Χ. Στα αρχαία χρόνια κυριαρ-

Εικ.2 Τετράγωνος πύργος στα ΒΑ τείχη

χεί σ' όλον τον ελληνικό κόσμο το εμπόριο των κορινθιακών και ιωνικών προϊόντων, ενώ στον 5ο αι. π.Χ. σταδιακά επικρατούν σ' όλες τις εμπορικές συναλλαγές τα προϊόντα του αττικού Κεραμικού. Κορινθιακοί αρύβαλλοι και κοτύλες, ιωνικές κύλικες, αλλά και μελανόμορφες αττικές λήκυθοι αποτελούν τα κτερίσματα των τάφων της Βέροιας αυτής της περιόδου (εικ. 1).

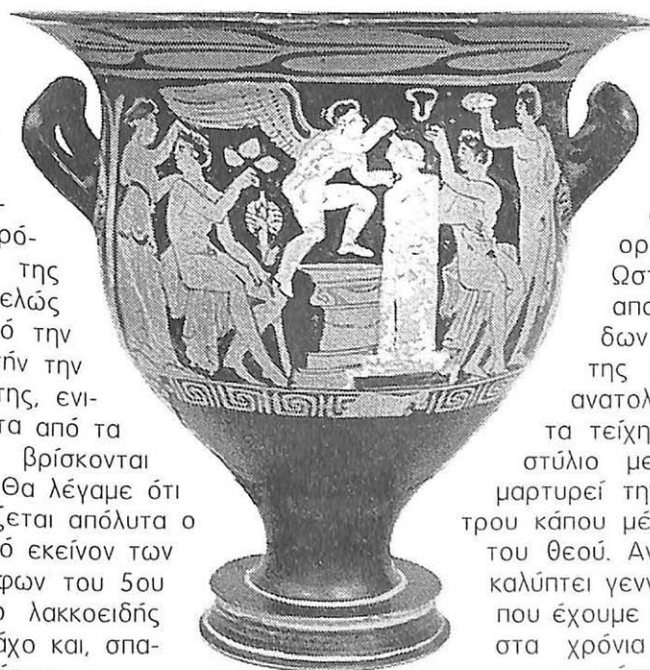
Στον 4ο αι. π.Χ. και στα πρώιμα ελληνιστικά χρόνια, η Βέροια πρέπει να αποτελεί μια μικρή σε έκταση αλλά ακμαία πολιτεία με επιβλητικά δημόσια και ιδιωτικά κτίρια, από τα οποία ένα διατηρείται σε υπόγειο πολυκατοικίας της οδού Ιπποκράτους. Πρόκειται για ένα επιβλητικό δημόσιο οικοδόμημα, του οποίου σώζονται σε αρκετό ύψος τμήματα των δύο πλευρών του, ενώ άλλα κατάλοιπα κτιρίων του 4ου αι. π.Χ. βρέθηκαν και στα γειτονικά τετράγωνα ΟΤ. 137, 145. Ισχυρή οχύρωση περιβάλλει την πόλη που ενισχύεται κατά διαστήματα με αμυντικούς ημικυκλικούς, τετράγωνους και τριγωνικούς πύργους. Τρεις κύριες πύλες, από τις οποίες έχει διαπιστωθεί ανασκαφικά μόνο η βόρεια, εξασφαλίζουν την επικοινωνία με τις άλλες μεγάλες πόλεις του βασιλείου (εικ.2). Αν η αρχική μορφή του τείχους ανάγεται στο τέλος του 4ου αι. π.Χ. θα πρέπει να αποτελεί μέρος του οικοδομικού προγράμματος του βασιλέως Κασσάνδρου ο οποίος μαζί με τη συνοίκηση της Θεσσαλονίκης και την ίδρυση της Κασσάνδρειας φρόντισε για την ανοικοδόμηση όλων των μεγάλων μακεδονικών κέντρων.

Οπωσδήποτε τα τείχη έχουν υποστεί πολλές επεμβάσεις σε διάφορες εποχές, με σημαντικότερη αυτή του 3ου αι. μ.Χ. που σχετίζεται με επιδρομές γερμανικών φύλλων και συγκεκριμένα των Ερούλων. Τότε ενισχύθηκαν τα τείχη με έναν τετράγωνο πύργο ο οποίος κατασκευάστηκε από αρχιτεκτονικό υλικό ελληνιστικών μνημείων της γύρω περιοχής. Στο νότιο σκέλος του τείχους που βαίνει παράλληλα με την οδό Θωμαΐδου, παρατηρούνται σοβαρές επιδιορθώσεις των Βυζαντινών χρόνων, αλλά και της Τουρκοκρατίας. Την εντελώς αποσπασματική εικόνα από την πόλη της Βέροιας, γι' αυτήν την πρώιμη φάση της ζωής της, ενισχύουν κάπως τα ευρήματα από τα νεκροταφεία της, που βρίσκονται πάντα έξω από τα τείχη. Θα λέγαμε ότι μ' αυτόν τον τρόπο χωρίζεται απόλυτα ο κόσμος των ζωντανών από εκείνον των νεκρών. Οι τύποι των τάφων του 5ου και 4ου αι. π.Χ. είναι ο λακκοειδής λαξευτός στο μαλακό βράχο και, σπανιότερα, ο κτιστός κιβωτιόσχη-

μος, ενώ στο τέλος του 4ου αι. π.Χ. παρουσιάζονται και τα πρώτα δείγματα των μακεδονικών τάφων. Αν η αρχιτεκτονική τους είναι απέρριπτη, τα κτερίσματα είναι πλούσια και συχνά τα κεραμικά προϊόντα εισάγονται από την Αττική. Αττικές είναι και ο επιβλητικός κωδωνόσχημος κρατήρας (εικ. 5) με ερυθρόμορφη παράσταση των μέσων του 4ου αι. π.Χ. αλλά και η υδρία που εκτίθενται στην πρώτη αίθουσα του μουσείου. Ωστόσο τέτοια μεγάλα αγγεία και σχήματα αποτελούν σπάνια ευρήματα στα νεκροταφεία της πόλης, όπου κυριαρχούν οι σκύφοι, οι οινόχοδες, οι πελίκες και τα αρυβαλλοειδή ληκύθια. Πρόκειται για αγγεία μικρού μεγέθους μελαμβαφή ή ερυθρόμορφα, με παραστάσεις δηλαδή σε κοκκινωπό χρώμα και μαύρο φόντο (εικ.3), ενώ λίγα είναι τα αβαφή σκεύη που μπορούμε να τα προσγράψουμε σε ντόπιο εργαστήριο παραγωγής. Τις γυναίκες τις στολίζουν με χρυσά και ασημένια κοσμήματα (εικ.4), δακτυλίδια, σκουλαρίκια, περιδέραια, ενώ τους άνδρες συχνά τους συνοδεύουν τα χάλκινα ή σιδερένια όπλα τους. Ωραίες πήλινες προτομές θεοτήτων προστατεύουν και συντροφεύουν τις νεκρές γυναίκες στο ταξίδι τους στον Κάτω Κόσμο.

Στα ελληνιστικά χρόνια η Βέροια γνωρίζει την μεγάλη ακμή της ιδιαίτερα την εποχή της βασιλείας των Αντιγονιδών. Πρόκειται για μια πόλη οργανωμένη σύμφωνα με το πρότυπο των δημοκρατικών νότιων ελλαδικών κέντρων ως προς την δομή και τους θεσμούς. Είναι μικρή σε έκταση και από τα μέχρι στιγμής δεδομένα μπορούμε να ορίσουμε το κέντρο της σε μια περιοχή που εκτείνεται μεταξύ των οδών Π. Μελά, Κεντρικής, Βικέλα και της πλατείας Αγίου Αντωνίου, όπου τοποθετείται και η αγορά της πόλης. Η ανασκαφική εικόνα παρουσιάζεται

και αυτή την εποχή πολύ αποσπασματική, αλλά αρκετά τμήματα τοίχων με ισοδομικό σύστημα που διατηρούνται σε αρκετό ύψος, μαρτυρούν ότι πρόκειται για σημαντικά οικοδομήματα, των οποίων όμως ο ακριβής προσορισμός μας διαφεύγει. Ωστόσο, ένα σημαντικό εύρημα αποτελούν τα τμήματα αντηρίδων και εδράνων από το στάδιο της πόλης, που βρέθηκαν στις ανατολικές παρυφές της έξω από τα τείχη. Ακόμη ένα μαρμάρينو επιτύλιο με την επιγραφή «Διονύσω» μαρτυρεί την ύπαρξη ελληνιστικού θεάτρου κάπου μέσα στην πόλη, ή ενός ναού του θεού. Αντίθετα το επιγραφικό υλικό καλύπτει γενναιόδωρα πολλά από τα κενά που έχουμε για την κοινωνία της Βέροιας στα χρόνια αυτά. Ο γυμνασιαρχικός νόμος βεβαιώνει την ύπαρξη

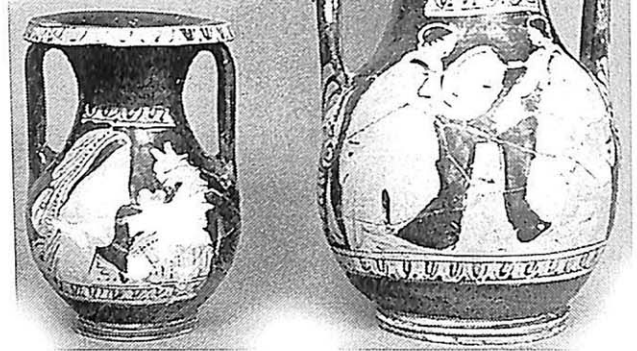
Εικ.3 Αττικός ερυθρόμορφος κρατήρας 4^{ος} αι. π.Χ.

αφιέρωμα

πολιτιστικά δρώμενα 8

γυμνασίου που αποτελεί και το εκπαιδευτικό κέντρο της νεότητας και μας παρέχει πλήθος πληροφοριών για την κοινωνική διαστρωμάτωση του πληθυσμού και για τον αποκλεισμό των κατώτερων τάξεων, των δούλων και των απελευθέρων από τις δραστηριότητές του. Τέλος μας πληροφορεί για τους κανόνες που διέπουν τη λειτουργία του και για τις τιμωρίες που επιβάλλονται, όταν αυτές καταπατούνται. Αλλά σημαντικά επιγραφικά κείμενα αποδεικνύουν την ύπαρξη ιερών, όπως της Ενοδίας, της Αθηνάς, του Ηρακλή Κυναγίδα, του Ασκληπιού και του Δία Υψίστου. Είμαστε περίπου βέβαιοι ότι το ιερό του Ηρακλή θα βρισκόταν κοντά ή έξω από τα τείχη, στην Δυτική πλευρά της πόλης, ενώ το ιερό του Δία Υψίστου τοποθετείται με πιθανότητα σ' ένα ύψωμα στη ΝΔ άκρη της Βέροιας. Η πιο σημαντική λατρεία φαίνεται πως ήταν αυτή του Ηρακλή και του Ασκληπιού, αφού η βασιλική οικογένεια είχε ιδιαίτερες σχέσεις μ' αυτές. Πρέπει να πούμε ότι το Ασκληπιείο θα ήταν ένα οργανωμένο ιερό σύμφωνα με τα πρότυπα της Επιδαύρου και της Κω, όπου θα συνέρρεαν ασθενείς για να θεραπευθούν με τη γνωστή μέθοδο της εγκοιμήσεως. Όπως και στα κλασικά, έτσι και στα Ελληνιστικά χρόνια τα νεκροταφεία που τώρα εκτείνονται περιμετρικά γύρω από τα τείχη, αποτελούν ένα θησαυρό για τη μελέτη της ταφικής αρχιτεκτονικής, αλλά και των εργαστηρίων κατασκευής αγγείων και ειδωλίων. Σ' αυτή την εποχή δηλαδή στον 3ο και τον 2ο αι. π.Χ. εμφανίζεται δυναμικά ένα νέο είδος ταφικού μνημείου, ο λαξευτός θαλαμωτός τάφος. Πρόκειται για μια μορφή οικογενειακού υπόγειου κτίσματος με μνημειακό χαρακτήρα που επηρεάζεται αναμφίβολα από τα μνημεία της ανώτερης κοινωνικής τάξης που είναι βέβαια οι κτιστοί μακεδονικοί τάφοι. Η πρόσβαση σ' αυτούς γίνεται με επικλινή δρόμο ή συχνότερα με λαξευτή κλίμακα. Η μορφή της πρόσσωσης είναι απλή, ενώ σπανιότερα διαμορφώνεται αρχιτεκτονικά με επιστύλιο, ζωφόρο και αέτωμα. Στο εσωτερικό του σχηματίζονται ένας ή δύο τετράπλευροι καμαροσκεπείς θάλαμοι με κλίνες, τοποθετημένες συνήθως σε σχήμα Π, ή λαξευτές λάρνακες για τον ενταφιασμό των νεκρών. Σπανιότερα οι νεκροί τοποθετούνται κατευθείαν στο δάπεδο πάνω σε ξύλινα φορεία, ή σε κόγχες που ανοίγονται στα πλευρικά τοιχώματα των θαλάμων. Άλλοτε πάλι, επειδή τα μνημεία αυτά έχουν μεγάλη διάρκεια χρήσης, βρίσκουμε αλληπάλληλες ταφές και στις κλίνες αλλά και στους διαδρόμους που σχηματίζονται ανάμεσά τους. Ο τύπος του θαλαμωτού τάφου εμφανίζεται τον 3ο αι. π.Χ. κυριαρχεί ωστόσο στην ταφική αρχιτεκτονική του 2ου αι. π.Χ. Μέσα

σ' αυτά τα μνημεία σώθηκαν ακέραια και συχνά στην ίδια ακριβώς θέση

Εικ.4 Ερυθρόμορφες πελίκες 4^{ος} αι. π.Χ.

που τα είχαν ακουμπήσει οι συγγενείς των νεκρών, πλήθος ευρημάτων κυρίως αγγεία και ειδώλια. Επίσης πολλά νομίσματα και αρκετά χάλκινα και χρυσά κοσμήματα αλλά και όπλα. Κατά τη διάρκεια του 3ου αι. π.Χ. μειώνεται η εξάρτηση της κεραμικής από τα αττικά πρότυπα, και μπορούμε πιά να μιλούμε για ένα αυτόνομο τοπικό εργαστήριο αγγείων που καλύπτει τις εγχώριες ανάγκες, παράγει όμως απλούστερα, αβαφή συνήθως σκεύη. Χάνεται σταδιακά το λαμπρό μαύρο γάνωμα και τα αγγεία παίρνουν μια θαμνή γκριζωπή χροιά. Τα μελαμβαφή σκεύη για νερό, δίνουν τη θέση τους σε άβαφες οinoχόες, τα αρυβαλλοειδή ληκύθια με τα ανθέμια και το αβακωτό κόσμημα, διαδέχονται άκομψα μυροδοχεία. Τα μυροδοχεία που είναι μικρά σκεύη για διάφορα αρώματα, όπως εξάλλου και τα ληκύθια του προηγούμενου αιώνα, αποτελούν ένα πολύ κοινό εύρημα σ' όλη την Ελληνιστική περίοδο. Εντελώς γενικά μπορούμε να τα χωρίσουμε σε δύο μεγάλες κατηγορίες, σ' αυτά που έχουν στρωγγυλές φόρμες, φουσκωμένη κοιλιά δηλαδή και χαμηλό πόδι, και σ' αυτά με ροδινότερες αναλογίες που απαντούν κυρίως στον 2ο αι. π.Χ. Στον αιώνα αυτόν σημειώνεται μία μεγάλη τομή στην πορεία του τοπικού εργαστηρίου, με κύρια χαρακτηριστικά την πολύμαζική παραγωγή που είχε σαν αποτέλεσμα την κάποις υποβάθμιση της ποιότητας. Στα σχήματα που χαρακτηρίζουν τον 2ο αι. π.Χ. πρέπει να προσγράψουμε τους αρυτήρες και τα λυχνάρια, οπωσδήποτε τις πυξίδες αλλά και τους αμφορείς. Κάνοντας εδώ μια παρένθεση πρέπει να πούμε πως πολλά από τα αγγεία αυτά είχαν και κάποιο τελετουργικό προο-

Εικ.5 Πυξίδες με διακόσμηση Wheel Slope 2^{ος} αι. π.Χ.

Εικ.6 Πυξίδα με γραπτή διακόσμηση σε άσπρο φόντο 2^{ος} αι. π.Χ.

κακής ποιότητας αβαφών ή αμελώς επιχρισμένων σκευών ξεχωρίζουν ορισμένα αγγεία, κυρίως πυξίδες με θαυμάσια ζωγραφική διακόσμηση που χωρίζεται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη συνίσταται στη διακόσμηση με γραπτά ή χαρακτά κοσμήματα που απλώνονται στα κάθετα τοιχώματα ή στη θάλο των πυξίδων (εικ.5) αλλά και στο σώμα ορισμένων σκύφων ή κανθάρων. Συνηθέστερα είναι τα φυτικά διακοσμητικά θέματα όπως η βλαστόσπειρα, το στεφάνι με τα λογχόσχημα φύλλα, το στεφάνι που δένεται με ταινίες, ενώ σπανιότερα απαντούν τα γεωμετρικά κοσμήματα. Παράλληλα εξάλλου με αυτήν την πιο παραδοσιακή τεχνική, εμφανίζεται γύρω στα μέσα του αιώνα μία νέα κατηγορία διακόσμησης, το θεματολόγιο της οποίας καθώς και η ζωγραφική της αντίληψη, σχετίζονται με τη διακόσμηση των σύγχρονων ταφικών μνημείων. Πάνω στα άσπρα επίχρισμα που καλύπτει συνήθως όλο το πάμα των πυξίδων, αναπτύσσεται γραπτή σκαυρόχρωμη διακόσμηση, με κυρίαρχο θέμα τις γιρλάντες που ενώνονται με φιόγκο (εικ.6). Υπάρχουν ορισμένα θαυμάσια δείγματα της τεχνικής αυτής που δυστυχώς διατηρείται άσχημα, επειδή η διακόσμηση γίνεται μετά το ψήσιμο του αγγείου κι έτσι απολεπίζεται εύκολα. Μαζί με τα αγγεία, αγαπημένα δώρα είναι τα πήλινα ειδώλια που βρίσκονται συχνά δίπλα στις νεαρές κυρίως γυναίκες και πλάι στα μικρά παιδιά (εικ.7). Ετσι την ίδια εποχή δραστηριοποιείται κι ένα εργαστήριο κοροπλαστικής που κατασκευάζει ειδώλια υψηλής ποιότητας. Άλλοτε πρόκειται για απλές γυναικείες μορφές κι άλλοτε για θεές που προστατεύουν τους νεκρούς στον Κάτω Κόσμο. Ανάμεσά τους κυρίαρχες είναι η μορφή της Αφροδίτης και του Ερωτα, θεότητες και οι δύο που καλύπτουν όλο το φάσμα της ζωής και του θανάτου. Όταν προς τα τέλη του 2ου αι. π.Χ. σταματά

ρισμό. Τα λυχνάρια για να φωτίζουν το χώρο, τα μυροδοχεία γεμάτα άρωμα για να εξουδετερώνεται η οσμή του αποσυντεθημένου σώματος, ενώ οι κύλικες και οι κανθαροί ήταν σκεύη για κρασί και χρησιμοποιούνται στις σπονδές.

Ωστόσο ανάμεσα στη μονοτονία των

πια η χρήση του λαξευτού θαλαμωτού τάφου και ξαναγυρνούν οι απλούστερες μορφές των ταφικών μνημείων, τότε αρχίζει η παρακμή των δύο τοπικών εργαστηρίων κεραμικής και κοροπλαστικής, αφού πια δεν υπάρχει η παλιά ζήτηση σ' αυτό το είδος της κτερίσης.

Στα χρόνια αυτά, πάνω στους απλούς λακκοειδείς κυρίως τάφους άρχισαν να τοποθετούν οι συγγενείς ενεπίγραφες και ανάγλυφες στήλες ως σημάδι για τη θέση του τάφου και ως σημείο ταυτότητας του νεκρού. Στις πιο απλές ένα ή περισσότερα ονόματα με το πατρώνυμό τους, όπως Αδαίος Φιλίππου π.χ. ή Αδίστα Ευλάνδρου αρκούν για να ενημερώσουν τους περαστικούς ποιος είναι ο νεκρός που κείται κάτω από αυτήν. Συχνά μία ανάγλυφη παράσταση με καθιστές και όρθιες μορφές, όπου ο νεκρός παριστάνεται ανάμεσα στους ζωντανούς συγγενείς του, αναδίδει όλη τη θλίψη και την περίσκεψη που δημιουργεί ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου. Λιτές και εκφραστικές οι εικόνες αυτές, άλλοτε είναι κατασκευασμένες από χέρι επιδέξιου, αλλά ταπεινού τεχνίτη και άλλοτε είναι φανερό πως βγαίνουν από το καλέμι ταλαντούχου καλλιτέχνη όπως η στήλη του νεκρού Πατερίνου (εικ.8). Ετσι αναπτύσσεται στη Βέροια των υστεροελληνιστικών χρόνων (δηλ. 2ος και 1ος αι. π.Χ.) ένα πολύ σημαντικό εργα-

στήριο γλυπτικής, η φήμη του οποίου ξεπερνά τα όρια της πόλης και εκτείνεται σε μεγάλο τμήμα της επαρχίας της Μακεδονίας. Τα ονόματα δύο Βεραϊσίων γλυπτών, του Ευάνδρου και του Αδυμου, γιοι και οι δύο ενός άλλου Ευάνδρου, αναγράφονται σε επιτύμβια μνημεία που βρέθηκαν στη Λητή, στη σημερινή Λάρισα αλλά και στην Ειδομένη. Το ανάγλυφο της Λητής που βρίσκεται στο Μουσείο Θεσσαλονίκης, εικονίζει τέσσερις όρθιες μορφές ενώ στην αριστερή άνω γωνία διαβάζουμε την επιγραφή: «ΔΙΟΝΥΣΟΦΩΝ ΙΠΠΟΣΤΡΑΤΟΥ ΧΑΙΡΕ. ΕΥΑΝΔΡΟΣ ΕΥΑΝΔΡΟΥ ΒΕΡΑΙΑΣ ΕΠΟΙΗΣΕΝ» (εικ.9).

Εικ.7 Πύλινο γυναικείο ειδώλιο 2^{ος} αι. π.Χ.

αφιέρωμα

πολιτιστικά δρώμενα 10

Στο Μουσείο Θεσσαλονίκης επίσης βρίσκονται δύο φυσικού μεγέθους ανάγλυφα με παράσταση όρθιας ανδρικής μορφής που κρατά ένα ειλητάριο δηλ. το βιβλίο της εποχής εκείνης, ενώ δίπλα της ο μικρός δούλος κουβαλά μία σάκα με το ίδιο προφανώς περιεχόμενο (εικ.10). Οι νεκροί των αναγλύφων αυτών θα ήταν σημαίνοντες άνδρες της Βέροιας που τάφηκαν όχι σε απλούς πια λακκοειδείς τάφους αλλά σε κτιστά υπέργεια μνημεία.

Το ανάγλυφο της Λητής, η στήλη του Πατερίνου και οι δύο ολόσωμες ανδρικές μορφές πιστεύουμε πως αποτελούν τον άξονα γύρω από τον οποίο κινούνται οι καλλιτεχνικές και εικονογραφικές επιλογές του εργαστηρίου αφού πολλά από τα θέματά τους επαναλαμβάνονται συχνά στα επιτάφια μνημεία της πόλης, χωρίς να φθάνουν όμως την ποιότητα των έργων αυτών. Στην πλούσια παραγωγή ανάγλυφων στηλών μπορούμε να διαπιστώσουμε τα πιο αγαπημένα θέματα των τεχνιτών της εποχής. Η καθιστή γυναικεία μορφή τυλιγμένη στο ιμάτιό της με τη θεραπαίνίδα στο πλάϊ της να της κρατά την πυξίδα, η σκηνή του αποχαιρετισμού ανάμεσα σε ζευγάρι ή σε δύο φίλους, ο όρθιος άνδρας με τον μικρό παίδα, αχώριστο βοηθό του, να του κρατά είτε την τσάντα με τα βιβλία του, είτε το άλογό του από τα χαλινάρια, είτε τέλος να στέκεται σιωπηλή συντροφιά δίπλα του.

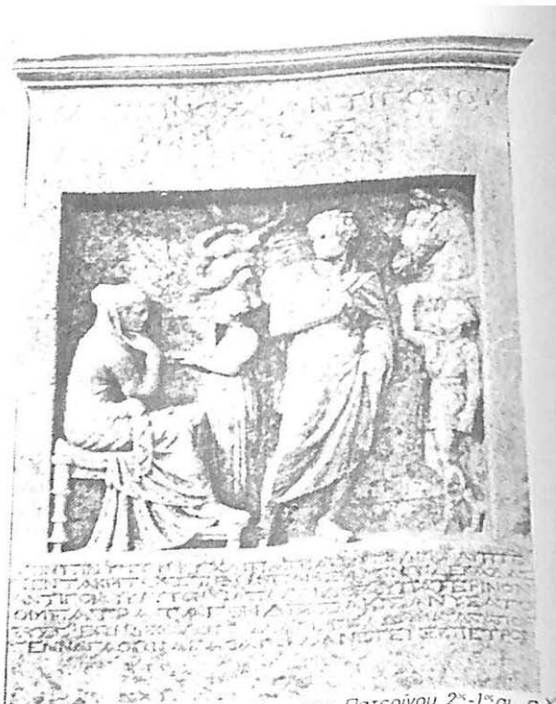

Προχωρώντας τώρα προς την κυρίως ρωμαϊκή εποχή, πρέπει να σημειώσουμε ότι οι επιπτώσεις της μεγάλης τομής στην ιστορία της Βέροιας, που είναι βέβαια η παράδοσή της στους Ρωμαίους το 168 π.Χ., δεν γίνονται αντιληπτές τουλάχιστον στους δύο πρώτους αιώνες δηλ. τον 1ο αι. π.Χ. και τον 1ο αι. μ.Χ. Αντίθετα θα λέγαμε ότι δίνεται η εντύπωση μιας ομαλής μετάβασης από τη μια φάση στην άλλη, ενώ βαθύτερα οπωσδήποτε υπάρχει σύγκρουση και όσμωση των παλιών με τα

νέα στοιχεία. Από τις αρχές όμως του 2ου αι. μ.Χ. οι ρωμαϊκές επιρροές είναι πια εμφανείς σ' όλους τους τομείς της τέχνης και της ζωής και η Βέροια γνωρίζει μια δεύτερη εντυπωσιακή

ανάπτυξη. Η παλιά πρωτεύουσα, η Πέλλα, έχει καταστραφεί ολοσχερώς από τους Ρωμαίους, ενώ η Βέροια εξελίσσεται στη δεύτερη μετά τη Θεσσαλονίκη πόλη της Μακεδονίας, και γίνεται έδρα του σημαντικότερου θεσμού της εποχής, του μακεδονικού κοινοῦ. Η έκτασή της τώρα μεγαλώνει και ο πολεοδομικός της ιστός εντοπίζεται με σαφήνεια. Συγκεκριμένα σώζονται μεγάλα τμήματα από δύο κεντρικές αρτηρίες. Η μία βαίνει παράλληλα με την σημερινή οδό Μητροπόλεως και οδηγεί στη δυτική είσοδο της πόλης, ενώ η άλλη κατά μήκος της οδού Βενιζέλου. Ακόμη σώζονται τμήματα από δευτερεύοντες δρόμους, κάθετους και παράλληλους στους κεντρικούς, στην οδό Μυτιλέας.

Ακαταμαχίτου,
Ιπποκράτους,
Παστέρ

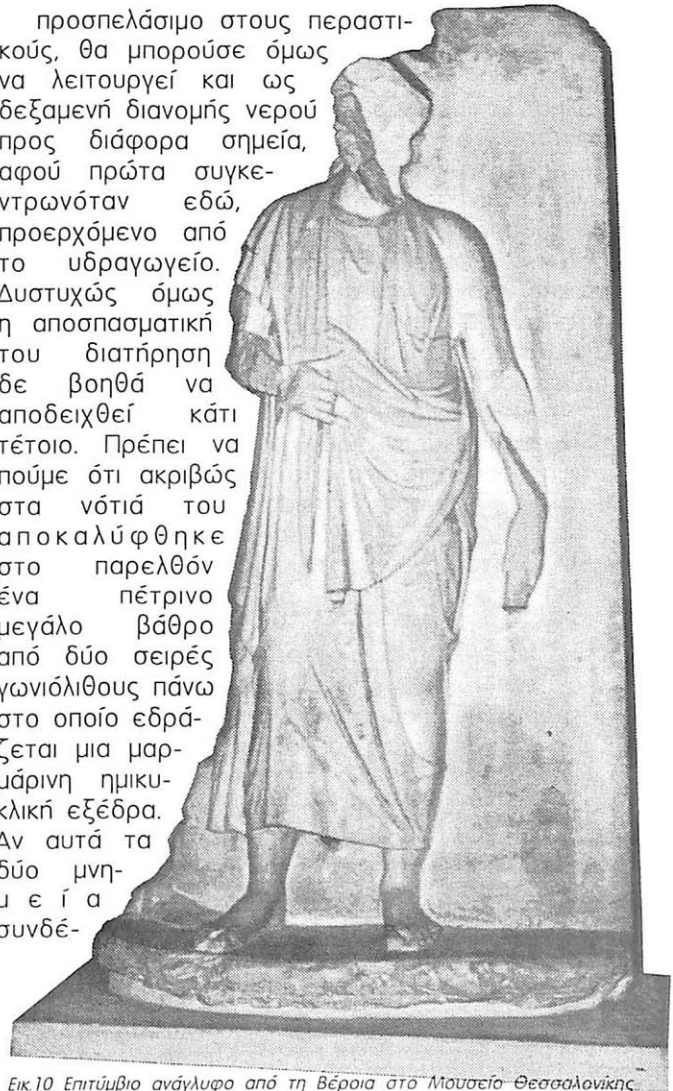
Εικ.8 Λεπτομέρεια της στήλης του Πατερίνου 2^{ος}-1^{ος} αι. π.Χ.

Εικ.9 Επιτύμβια μνημεία που βρέθηκαν στη Λητή 1^{ος} αι. π.Χ.

κ.α. Ανάμεσα στους δρόμους αυτούς βρέθηκαν σημαντικά οικοδομήματα με πλούσια μωσαϊκά δάπεδα, πολλά από τα οποία ταυτίστηκαν με θερμές δηλ. δημόσια λουτρά. Πρόσφατα ανασκάφηκε ένα συγκρότημα ρωμαϊκών θερμών στη ΝΔ πλευρά της πόλης έξω από τα τείχη, που σώζει πολύ καλά όλα τα στοιχεία ενός τέτοιου συγκροτήματος. Διατηρείται το praefurnium απ' όπου ο ζεστός καπνισμένος αέρας διοχετευόταν στο χώρο των υποκαύστων για να θερμανθούν τα δάπεδα του ισογείου όπου βρισκόταν λουόμενοι. Το υποκαύστο είναι ένας υπόγειος χώρος με κτιστούς κιονίσκους που μαζί με τα τοξωτά ανοίγματα συγκρατούν τα δάπεδα (εικ.11). Στο ισόγειο βρίσκονται οι αίθουσες του λουτρού, το caldarium, το tepidarium και το frigidarium δηλ. αίθουσες με ζεστό, χλιαρό και κρύο νερό. Γύρω από το κυρίως λουτρό αναπτύσσονταν δωμάτια με ψηφιδωτά δάπεδα και ωραία διακόσμηση με γλυπτά έργα τραπεζοφόρα πορτρέτα και άλλα, στα οποία οι επισκέπτες συναντούσαν γνωστούς και συζητούσαν περιμένοντας τη σειρά τους. Στο Ο.Τ. 22, στο ανατολικό τμήμα της πόλης, ανασκάφηκε ένα μικρό ρωμαϊκό κτίσμα που σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε, θα πρέπει να πρόκειται για ένα μικρό θέατρο ή ωδείο. Εξάλλου, από τα καταπληκτικά κιονόκρανα και τα επίκρανα παραστάδων που βρέθηκαν σε μπάζα στην οδό Εδέσσης, υποθέτουμε την ύπαρξη ενός μεγάλου στωϊκού δημόσιου οικοδομήματος του 2ου μ.Χ. αιώνα. Στην περιοχή αυτή άλλωστε έχουν αποκαλυφθεί σημαντικά κτιριακά συγκροτήματα που διατηρούνται σε υπόγεια πολυκατοικιών. Στα πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια τέλος, πρέπει να ανήκει ένα κτίσμα που βρίσκεται στη γωνία των οδών Βερμίου και Κεντρικής πίσω από την πλατεία του Αγίου Αντωνίου. Πρόκειται για μια τετράγωνη κρηπίδα με μαρμάρινο δάπεδο και μαρμάρινο επίσης τοιχοβάτη που απομονώνει μια κεντρική κυκλική κατασκευή, μέσα στην οποία εισέρχονταν μεγάλες ποσότητες νερού με μολύβδινους αγωγούς. Το κτίσμα αυτό θα είχε πιθανώς ένα ψυχαγωγικό χαρακτήρα, αφού ήταν υπαίθριο και

προσπελάσιμο στους περαστικούς, θα μπορούσε όμως να λειτουργεί και ως δεξαμενή διανομής νερού προς διάφορα σημεία, αφού πρώτα συγκεντρωνόταν εδώ, προερχόμενο από το υδραγωγείο. Δυστυχώς όμως η αποσπασματική του διατήρηση δε βοηθά να αποδειχθεί κάτι τέτοιο. Πρέπει να πούμε ότι ακριβώς στα νότια του αποκαλύφθηκε στο παρελθόν ένα πέτρινο μεγάλο βάθρο από δύο σειρές γωνιόλιθους πάνω στο οποίο εδράζεται μια μαρμάρινη ημικυκλική εξέδρα. Αν αυτά τα δύο μνημεία συνδέ-

Εικ.10 Επιτύμβιο ανάγλυφο από τη Βέροια στο Μουσείο Θεσσαλονίκης, 2^{ος}-1^{ος} αι. π.Χ.

ονται μεταξύ τους, τότε, αποτελούν ένα επιβλητικό συγκρότημα της αρχαίας αγοράς, εφόσον και τα δύο βρίσκονται στον ευρύτερο χώρο της. Στα χρόνια αυτά γίνεται φανερό μια διαφοροποίηση και ως προς την πληθυσμιακή σύσταση της πόλης με την εγκατάσταση ξένου στοιχείου ιδίως ρωμαϊκού, αλλά και ως προς την ιδεολογία που διέπει την άρχουσα τάξη και διαχέεται φυσικά σ' όλη την κοινωνία της Βέροιας. Η τάξη αυτή αποτελείται από πλούσιους εμπόρους και γαιοκτήμονες, ενώ οι προσωπικότητες που αναλαμβάνουν τα όποια αξιώματα, έχουν όλοι πάρει τον τίτλο του ρωμαίου πολίτη. Στόχος τους είναι να προβάλουν και να εξυμνήσουν τους ρωμαίους αυτοκράτορες με ναούς, τιμητικά μνημεία και αγώνες. Οι εγκατεστημένοι στη Βέροια Ρωμαίοι τίμησαν τον αυτοκράτορα Κλαύδιο με ένα επιβλητικό μνημείο, ενώ οι άρχοντες του μακεδονικού κοινού τιμούν τα μέλη τους με πολυδάπανα

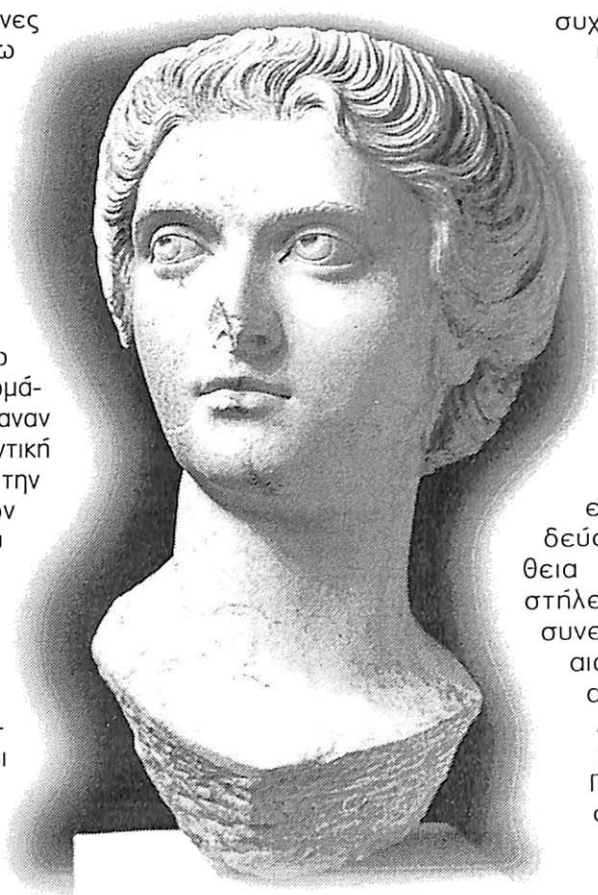
Εικ.11 Υπόκαυστα ρωμαϊκών θερμών

αφιέρωμα

πολιτιστικά δρώμενα 12

μνημεία. Πρόκειται για μαρμάρινες βωμοειδείς βάσεις που πάνω τους στηρίζονταν τα χάλκινα αγάλματά τους. Από νωρίς, στα τέλη του 1ου αι. μ.Χ. έχουμε την εισαγωγή των μονομαχικών αγώνων που είναι άθλημα καθαρά ρωμαϊκό, ξένο προς την ιδεολογία της ελληνιστικής εποχής και συνδέεται προφανώς με την άσκηση της αυτοκρατορικής λατρείας. Πάνω από είκοσι ταφικά μνημεία μονομαχικών που αγωνίστηκαν και πέθαναν εδώ, αποδεικνύουν πόσο σημαντική ήταν η δραστηριότητα αυτή για την κοινωνική ζωή της Βέροιας τον 2ο και 3ο αι. μ.Χ. Οι αγώνες που ήταν ιδιαίτερα βάνουσι θα πρέπει να γίνονταν στο Ωδείο ή στο στάδιο της πόλης. Τέλος τα ιδιωτικά πορτρέτα, τα αγάλματα αλλά και οι αυτοκρατορικοί ανδριάντες που στολίζουν τα δημόσια λουτρά και την αγορά της πόλης αποτελούν και αυτά δείγματα της νέας ιδεολογίας και του νέου γούστου της ρωμαϊκής εποχής. Το ιδιωτικό πορτρέτο είναι το είδος της τέχνης που γνώρισε μεγάλη άνθιση την εποχή αυτή, γεγονός που οφείλεται στην έντονη επιθυμία των πολιτών για προσωπική προβολή και διαιώνιση της μορφής τους. Συχνά το επίσημο πορτρέτο του κάθε αυτοκράτορα επηρεάζει τη μορφή και κυρίως την κόμμωση των υπηκόων του ακόμη και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές της αυτοκρατορίας. Τέτοια παραδείγματα έχουμε και σε ανάγλυφες στήλες αλλά κυρίως σε ολόγλυφα ιδιωτικά πορτρέτα σαν αυτό το οποίο έχει σαφώς επηρεαστεί από τα πορτρέτα της αυτοκρατορίας Κρισπίνας που έζησε το 2ο μισό του 2ου αι. μ. Χ. (εικ.12). Τέλος οι νεκροί της εποχής θάβονται σε απλούς λακκοειδείς ή κιβωτιόσχημους τάφους, ενώ οι σαρκοφάγοι είναι το μνημείο των ευπορότερων τάξεων.

Ενας κιβωτιόσχημος ρωμαϊκός τάφος του 4ου αι. μ.Χ. είχε καλυπτήριες πλάκες σε δεύτερη χρήση, κάτι που συμβαίνει πολύ

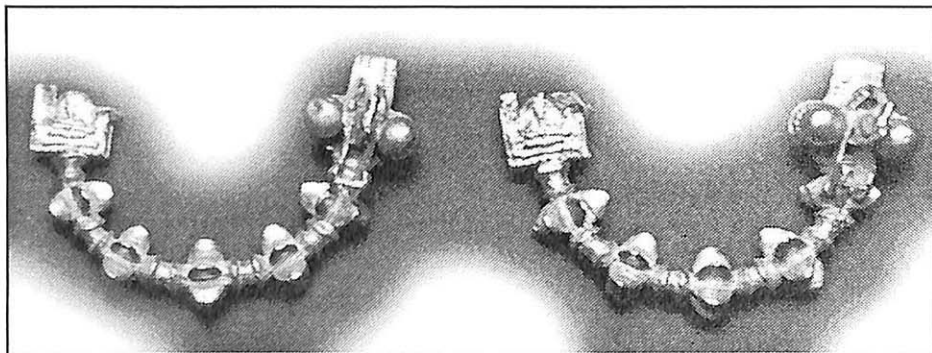
Εικ.12 Μαρμάρινο εικονιστικό κεφάλι γυναίκας, 2^{ος} αι. μ.Χ.

αποδεικνύεται ότι τα τοπικά εργαστήρια γλυπτικής συνέχισαν για αιώνες την καλλιτεχνική τους πορεία προσαρμοζόμενα κάθε φορά στις νέες απαιτήσεις των διαφόρων εποχών (εικ.13).

Από τα τέλη πια του 3ου αι. μ.Χ. παρατηρείται μια σταδιακή παρακμή σ' όλους τους τομείς δραστηριοτήτων αλλά και στην οικονομία της πόλης, που έχει οπωσδήποτε σχέση με την πολιτική αστάθεια και τις συνεχείς επιδρομές βαρβαρικών φυλών. Τον 4ο μεταχριστιανικό αιώνα πιά και κυρίως τον 5ο μια άλλη εποχή αρχίζει για τη Βέροια με κεντρικό άξονα αναφοράς τη χριστιανική θρησκεία και

κύρια καλλιτεχνική έκφραση την εκκλησιαστική αρχιτεκτονική και γλυπτική.

Εικ.13 Χρυσές τοξοτές πάρπες, 4^{ος} αι. π.Χ.

*Το παρόν κείμενο αποτέλεσε θέμα διάλεξης που διοργάνωσε το ΚΕΡΑ Βέροιας

Η Δουλεία

ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΒΕΡΟΙΑ

Αργυρώ Β. Τατάκη
Αρχαιολόγος

... η Βέροια, η πολύ σημαντική αυτή πόλη της αρχαίας Μακεδονίας, ενώ έχει τον μισό περίπου αριθμό επιγραφών από όσες έχει η Θεσσαλονίκη έχει τις περισσότερες επιγραφικές μαρτυρίες για την δουλεία από όσες όλες οι άλλες πόλεις της Μακεδονίας μαζί.

Κυρίες και Κύριοι,

Με την πόλη σας αισθάνομαι πολύ δεμένη γιατί έχει απασχολήσει την σκέψη μου για μεγάλο χρονικό διάστημα και εξακολουθεί να την απασχολεί. Είμαι ιδιαίτερα ευτυχής για την ίδρυση στην Βέροια του παραρτήματος του Κ.Ε.Ρ.Α. του Ε.Ι.Ε. που έγινε δυνατή με την υποστήριξη του κ. δημάρχου και των άλλων υπευθύνων παραγόντων του δήμου της πόλης σας. Σας ευχαριστώ για την τιμή που μου κάνετε να έρθετε να με ακούσετε. Θα προσπαθήσω να μη σας απογοητεύσω και να μη σας κουράσω. Θα ακούσετε, κατά την διαπραγμάτευση του θέματός μου, σύντομα αποσπάσματα από επιγραφικά κείμενα που βρέθηκαν στην πόλη σας, στο πρωτότυπο αλλά και σε απόδοση στην σύγχρονη μορφή της γλώσσας μας. Πιστεύω στην συνέχεια της ελληνικής γλώσσας, η οποία χωρίς μεγάλη δυσκολία αλλά με μεγάλο όφελος θα έπρεπε

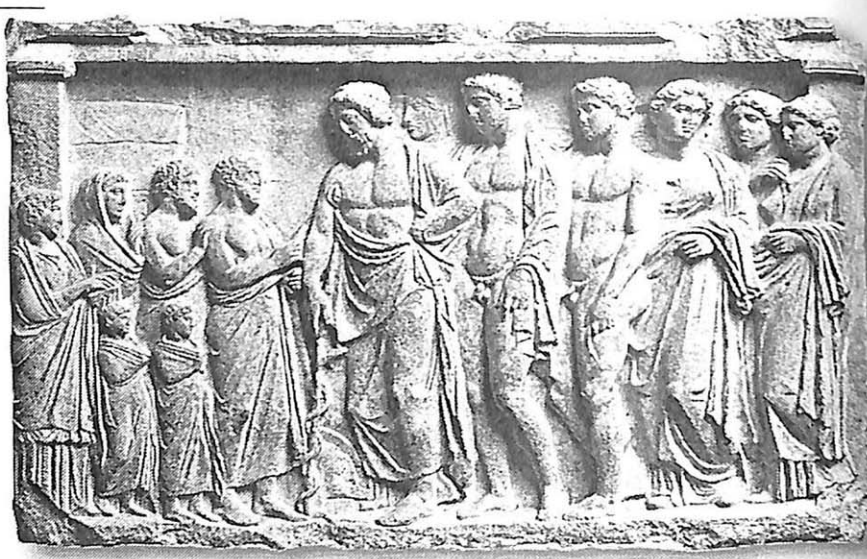
αφιέρωμα

πολιτιστικά δρώμενα 14

να συνεχίσει να διδάσκεται στην διαχρονικότητά της και εύχομαι η θέση μου αυτή να βρεί υποστήριξη ανάμεσά σας. Αν δεν βρεί το λάθος θα είναι όλο δικό μου.

Ελπίζω ότι η πορεία αυτής της ομιλίας και οπωσδήποτε πολύ πριν το τέλος της θα κάνουν φανερούς τους λόγους για τους οποίους επέλεξα να σας μιλήσω για την δουλεία, ενώ ασφαλώς υπάρχει μία μεγάλη ποικιλία θεμάτων που σχετίζονται με το αρχαίο παρελθόν της πόλης σας και νομίζω ότι τουλάχιστον για μερικά από αυτά θα μπορούσα να σας μιλήσω. Ωστόσο μερικά από τα θέματα αυτά θα τα θίξουμε παρενθετικά αργότερα.

Η δουλεία είναι ένα αρκετά καλά τεκμηριωμένο χαρακτηριστικό του ευρύτερου Αρχαίου Κόσμου που εκτείνονταν σε όλη την ανατολική Μεσόγειο. Αυτή είναι η περιοχή στην οποία εστιάζεται η μελέτη του Αρχαίου Κόσμου που συνοδεύει και συμπληρώνει την γνώση μας για την αρχαία ελληνική ιστορία. «Ένα μέρος των πληροφοριών μας για τη διερεύνηση του πολύ ενδιαφέροντος φαινομένου της δουλείας βασίζεται στις γραπτές πηγές, δηλ. στους αρχαίους συγγραφείς που το έργο τους έχει διασωθεί σε κάποια ουσιαστική έκταση. Οι πηγές όμως αυτές περισσότερο αντικατοπτρίζουν τις απόψεις των συγγραφέων σχετικά με τη δουλεία παρά μας δίνουν μία ακριβή περιγραφή ή κάποιες λεπτομέρειες για την πραγματική κατάσταση. Αρκεί να αναφερθούμε πολύ περιληπτικά στις απόψεις του Αριστοτέλη για το θέμα αυτό. Χαρακτηρίζει ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Νικομάχεια τον δούλο ως «έμψυχον όργανον,» δηλ. σαν ζωντανό εργαλείο. Ωστόσο από τις πληροφορίες που παραδίδουν οι ιστορικοί γνωρίζουμε διάφορες πλευρές του θέματος, για παράδειγμα ότι μία από τις συνέπειες των πολέμων ήταν και η υποδούλωση των εχθρών, δηλ. των αιχμαλώτων πολέμου, στους οποίους βέβαια συμπεριλαμβάνονταν και Έλληνες. Αυτού του είδους η δουλεία πρέπει να είναι και η παλαιότερη, και δεν έχουμε εδώ παρά να θυμηθούμε την Ιλιάδα και τις Τρωαδίτισσες ή σε μεταγενέστερα χρόνια, στην κλασσική εποχή, την συντριπτική ήττα των Αθηναίων κατά την εκστρατεία στην Σικελία, συνέπεια της οποίας ήταν η απώλεια του στόλου αλλά και του μεγαλύτερου μέρους του εκστρατευτικού σώματος. Μεγάλο μέρος από την δύναμη αυτή χάθηκε όταν ρίχτηκε για υποχρεωτική εργασία στα λατομεία μίας μεγάλης ελληνικής πόλης της Σικελίας, των Συρακουσών.

Μία άλλη έμμεση πηγή για την προσέγγιση και κατανόηση του φαινομένου της δουλείας βασίζεται στην ερμηνεία της τέχνης των κλασσικών, των ελληνιστικών και των ρωμαϊκών χρόνων, όπου πολύ συχνά, σε ανάγλυφα ή σε γραπτές παραστάσεις αγγείων, περιλαμβάνονται δούλοι, που απεικονίζονται δίπλα στον κύριο ή την κυρία τους. Η κοινωνική θέση αυτού του μη ελεύθερου ατόμου δηλώνεται συνήθως από το μικρότερο μέγεθός του σε σχέση με τις άλλες μορφές που εικονίζονται. Έτσι λοιπόν έμμεσα μπορεί κανείς να φθάσει σε ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με τη θέση του δούλου, που ζούσε στην αρχαία ελληνική οικογένεια ή και στην εξελληνισμένη οικογένεια, αυτήν δηλ. που βρίσκονταν στην περιφέρεια του ελληνικού κόσμου, όπου επίσης υπάρχουν παραστάσεις αυτού του είδους. Η καλύτερη πάντως πηγή πληροφοριών και μάλιστα για αυτήν την κατηγορία των δούλων που ζούσαν μαζί με την οικογένεια είναι οι επιγραφές. Οι περισσότερες επιγραφικές μαρτυρίες που σχετίζονται με το θέμα μας αναφέρονται σε απελευθερώσεις δούλων, αλλά και σε ποικίλα άλλα θέματα, όπως είναι η τιμωρία των δούλων που γίνεται με μαστίγωση, σε διάκριση από την τιμωρία με χρηματικό πρόστιμο, που επιβάλλονταν στους πολίτες. Άλλες κατηγορίες επιγραφών που συμβάλλουν στην εξέταση του θέματος είναι διάφορα αφιερώματα από δούλους σε ιερά, ταφικά μνημεία, και κατάλογοι απελευθερών, δηλ. πρώην δούλων, όπου το όνομα του προσώπου ακολουθείται από τη δήλωση της νέας του κοινωνικής θέσης. Απελευθερωτικές επιγραφές γραμμένες στην ελληνική, που δεν πρέπει να το ξεχνάμε, ήταν η διεθνής γλώσσα της εποχής στην περιοχή αυτή του αρχαίου κόσμου, έχουν βρεθεί και σε τόπους πολύ απομακρυσμένους από την ηπειρωτική Ελλάδα. Από τους πιο απόμακρους ανα-

φέρω μερικές πόλεις των βορείων ακτών της Μαύρης Θάλασσας και τα Σούσα της Περσίας. Πάρα πολλές είναι οι πληροφορίες που έχουμε σε παπύρους από την Αίγυπτο κατά την εποχή των Πτολεμαίων και των Ρωμαίων, από την Ελληνορωμαϊκή Αίγυπτο όπως συνήθως λέγεται. Ο πλούτος των μαρτυριών και των λεπτομερειών που διασώζουν οι αιγυπτιακοί πάπυροι, σε ελληνική γλώσσα, έχει επιτρέψει πολύ κοντινές προσεγγίσεις της κοινωνίας στην περιοχή αυτή, που βοηθούν να κατανοήσουμε ανάλογα σύγχρονα φαινόμενα σε άλλες περιοχές, όπου τα στοιχεία είναι λιγότερα.

Ας επανέλθουμε όμως τώρα σε πιο κοντινά εδάφη και είδος μαρτυριών, από την ελληνική χερσόνησο και τα νησιά, και ας δούμε την γεωγραφική κατανομή των επιγραφικών μαρτυριών για την δουλεία. Μία πρώτη παρατήρηση είναι ότι η κατανομή τους δεν είναι σε αναλογία με τις άλλες κατηγορίες επιγραφών. Στις άλλες κατηγορίες επιγραφών συγκαταλέγονται δημόσια έγγραφα, όπως είναι οι συνθήκες, οι αποφάσεις της βουλής και του δήμου, επίσημες επιστολές και διαγγέλματα, φορολογικοί κατάλογοι κ.ά., ή κείμενα ιδιωτικού χαρακτήρα όπως τα διάφορα αφιερώματα σε τοπικά ιερά και βέβαια τα επιτύμβια μνημεία που συνήθως αποτελούν την πιο πολυάριθμη ομάδα επιγραφικών κειμένων σε κάθε τόπο. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ενώ σε μερικά μέρη έχουμε επιγραφές που καταγράφουν την απελευθέρωση δούλων πολύ νωρίς, ήδη από τον 6ο αι. π.Χ., σε άλλες περιοχές ή και σε μεγάλες πόλεις, που σφαλώς υπήρχαν χιλιάδες δούλοι, δεν έχουν βρεθεί καθόλου επιγραφικά μνημεία αυτού του είδους. Είναι πολύ πιθανόν ότι εκεί αυτές οι πράξεις ή συμφωνίες δεν γράφονταν σε λίθο αλλά σε κάποιο πιο φθαρτό ή οικονομικότερο υλικό όπως το ξύλο ή ο πάπυρος. Στους περισσότερους τόπους οι κλιματολογικές συνθήκες δεν επέτρεψαν την διατήρηση των καταγραφών αυτών. Αυτό ισχύει και για την Αττική που ενώ είναι η πλουσιότερη περιοχή του αρχαίου ελληνικού κόσμου σε γραπτά μνημεία δεν σώζει παρά ελάχιστες επιγραφικές μαρτυρίες για την δουλεία.

◊ μεγαλύτερος αριθμός απελευθερωτικών επιγραφών από τον ελληνικό κόσμο προέρχεται από τους Δελφούς, όπου έχουν βρεθεί αρκετές εκατοντάδες, ή πιο συγκεκριμένα περίπου 1250 επιγραφές, που χρονολογούνται μεταξύ του 200 π.Χ. και του τέλους του 1ου αιώνα μ.Χ., καλύπτουν δηλ. ένα διάστημα τριών αιώνων. Στο μεγαλύτερο μέρος τους, δηλαδή περίπου κατά το 99,5% σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη, οι πράξεις αυτές αναφέρονται σε πωλήσεις ενός ή περισσότερων δούλων από τον ιδιοκτήτη τους στον Απόλλωνα, το ιερό του οποίου, όπως είναι γνωστό, δεσπόζει στους Δελφούς. Έχουν ερμηνευθεί ως

εικονικές πωλήσεις, που στην πραγματικότητα ισοδυναμούν με απελευθερώσεις των ατόμων αυτών. Θα δούμε αργότερα ανάλογους τρόπους απελευθερώσεων στην Μακεδονία. Από το πλούσιο επιγραφικό υλικό των Δελφών γνωρίζουμε μερικούς Μακεδόνες δούλους που απελευθερώθηκαν στον ιερό αυτό τόπο. Ήταν άτομα που το όνομά τους ακολουθείται από το εθνικό Μακεδών για τους άντρες και Μακέτα για τις γυναίκες. Θα πρέπει να είχαν συλληφθεί και υποδουλωθεί κατά τους πολέμους της εποχής του Φιλίππου Ε'. Ο Φίλιππος Ε' είχε μία μακροχρόνια βασιλεία με διάρκεια 33 χρόνια, από το 222 ως το 179 π.Χ., και ήταν ο προτελευταίος μονάρχης της Μακεδονίας πριν την υποδούλωσή της στους Ρωμαίους το 168 π.Χ.

Μετά τους Δελφούς με τις πολυάριθμες απελευθερωτικές επιγραφές ακολουθεί το ενδιαφέρον υλικό της Θεσσαλίας, όπου επίσης έχουν βρεθεί εκατοντάδες επιγραφών αυτής της κατηγορίας. Εκεί ο απελευθερος εξαγόραζε την ελευθερία του και έπρεπε να πληρώσει και ένα χρηματικό ποσό στο κράτος, εκτός από τα χρήματα της εξαγοράς που έδινε στον πρώην κύριό του.

Στη Μακεδονία, που στις τελευταίες δεκαετίες έχει προσφέρει μεγάλους αριθμούς επιγραφικών κειμένων, που έχουν εξαιρετική σημασία για την κατανόηση πολλών πλευρών της ιστορίας της περιοχής αυτής, οι επιγραφές που σχετίζονται με δούλους είναι πολυάριθμες. Όπως και στις άλλες περιοχές του ελληνικού κόσμου, η κατανομή των μαρτυριών αυτών στα γεωγραφικά όρια της Μακεδονίας παρουσιάζει μεγάλες ανισότητες. Οι επιγραφές κάθε είδους που έχουν βρεθεί στη Μακεδονία υπολογίζεται ότι είναι περισσότερες από 6.000. Μία ακριβέστερη προσέγγιση του αριθμού τους δεν είναι εφικτή, εφ' όσον πολλές είναι αδημοσίευτες και νέα ευρήματα προστίθενται συνεχώς. Η μεγαλύτερη ομάδα επιγραφών, που περιλαμβάνει περισσότερα από 1.700 κείμενα, προέρχεται από τη Θεσσαλονίκη και την ευρύτερη περιοχή της. Από το σύνολο όμως της Θεσσαλονίκης απουσιάζουν εντελώς οι επιγραφές που αναφέρονται σε απελευθερώσεις ή προσφορές δούλων σε μία θεότητα. Αντίθετα η Βέροια, η πολύ σημαντική αυτή πόλη της αρχαίας Μακεδονίας, και η γύρω από αυτήν περιοχή που στους αρχαίους χρόνους αποτελούσε την χώρα της Βεροίας, ενώ έχει τον μισό περίπου αριθμό επιγραφών από όσες έχει η Θεσσαλονίκη έχει τις περισσότερες επιγραφικές μαρτυρίες για την δουλεία από όλες οι άλλες πόλεις της Μακεδονίας μαζί. Το επιγραφικό υλικό της Βέροιας αποτελεί έτσι την βάση για την μελέτη του φαινόμενου της δουλείας στην Μακεδονία, και αυτό εξηγεί την επιλογή του θέματος αυτού για την αποψινή μας συγκέντρωση.

αφιέρωμα

πολιτιστικά δρώμενα 16

← δώ θα πρέπει να προσθέσω, ανοίγοντας μία απαραίτητη παρένθεση, μερικά ακόμη στοιχεία για τις επιγραφές της Βέροιας. Το επιγραφικό υλικό της πόλης αυτής μπορεί να είναι μικρότερο σε αριθμό από αυτόν της Θεσσαλονίκης υπερτερεί όμως σε σημασία γιατί διαθέτει ένα πολύ σημαντικό σύνολο επιγραφών των ελληνιστικών χρόνων. Η αξία των μαρτυριών που περιέχουν μερικές από τις επιγραφές της Βέροιας της ελληνιστικής εποχής για την ερμηνεία των θεσμών στην Μακεδονία είναι μοναδική, καθώς δίνει τις βάσεις για την μελέτη του συστήματος με το οποίο διοικούσαν οι Μακεδονικές πόλεις κατά την εποχή που η Μακεδονία ήταν ελεύθερο και κυρίαρχο κράτος, πριν δηλ. από την υποταγή της στους Ρωμαίους. Επιπλέον νέες επιγραφές, που είναι ευτύχημα ότι συνεχώς βρίσκονται στην Βέροια, περιέχουν εκτός των άλλων πολύτιμων πληροφοριών και νέα στοιχεία για πρόσωπα του άμεσου βασιλικού περιβάλλοντος ή για συγγενείς των προσώπων αυτών. Είναι γνωστό ότι από τα πρόσωπα αυτά, από τους Φίλους των βασιλέων, όπως ορίζονται στις φιλολογικές μαρτυρίες, στελεχώνονταν όλες οι εμπιστευτικές και καίριες θέσεις. Φίλοι του βασιλέως στέλλονταν ως πρεσβευτές του για την διαπραγμάτευση κρίσιμων θεμάτων εξωτερικής πολιτικής, λειτουργούσαν ως ιερομνήμονες του βασιλέως στους Δελφούς ή ως διοικητές επίλεκτων στρατιωτικών μονάδων. Από τις πρόσφατες προσθήκες στο επιγραφικό υλικό της Βέροιας αναφέρω τις πιο σημαντικές που είναι η επιγραφή που σχετίζεται με το Ασκληπιείο, το πιο επίσημο ιερό της πόλης, και μία βασιλική επιστολή προς τους Βοτρεάτας και προς τους Βεροιαίους. Και στις δύο αυτές επιγραφές μαρτυρούνται διακεκριμένα πρόσωπα που συγγενεύουν με άλλους, ήδη γνωστούς Βεροιαίους, από άλλες επιγραφικές ή φιλολογικές μαρτυρίες. Ένα παράδειγμα δίνει ο Πολεμαίος Αρπάλου που είναι το πρώτο από τα πρόσωπα που μνημονεύονται στην βασιλική επιστολή που αποδίδεται στον Φίλιππο Ε' ή στον Αντίγονο Δόσωνα, είναι δηλ. ιεραρχικά ο πρώτος από τους αποδέκτες της επιστολής. Πολεμαίος δεν είναι ένα συχνό και συνηθισμένο όνομα όπως είναι για παράδειγμα το κοντινό του Πτολεμαίος. Γιός του Πολεμαίου του Αρπάλου πρέπει να ήταν ο Βεροιαίος Αρπαλος Πολεμαίου, μια διακεκριμένη φυσιογνωμία στην υπηρεσία του Περσέως και πρεσβευτής του στην Ρώμη. Πολεμαίος ήταν επίσης το όνομα του αδελφού του Αντιγόνου του Μονόφθαλμου, του ιδρυτή της δυναστείας των Αντιγονιδών. Με βάση τα ονόματα των προσώπων, που είναι γνωστό ότι μεταβιβάζονταν στην ίδια οικογένεια από γενιά σε γενιά παρακολουθούμε την δράση μελών των ιδίων οικογενειών στις οποίες διαδοχικά μεταβιβάζονταν σημαντικές εξουσίες.

Πιστεύουμε ότι από την ίδια οικογένεια, ένας πρόγονος δηλ. του Πολεμαίου του Αρπάλου, θα πρέπει να ήταν ο Αρπαλος, ο επιστάτης της πόλεως στον οποίο απηύθυνε τρεις επιστολές ο Δημήτριος Β'. Οι επιστολές αυτές αρχίζουν «Δημήτριος Αρπάλω χαίρειν» και συνεχίζουν με θέματα σχετικά με οικονομικής φύσεως υποθέσεις του ιερού του Ηρακλή Κυναγίδα. Ο επιστάτης της πόλεως ήταν ο σύνδεσμος της κεντρικής εξουσίας, δηλ. του βασιλέως, με την πόλη. Οι στενοί δεσμοί της δυναστείας των Αντιγονιδών με την Βέροια έχουν επισημανθεί πριν από πολλά χρόνια, με βάση την αύξηση του αριθμού των Βεροιαίων σε σημαντικές και εμπιστευτικές θέσεις που τους ανετίθεντο από τον βασιλέα. Οι ενδείξεις από τις νέες επιγραφικές μαρτυρίες ενισχύουν πιστεύω ακόμη περισσότερο την ορθότητα της θέσης αυτής και της προέκτασής της σύμφωνα με την οποία η Βέροια ήταν ο τόπος καταγωγής των Αντιγονιδών. Ήταν πολύ λογικό για τους Αντιγονίδες να χρησιμοποιούν για τις καίριες θέσεις συντοπίτες τους.

← πιστρέφουμε τώρα στις επιγραφές της Βέροιας που δίνουν πληροφορίες για την δουλεία. Η μεγαλύτερη ομάδα καταγραφών δωρεάς ενός ή περισσοτέρων δούλων, έχει βρεθεί έξω από την πόλη, στην χώρα της Βέροιας, κοντά στο σημερινό χωριό Λευκόπετρα, σε απόσταση 13 χλμτρων Ν. της πόλης. Αποτελούν ένα σύνολο περίπου 180 επιγραφών που χρονολογούνται στην ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο, πιο συγκεκριμένα μεταξύ περίπου 170-310 μ.Χ. Όλες αυτές οι επιγραφές έχουν χαραχθεί στα αρχιτεκτονικά μέλη ενός μικρού ναού, σε όλα σχεδόν τα ορατά μέλη του, ακόμη και στους κίονές του. Όλα τα ενεπίγραφα μέλη του ναού αυτού έχουν μεταφερθεί και φυλάσσονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Βέροιας. Όπως μαθαίνουμε από τις πράξεις αυτές ο ναός ήταν αφιερωμένος στη Μητέρα των Θεών, της οποίας το όνομα σχεδόν πάντα ακολουθείται από το επίθετο Αυτόχθων. Είναι χαρακτηριστικό και ενδιαφέρον ότι σε γυναικείες θεότητες, σχεδόν αποκλειστικά, γίνονταν οι αφιερώσεις δούλων και σε άλλα ιερά της Μακεδονίας κατά την ρωμαϊκή περίοδο. Άλλες θεότητες στις οποίες γίνονταν απελευθερώσεις ή δωρεές δούλων στην Βέροια, ή σε άλλους τόπους της Μακεδονίας είναι η Αρτεμις με διαφορετικές προσωνυμίες: Αγροτέρα, Διγαία, Εφεσία κ.ά., η Νέμεσις, και ανατολικές θεότητες όπως η Συριακή θεά Ατάργατις που συχνά ονομάζεται Συρία Παρθένος και η επίσης ανατολική θεά Μα, που το ιερό της έχει βρεθεί στην γειτονική Εδεσσα. Τελευταία προσθήκη στις γνωστές από την Βέροια μαρτυρίες αυτής της κατηγορίας είναι τέσσερις επιγραφές, όλες χαραγμένες σε έναν αρχαίο κίονα εντοιχισμένο στην Παλαιά Μητρόπολη της

Βέροιας. Πρόκειται για καταγραφές δωρεάς ή απελευθέρωσης δούλων στον θεό Διόνυσο. Το όνομα του θεού συνοδεύεται από επίθετα που σχετίζονται, όπως έχουν ερμηνευτεί από τον Μ.Β. Χατζόπουλο, με τελετές μυήσεως. Ένα από αυτά τα επίθετα είναι ψευδάνωρ που σημαίνει ψεύτικος άνδρας στον οποίο και δωρίζονται αυτοί οι δούλοι. Ανάλογες πράξεις αναθέσεως ή απελευθερώσεως σε ποικίλες θεότητες έχουν βρεθεί σε έντεκα ακόμη θέσεις της δυτικής και κεντρικής Μακεδονίας, που όλες βρίσκονται στα δυτικά του Αξιού.

Διαπρέπει πριν συνεχίσω να διευκρινίσω ότι οι απελευθερωτικές επιγραφές της Μακεδονίας δεν έχουν ως τώρα μελετηθεί ως σύνολο, παρά το γεγονός ότι ήδη από την αρχή του αιώνα μας υπήρξαν σημαντικές συμβολές στο θέμα αυτό. Η πληρέστερη συλλογή τους και διαπραγμάτευση του όλου θεματός περιλαμβάνεται σε ανέκδοτη διδακτορική διατριβή που παρουσιάστηκε από την Laurence Darmezin στο Πανεπιστήμιο της Lyon το 1982, αλλά δυστυχώς είναι ακόμη αδημοσίευτη. Οι περισσότερες από τις επιγραφές της Λευκόπετρας παραμένουν αδημοσίευτες αλλά ελπίζουμε ότι σύντομα θα ολοκληρωθεί η δημοσίευσή τους με τη συνεργασία τριών φορέων: του ανακαφέα και πρώτου μελετητή τους καθηγητές κ. Φ. Πέτσα, της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας που εκπροσωπείται από την κ. Λ. Γουναροπούλου και του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών από τον κ. Μ.Β. Χατζόπουλο.

Προτού όμως προχωρήσουμε στην εξέταση του υλικού των ρωμαϊκών χρόνων, που όπως ήδη αναφέραμε είναι ιδιαίτερα πλούσιο στην Βέροια, ας δούμε τα δεδομένα της ελληνιστικής περιόδου για την δουλεία στην Μακεδονία. Μια σημαντική εκτενής απελευθερωτική επιγραφή, που χρονολογείται σε έτη βασιλείας του Δημητρίου Β' που αντιστοιχεί στο 235 π.Χ., είναι η πρωιμότερη του είδους που έχει βρεθεί στη Μακεδονία. Είναι συγχρόνως η πιο σαφής σε όλες της τις λεπτομέρειες, απ' όλες όσες έχουν βρεθεί στον ελληνικό κόσμο γενικότερα. Προέρχεται και αυτή από τη Βέροια και πρωτοδημοσιεύθηκε και συζητήθηκε από τον Μ. Ανδρόνικο το 1950, μαζί με άλλες οκτώ επιγραφές σε ένα μικρό τόμο 32 σ. που τυπώθηκε στην Θεσσαλονίκη με τίτλο Αρχαία Επιγραφαί Βεροίας. Πρόσφατα, ένας από τους μελετητές που ετοιμάζουν την έκδοση του συνόλου, του corpus δηλ. των επιγραφών της περιοχής, ο Μ.Β. Χατζόπουλος, κατόρθωσε να διαβάσει μερικές ακόμη λέξεις στις τελευταίες, δυσανάγνωστες σειρές του κειμένου, όπου αναφέρονται τα ονόματα των μαρτύρων, που ήταν απαραίτητοι για την βεβαίωση της εγκυρότητας της πράξης αυτής. Διάβασε την ενδιαφέρουσα πληροφορία ότι εγγυητές της πράξης είναι ο βασιλεύς και η βασίλισσα «προστάτας δε ηγούνται και

βασιλέα και βασίλισσαν». Το συμβόλαιο περιέχει τα ονόματα τριών ανδρών, δούλων, που πρόκειται να ελευθερωθούν. Είναι ο Κόσμος, ο Μαρσύας και ο Ορτυξ. Καταγράφονται ακόμη τα ονόματα των συζύγων τους που είναι η Αρνιον, η Γλαύκα και η Χλιδάνη, τα παιδιά τους (που αναφέρονται χωρίς τα ονόματά τους), αυτά που ήδη έχουν αλλά και αυτά που ενδεχομένως θα αποκτήσουν στο μέλλον, «και αν τινά ύστερον επιγένηται,» όπως μας λέει η επιγραφή. Ακολουθεί το όνομα μιάς μόνης, ανύπαντρης δούλης, και τα χρηματικά ποσά που πληρώνουν για την απελευθέρωσή τους: «κατέβαλον επ' ελευθερίαι» και για τα υπάρχοντά τους «και των υπάρχοντων αυτοίς πάντων». Τα ποσά τα πληρώνουν στον κύριό τους στον οποίο κοντά ήταν υποχρεωμένοι να μένουν, να παραμένουν, μέχρι τον θάνατό του. Ήταν ελεύθεροι υπό τον όρο της παραμονής «παραμείνασιν δε αυτοίς παρά Αττίνας έως αν Αττίνας ζη και ποιούσιν ότι αν Αττίνας προστάσση». Τα παιδιά του κυρίου τους, του Αττίνα, απαγορευόταν να παραβιάσουν αυτούς τους όρους. Για όποιον δεν σεβαστεί αυτή τη συμφωνία προβλέπονται ποινές, μεταξύ των οποίων και η καταβολή τεράστιου χρηματικού προστίμου, δηλ. 100 χρυσά νομίσματα για τον κάθε δούλο, που θα πληρωθούν στον βασιλέα. Αυτό το κείμενο αποκαλύπτει ότι οι απελευθερωσείς δούλων ορίζονταν από τον νόμο και ότι το κράτος τις είχε κάνει υποχρεωτικές για τους ιδιοκτήτες δούλων, όταν οι δούλοι πληρούσαν ορισμένες προϋποθέσεις. Ο Μ. Ανδρόνικος απέδωσε αυτές τις συμφωνίες στις κοινωνικές αντιλήψεις του Αντιγόνου Γονατά, που είχαν διαμορφωθεί υπό την επίδραση της Στωϊκής φιλοσοφίας. Ο όρος της παραμονής, βέβαια, που περιλαμβάνεται στην απελευθέρωση (το ότι, δηλαδή, ο απελευθερωμένος έπρεπε να συνεχίσει να ζει με τον κύριό του ως τον θάνατο του τελευταίου) φαίνεται να αποτελεί μία απόκλιση, μία απομάκρυνση από τις ιδέες που ενέπνευσαν αυτές τις πράξεις. Το γεγονός ότι οι δούλοι είχαν δική τους περιουσία και οικογένεια, έχει ερμηνευθεί ως ένδειξη ότι είχαν ήδη απελευθερωθεί την εποχή που καταγράφηκε η πράξη απελευθέρωσής τους, και ο όρος της παραμονής έχει την ισχύ συμβολαίου εργασίας που προσφέρεται σε ένα ελεύθερο άτομο. Αυτή είναι μία από τις ερμηνείες που έχουν δοθεί στο κείμενο αυτό που είναι ακόμα ανοιχτό σε συζήτηση. Τα μεγάλα χρηματικά ποσά που πλήρωναν οι δούλοι για την απελευθέρωσή τους (50 χρυσά νομίσματα για κάθε οικογένεια και για την περιουσία της, και 25 για την ανύπαντρη γυναίκα) δείχνουν ότι κατά την ελληνιστική περίοδο στην Βέροια, οι δούλοι κέρδιζαν καθόλου ευκαταφρόνητα ποσά ως αντάλλαγμα για την εργασία τους. Εξήγηση σ' αυτό δίνει ίσως το γεγονός ότι όπως συνέβαινε και σε άλλες περιοχές του

αφιέρωμα

πολιτιστικά δρώμενα 18

ελληνικού κόσμου, έτσι και στην Μακεδονία, μερικοί πολύ σημαντικοί εργασιακοί τομείς ανήκαν αποκλειστικά στους δούλους. Σχετικά με το θέμα αυτό πληροφορούμαστε από μία άλλη επίσης μοναδική επιγραφή της Βεροίας, τον γυμνασιαρχικό νόμο, ότι μερικοί από τους διδασκάλους στο γυμνάσιο της πόλης δεν ήταν ελεύθεροι. Σύμφωνα με το νόμο η ποινή για τους διδασκάλους που δεν ήταν ελεύθεροι, ήταν μαστίγωση, όπως ακριβώς και για τους παίδας όταν ατακτούν, «κύριος δε έστω ο γυμνασιαρχος και των παιδων τους ατακούντας μαστιγών και των παιδαγωγών, όσοι αν μη ελεύθεροι ωσιν,» ενώ για τους ελεύθερους, όπως ήταν ο γυμνασίαρχος και οι παιδοτρίβαι η ποινή αντιστοιχούσε με την επιβολή χρηματικού προστίμου. Οι παιδοτρίβαι ήταν οι επιφορτισμένοι με την εκγύμναση στα αθλητικά και ήταν φυσικά ελεύθεροι. Αυτή η διαφοροποίηση της ποινής δεν σχετιζόταν λοιπόν με την οικονομική κατάσταση των δούλων, που όπως είδαμε, μπορούσαν να έχουν στην κατοχή τους μεγάλα χρηματικά ποσά. Από το ίδιο κείμενο, τον γυμνασιαρχικό νόμο της Βεροίας, τον νόμο δηλ. που καθορίζει την λειτουργία του γυμνασίου, πληροφορούμαστε ότι η συμμετοχή στο γυμνάσιο απαγορευόταν στους δούλους και στους απελευθερούς και αυτή η απαγόρευση επεκτείνονταν ακόμη και στους γιουούς των απελευθερών.

Η απελευθερωτική επιγραφή από τη Βέροια, που μόλις τώρα συζητήσαμε, είναι η μοναδική καθαρά δημόσιου χαρακτήρα πράξη αυτού του είδους από τη Μακεδονία. Όλες οι άλλες ανήκουν στην κατηγορία των απελευθερώσεων δι' αναθέσεως, της προσφοράς δηλ. σε μία θεότητα. Σε μία απελευθερωτική πράξη ενός πολίτη της Βέροιας, του Ασάνδρου, που μαρτυρείται στους Δελφούς, το 178 π.Χ., η δούλη του, αφού κατέθεσε το ποσό των 200 δραχμών, προσφέρθηκε από τον Βεροιαίο κύριό της στον Πύθιο Απόλλωνα και κατόπιν, ως ελεύθερη, ξαναγύρισε

στη Μακεδονία μαζί του, σύμφωνα με τον όρο της παραμονής που καταγράφηκε και σ' αυτήν την συμφωνία.

Στην συνέχεια θα μας απασχολήσει η κατηγορία των απελευθερώσεων δι' αναθέσεως των ρωμαϊκών χρόνων. Το ενδιαφέρον των κειμένων αυτών και ιδιαίτερα του συνόλου της Λευκόπετρας, δεν περιορίζεται στην διερεύνηση του φαινομένου της δουλείας, αλλά είναι συγχρόνως ιδιαίτερα διαφωτιστικό για μία ποικιλία θεμάτων που σχετίζονται με την κοινωνία της εποχής. Στο σύνολο των προσώπων που αναφέρονται στις πράξεις αυτές ξεχωρίζουν τρεις κατηγορίες. Πρόκειται για τους επισήμους του ιερού, ιερείς δηλ. και επιμελητές, τους δωρητές ή απελευθερωτές (και μέλη της οικογενείας τους που αναφέρονται παράλληλα με αυτούς) και τους δούλους. Γνωρίζουμε τα ονόματα 20 περίπου ιερειών και ιερέων. Συνήθως το όνομά τους συνοδεύεται από αυτό του ή της επιμελητού του ιερού. Φαίνεται ότι τα ίδια πρόσωπα μπορούσαν διαδοχικά να αναλάβουν τα δύο αυτά αξιώματα. Τα περισσότερα από τα πρόσωπα αυτά μαρτυρούνται σε περισσότερες από μία πράξεις. Πολύ μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των δωρητών ή απελευθερωτών δούλων που μας είναι γνωστοί. Πολλές φορές αναφέρεται και το όνομα αυτού που δίνει την συγκατάθεσή του για την

δωρεά. Συνήθως προσφέρεται ένας δούλος αλλά υπάρχουν και μεγάλες δωρεές, όπως π.χ. του Φλαύιου Ευτράπελου που χάρισε στην ΜΘΑ δέκατέσσερα «σώματα» και δηλώνει «εχαρισάμην τα εμά πάντα». «Σώματα» είναι η λέξη με την οποία περιγράφονται οι δούλοι στην περίπτωση αυτή, που προσφέρονται με τον γνωστό μας όρο της παραμονής ως τον θάνατό του. Ως τότε θα πρέπει να υπηρετούν «τη θεώ τας εθίμους ημέρας,» δηλ. κατά τις ημέρες των εορτών της θεάς.

Υπάρχουν, μερικά ερωτήματα σχετικά με την παραγματική σημασία της πλειονότητας

αυτών των πράξεων. Υπήρχε πάντα η πρόθεση να απελευθερωθούν οι δούλοι ή σε μερικές περιπτώσεις η πράξη αυτή ήταν μία καταγραφή της προσάρτησης ατόμων στην υπηρεσία μίας θεότητας; Το ρήμα που χρησιμοποιείται για να περιγράψει την πράξη του ιδιοκτήτη του δούλου, δεν είναι πάντα σχετικό με την αφιέρωση, κατά την οποία πιθανότατα ο δούλος απελευθερωνόταν και ετίθετο υπό την προστασία της θεότητας. Ένα άλλο ρήμα που χρησιμοποιείται το στηλογραφώ, που σημαίνει καταγράφω σε λίθο την αφιέρωση του δούλου, έχει, κατά πάσα πιθανότητα, την ίδια έννοια της απελευθέρωσης. Μερικές περιπτώσεις στις οποίες αναφέρεται η πώληση του δούλου στη θεά, είναι παρόμοιες με τις απελευθερώσεις των Δελφών, που αναφέραμε προηγουμένως και υπονοείται και σ' αυτές απελευθέρωση. Όταν περιλαμβάνονται στο κείμενο το ρήμα ή ένα επίθετο που σχετίζεται με την λέξη ελευθερία, πράγμα που συμβαίνει σπάνια, δεν υπάρχει βέβαια αμφιβολία για τη σημασία της προσφοράς. Για παράδειγμα, σε μία επιγραφή της Άνω Μακεδονίας, που χρονολογείται στο 57/55 π.Χ., ο ιδιοκτήτης ελευθέρωσε το δούλο του με μία ευχή στον Ηρακλή Κυναγίδα, «αφήκεν ελευθέραν Μέλισαν ευχὴν Ηρακλεῖ Κυναγίδα». Σε μία επιγραφή του 181 μ.Χ., η ιδιοκτήτρια, η Αριάγνη Βάστου, προσέφερε την δούλη της ως δώρο στην Αρτέμιδα Αγροτέρα, στη Βέροια, και περιέλαβε στο έγγραφο μία επιστολή που απευθυνόταν στην ίδια από τους δύο αδελφούς της, με την οποία έδωσαν τη συγκατάθεσή τους για την πράξη αυτή, περιγράφοντάς την ως απελευθέρωση της δούλης. Λένε στην επιστολή οι αδελφοί της: «βουλομένης σου τινα των ιδίων θρεπταρίων ελευθερώσαι συγευαρεστούμεν και συνκατατιθέμεθα». Στα περισσότερα όμως κείμενα, που χρονολογούνται από τον 2ο ως τις αρχές του 4ου αι. μ.Χ., χρησιμοποιούνται δύο ρήματα, με παραπλήσια σημασία, αυτή της προσφοράς ως δώρο. Πρόκειται για τα ρήματα «χαρίζομαι» και «δωρούμαι». Υπάρχουν ορισμένα στοιχεία που μπορούν να στηρίξουν την υπόθεση ότι τουλάχιστον ένα μέρος αυτών των πράξεων ήταν στην πραγματικότητα μεταβίβαση ιδιοκτησίας και όχι απελευθέρωση. Ας δούμε μερικά από αυτά. Ιεροδούλες ή ιερές δούλες της Μητέρας των Θεών στην Λευκόπετρα περιλαμβάνονται μεταξύ εκείνων που προσέφεραν δούλους στη θεά, είχαν δηλ. και αυτές την κυριότητα δούλων. Το ίδιο συνέβη και με μία απελεύθερη της Μητρός των Θεών, που προσέφερε και αυτή μία δούλη της στην θεά. Μία δούλη της ανατολικής Θεάς Μας, στην Έδεσσα, προσέφερε στην θεά ένα τμήμα γης με καλλιέργεια αμπελιών, επαυξάνοντας προφανώς την ακίνητη περιουσία του ιερού. Τρεις δούλοι που προσφέρθηκαν στη Λευκόπετρα, μία μητέρα με τα παιδιά της, ήταν

μόνο ένα μέρος της προσφοράς προς τη θεά, που περιλάμβανε επίσης ένα ζεύγος επίχρυσων περικνημίδων, που είχαν ιδιαίτερη αξία για τον ιδιοκτήτη τους. Από αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι δούλοι, όπως η καλλιεργήσιμη γη και τα πολύτιμα αντικείμενα, ήταν μέρος της περιουσίας του ιερού. Η ισχυρότερη ένδειξη, ωστόσο, για την μόνιμη ύπαρξη ενός αριθμού προσώπων σε μερικά από αυτά τα ιερά, είναι η ανάθεση ελευθέρων ατόμων. Μία ελεύθερη γυναίκα προσέφερε το γιό της στη Μητέρα των Θεών στην οποία τον είχε τάξει όταν ήταν άρρωστος. Ο γιός της ήταν παρών στην καταγραφή της δωρεάς και επίσης προσέφερε και ο ίδιος τον εαυτό του: «Λαδόμα Αμύντου εχαρίσατο τη θεώ υόν ίδιον ονόματι Παράμονον όν υπέσχετο όντα εν νόσω, υπαιρετούντα μηδενί ετέρω ή μόνη τη θεώ. Ο προγεγραμμένος Παράμονος παρήν και συνεπέδωκεν αυτόν». Σε μία άλλη περίπτωση, ένας άνδρας, επίσης ελεύθερος, αφιέρωσε την ελεύθερη σύζυγό του στην Αρτεμι. Ενδεικτική είναι ακόμη η περίπτωση μίας δωρήτριας που φαίνεται ότι αναγκάστηκε να δωρίσει την δούλη της «διά το την τιμήν αυτής δεδανίσθαι παρά της θεού και μη δύνασθαι αποδούναι». Η μαρτυρία αυτή δείχνει ότι το ιερό λειτουργούσε και ως Τράπεζα, δείχνει όμως επίσης την απόσταση που χωρίζει μερικές από αυτές τις δωρεές από οποιαδήποτε έννοια απελευθέρωσης.

■ α αναφερθούμε στη συνέχεια σε λίγα μόνο ακόμη από τα πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία για την κοινωνία αυτής της περιόδου, που περιέχονται σε αυτά τα κείμενα. Σε μερικές από τις πράξεις αυτές περιλαμβάνονται και οι μελλοντικοί ακόμη απόγονοι αυτών που δωρίζονται, π.χ. σε μία επιγραφή διαβάζουμε «εχαρισάμην κοράσιν ονόματι Τυχικήν συν τοίς επιγεννωμένοις». Για την εξασφάλιση έναντι οποιασδήποτε μελλοντικής παραβίασης των όρων της δωρεάς, όπως πώληση ή παροχή δανείου με αντίκρουσμα τον δούλο, ορίζεται η επιβολή χρηματικών ποινών, αποδέκτης των οποίων είναι συνήθως η θεά, δηλ. το ταμείο του ιερού ή σε μία ως τώρα γνωστή περίπτωση το επαρχιακό ταμείο, το δημόσιο ταμείο της επαρχίας της Μακεδονίας, κάτι ανάλογο δηλ. με την καταβολή προστίμου στον βασιλέα, που είδαμε νωρίτερα στην απελευθερωτική πράξη των ελληνιστικών χρόνων. Ειδικοί όροι σε μερικές από τις πράξεις αυτές και η πληροφορία ότι μία δούλη είχε ανατραφεί ειδικά για να δωρηθεί στη θεά «ήν ανέθρεψα τω ονόματι της θεού» οδηγούν στην διάκριση μεταξύ δούλων και ιεροδούλων. Οι τελευταίοι αποτελούσαν μία ανώτερη κατηγορία που δεν μπορούσαν να πωληθούν, σύμφωνα με το Στράβωνα. Σχετικά με τις δραστηριότητες των ιεροδούλων της Λευκόπετρας η μόνη μαρτυρία που

αφιέρωμα

πολιτιστικά δρώμενα 20

έχουμε είναι για την «λυχνάπτρια» Μαρία. Η καταγραφή της ηλικίας του δούλου είναι μία πληροφορία που πολύ συχνά παραδίδεται στις επιγραφές της Λευκόπετρας, όπου δούλοι κάθε ηλικίας δωρίζονταν στο ιερό, για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους εξ ολοκλήρου και αμέσως ή μερικώς και μετά από ένα διάστημα - δηλ., με τον όρο ότι έπρεπε να παραμείνουν κοντά στον κύριό τους και να τον υπηρετούν όσο θα ζει. Οι ηλικίες που παραδίδονται κυμαίνονται από ενός έως εξήντα ετών. Για τους αγρότες, με περιορισμένα οικονομικά μέσα, όπως πιστεύουμε ότι ήταν οι περισσότεροι από τους δωρητές δούλων στην Λευκόπετρα, τα παιδιά πρέπει να ήταν ένα πρόσθετο οικονομικό βάρος μέχρι να φθάσουν στην ηλικία που θα άρχιζαν να είναι παραγωγικά. Το ίδιο πρέπει να ίσχυε και για τους ηλικιωμένους, που δεν ήταν πιά κατάλληλοι για βαρειές αγροτικές εργασίες. Για τους λόγους αυτούς, οι περισσότεροι από τους δούλους που προσφέρονταν ή ελευθερώνονταν ήταν είτε ηλικιωμένες - για τα δεδομένα της εποχής εκείνης - γυναίκες ή παιδιά, και πολύ σπάνια ήταν άνδρες. Η μικρή ηλικία ενός αριθμού δούλων είναι ένδειξη ότι μερικοί ασφαλώς εκπαιδεύονταν σε διάφορους τομείς, όπως π.χ. την μουσική και το τραγούδι, που θα ήταν απαραίτητο συμπλήρωμα των εκδηλώσεων που θα γίνονταν κατά τις ημέρες των εορτών, κατά «τας εθίμους ημέρας,» όπως αναφέρονται στις επιγραφές. Οι ημέρες αυτές, οι γιορτές του ιερού, θα πρέπει να συνέπιπταν, όπως έχει ήδη παρατηρήσει ο κ. Φ. Πέτσας με τις πιο συχνές αναφορές σε μήνα και ημέρα μεταξύ των χρονολογημένων επιγραφών, που είναι η 18η του μήνα Δίου και αντιστοιχεί με τον δικό μας μήνα Οκτώβριο.

Τελειώνοντας, θα αναφέρω μερικές παρατηρήσεις για τη σχέση μεταξύ του δούλου και του κυρίου του. Τα κείμενα των προσφορών ή απελευθερώσεων αποκαλύπτουν μία αίσθηση οικειότητας και ενδιαφέροντος για το πρόσωπο που δωρίζεται, ακόμη και αν δεν επρόκειτο για πρόσωπο, σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής, αλλά για «σώμα». Λίγες παρ' όλα αυτά είναι οι περιπτώσεις όπου γίνεται λόγος για «σώματα». Προτιμούνται υποκοριστικά όπως κοράσιον, παιδίσκη, παιδίον κ.ά. Συχνή είναι η προσφορά μητέρων μαζί με τα παιδιά τους. Η καταγραφή της μεταξύ τους σχέσης δείχνει φροντίδα για τα πρόσωπα αυτά. Ο δούλος που μεγάλωνε μέσα στο σπίτι, ο «οικογενής» δούλος, είχε μία ξεχωριστή θέση στην οικογένεια, και γι' αυτόν τον λόγο δίνεται έμφαση σε αυτό το χαρακτηριστικό του στην πράξη απελευθέρωσης ή προσφοράς. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκαν προφανώς και οι δούλοι που μαζί με τους κυρίους τους από την Βέροια και από άλλες μακεδони-

κές πόλεις, μυήθηκαν στα μυστήρια της Σαμοθράκης και μας είναι γνωστοί ως «μύσται ευσεβείς», από καταλόγους που βρέθηκαν στο ιερό της Σαμοθράκης. Η θέση του οικογενούς δούλου παρουσιάζεται έκδηλα στις μαρτυρίες των επιτύμβιων μνημείων. Πολλά είναι τα ταφικά μνημεία που κατασκευάστηκαν από απελευθέρους για τους πρώην κυρίους τους και από ελεύθερους για τους πρώην δούλους τους, μερικοί από τους οποίους αντιμετώπιζονταν ως υιοθετημένα παιδιά ήταν δηλ. «θρεπτοί». Αυτά τα στοιχεία μας δίνουν μία πιο ανθρώπινη άποψη για την δουλεία στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, κατά τις παραμονές της επικράτησης του Χριστιανισμού.

**Το παρόν κείμενο αποτέλεσε θέμα διάλεξης που διοργάνωσε το Κ.Ε.Ρ.Α. Βέροιας*

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΟΔΟΣ της σημερινής ΟΔΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ και στοιχεία ΡΥΜΟΤΟΜΙΑΣ της ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Λιάνα Στεφανή

Αρχαιολόγος

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Κάτω από τη σημερινή οδό Μητροπόλεως και στην ίδια σχεδόν κατεύθυνση με αυτήν υπήρχε ένας από τους κεντρικούς δρόμους της ρωμαϊκής Βέροιας. Τμήματα αυτού του δρόμου είχαν αποκαλυφθεί ήδη από τις προηγούμενες δεκαετίες κατά τις εκσκαφές για τη διάνοιξη θεμελίων οικοδομών επί της Μητροπόλεως και σήμερα αυτά τα λείψανα διατηρούνται στα υπόγεια αρκετών πολυκατοικιών. Τα τμήματα του δρόμου που είναι ορατά σήμερα, ήρθαν στο φως κατά τη διάρκεια ανασκαφών, που διενεργήθηκαν την άνοιξη του 1997 με αφορμή εργασίες της ΔΕΥΑΒ.

Α. Χρονικό της ανασκαφής

Η αποκάλυψη του ρωμαϊκού δρόμου στη Μητροπόλεως δεν αποτέλεσε για εμάς έκπληξη. Η πορεία του ως ένα σημείο ήταν γνωστή από παλαιότερες ανασκαφές και έτσι είχαμε ήδη προχωρήσει σε μια ανασύνθεση της γενικής κατεύθυνσης του με αποτέλεσμα να είμαστε προετοιμασμένοι όταν τα πρώτα τμήματα του δρόμου άρχισαν να έρχονται στο φως το Μάιο του '97. Είχε προηγηθεί συνεργασία με την Τεχνική Υπηρεσία της ΔΕΥΑΒ προκειμένου να προβλεφθούν, όσο ήταν αυτό δυνατόν, τα προβλήματα και να έχουμε ευελιξία όταν θα χρειαζόταν επί του πεδίου να βρεθούν κάποιες

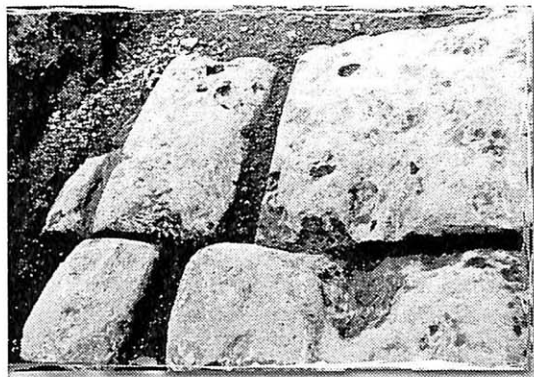
λύσεις. Η πραγματικότητα βέβαια παρουσίασε δυσχέρειες πολύ περισσότερες από αυτές που θα μπορούσαμε να προβλέψουμε. Η σημαντικότερη δυσκολία που αντιμετωπίσαμε είχε να κάνει με το γεγονός ότι οι πλάκες του ρωμαϊκού δρόμου βρίσκονται σε θέση και βάθος, όπου ήταν αδύνατο να παρακαμφθούν από τους αγωγούς της ΔΕΥΑΒ διατηρούμενες στη θέση τους (in situ).

Ένα άλλο πρόβλημα αφορούσε τις καταστροφές που είχαν προκληθεί παλιότερα κυρίως από εργασίες του ΟΤΕ, οι οποίες είχαν γίνει ερμήνη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και τώρα όχι μόνο αλλοίωσαν την εικόνα του μνημείου αλλά και μας επιφορτίζαν με την ανάγκη τεχνικής αντιμετώπισης των ίδιων των εγκαταστάσεων του Ο.Τ.Ε.

Τέλος υπήρχε και η αδυσώπητη πίεση του χρόνου καθώς καμιά από τις εμπλεκόμενες υπηρεσίες δεν επιθυμούσε να κρατήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα κλειστό έναν από τους πιο κεντρικούς δρόμους της πόλης.

Η διαδικασία που τελικά επιλέχθηκε ήταν η εξής: αφού ολοκληρωνόταν η αποκάλυψη ενός μεγάλου κομματιού του αρχαίου δρόμου, προχωρούσαμε στην αναλυτική συγκέντρωση όλων των αρχαιολογικών στοιχείων, στην φωτογραφική τεκμηρίωση και

στην τοπογραφική αποτύπωση του αρχαίου. Η φάση αυτή είχε ως τελικό της στάδιο την αρίθμηση όλων των πλακών του δρόμου τόσο πάνω στις ίδιες τις πέτρες όσο και στα σχέδια (εικ.1). Η επόμενη φάση αποτελούσε την αποξήλωση των λήθινων πλακών του ρωμαϊκού δρόμου.

Εικ.2

Εικ.1

αφιέρωμα

πολιτιστικά δρώμενα 22

Ακολουθούσαν οι εργασίες της ΔΕΥΑΒ και μετά την περάτωση αυτών είχε σειρά το έργο της αποκατάστασης του μνημείου: οι πλάκες τοποθετούνταν στη θέση ακριβώς που βρέθηκαν με μοναδική διαφοροποίηση στη στάθμη τους. Δηλαδή ενώ ο δρόμος βρέθηκε σε βάθος 1,00-1,50μ κάτω από τη στάθμη του σημερινού οδοστρώματος, σήμερα είναι τοποθετημένες αρκετά ψηλότερα και αυτό έγινε τόσο για τεχνικούς λόγους όσο και για να γίνει επιφάνεια η ανάδειξη του αρχαίου δρόμου.

Β. Τα αρχαιολογικά δεδομένα

(εικ.2,3,4)

Ο ρωμαϊκός δρόμος βρέθηκε, όπως αναφέραμε και πιο πάνω, σε βάθος 1,00-1,50μ από τη στάθμη του σημερινού οδοστρώματος και είναι κατασκευασμένος από λίθινες πλάκες. Το πλάτος του είναι 4,00μ και σε ορισμένα σημεία σώζονται τα κράσπεδα εκατέρωθεν του οδοστρώματος. Διαπιστώθηκε η παρουσία πήλινων αγωγών ύδρευσης, που έβαιναν παράλληλα προς το δρόμο και πλάι στα κράσπεδά του, καθώς και κτιστού αγωγού αποχέτευσης που βρισκόταν κάτω από το δρόμο και στην ίδια κατεύθυνση με αυτόν.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι κάτω από τον ρωμαϊκό δρόμο δεν υπήρχε παλιότερη οδός, όπως έδειξε η ανασκαφή. Ωστόσο αρχιτεκτονικά μέλη ελληνιστικών οικοδομημάτων χρησιμοποιήθηκαν κάτω από το κατάστρωμα του ρωμαϊκού δρόμου, σε σημεία που προφανώς χρειαζόντουσαν πρόσθετη στερέωση ή για να εξομαλυνθεί μια φυσική ανωμαλία του εδάφους.

Η αποκάλυψη ολόκληρου του αρχαίου δρόμου που βρισκόταν στη σημερινή οδό Μητροπόλεως συντέλεσε στο να ολοκληρωθεί ικανοποιητικά η εικόνα που έχουμε για τη ρυμοτομία της Βέροιας κατά τη ρωμαϊκή εποχή: Ο δρόμος λοιπόν που βρισκόταν στη σημερινή Μητροπόλεως αποτελούσε μια από τις βασικές οδικές αρτηρίες της πόλης, η οποία ξεκινούσε από τη δυτική πύλη των τειχών και προχωρώντας ουσιαστικά στην ίδια κατεύθυνση με τη Μητροπόλεως - με μια κλίση προς τα ανατολικά - έφθανε στο σημείο, όπου σήμερα διασταυρώνονται οι οδοί Βενιζέλου, Μητροπόλεως και Ελιάς και εκεί διακλαδιζόταν. Το ένα σκέλος της συνέχιζε προς την οδό Ανοιξέως μέσα της οδού Παστέρ, το άλλο κατευθυνόταν αριστερά και προχωρώντας παράλληλα με τη σημερινή οδό Βενιζέλου κατέληγε στη βόρεια πύλη (περιοχή Φόρου). Και οι δύο αυτοί δρόμοι έχουν διαπιστωθεί ανασκαφικά. Η ανασκαφή του '97 έφερε στο φως άλλον ένα ρωμαϊκό δρόμο κάθετο σε αυτόν της Μητροπόλεως στο ύψος της σημερινής οδού Σολωμού. Αυτός θα πρέπει να συνέχι-

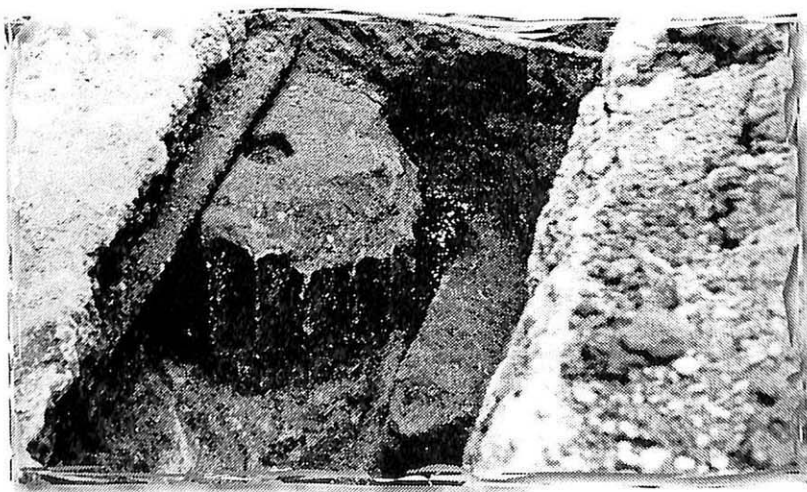
ζε ως την οδό Μυτιλέκα, όπου και έχουν αποκαλυφθεί τμήματά του, και πιθανόν κατέληγε στην νότια πύλη των τειχών. Τμήμα αυτού του δρόμου είναι σήμερα ορατό στη συμβολή των οδών Μητροπόλεως και Σολωμού. Δευτερεύουσες οδοί αποκαλύφθηκαν σε πρόσφατες ανασκαφές στις οδούς Προφήτου Ηλία και Ιπποκράτους. Τέλος λείψανα αρχαίου δρόμου είχαν αποκαλυφθεί παλαιότερα στη σημερινή οδό Ακαταμαχήτου.

Η κατασκευή της ρωμαϊκής οδού που βρισκόταν στη σημερινή οδό Μητροπόλεως αλλά και των υπολοίπων οδών που αναφέρθηκαν παραπάνω, ανάγεται στα τέλη του 3ου μ.Χ. και μετά, περίοδο ανοικοδόμησης και ανάπτυξης της πόλης.

Εικ.3

Τελειώνοντας θα ήθελα να επισημάνω ότι σπουδαίο ρόλο στην ολοκλήρωση αυτού του έργου έπαιξε η συνεργασία με τις υπηρεσίες του Δήμου καθώς και η βούληση του ίδιου του Δημάρχου κ. Χασιώτη. Καταλυτική ωστόσο υπήρξε η συνεισφορά

Εικ.4

του αρχιτεχνίτη της 12' ΕΠΚΑ κ. Νίκου Παπαδόπουλου, ο οποίος με την προθυμία και την εργατικότητα του έκανε το έργο της υπογράφοι-σας πολύ πιο εύκολο.

Ανασκαφή ΒΕΡΓΙΝΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΕΧΝΗΣ

Στέλλα Δρούγου
Αρχαιολόγος

* Η ομιλία εκφωνήθηκε στα εγκαίνια της διαρκούς έκθεσης των ευρημάτων της Βεργίνας στον εσωτερικό χώρο των στεγάστρων των βασιλικών τάφων στις 30/11/1997.

Κλείνουν φέτος είκοσι χρόνια από τις μέρες εκείνες του Νοεμβρίου του 1977 τις μέρες του μεγάλου ευρήματος της Βεργίνας. Τα πράγματα υπήρξαν εντυπωσιακά και μαζί δραματικά κι εμείς, όσοι ήμασταν εκεί, δέσαμε αβίαστα τον αρχαίο χρόνο με τον νέο, γίναμε αυτόπτες μάρτυρες της τελευταίας πράξης μιας λαμπρής εποχής που κράτησε ως τις μέρες μας, ως την ώρα που ο καθηγητής σήκωσε τη λάρνακα με τα οστά του νεκρού. Πράξη επιστήμης και ανακομιδή των λειψάνων δικού μας ανθρώπου;

Είκοσι χρόνια είναι μια φλούδα στη βαθιά στρωματογραφία της μακράς ιστορίας αυτού του τόπου και συγχρόνως αυτά τα είκοσι χρόνια είναι μια ολόκληρη εποχή για το χωριό της Βεργίνας με τη σύντομη ιστορία του. Και ακριβώς αυτή η εποχή σηματοδοτούν εκείνες τις μέρες από την αρχαία τελετή και το τέλος της. Κι εμείς αυτόπτες μάρτυρες που τελέσαμε τα ύστατα. Υστερα το γεγονός, η θλίψη η αναστάτωση έγιναν εύρημα, τα δώρα της ταφής έγιναν ευρήματα, επιστημονικά σχήματα. Πάνω της απλώθηκε η ομίχλη των ερμηνειών και η οξείδωση της διαχείρισης. Εμειναν πίσω η ασάδα και ο ρυθμός των πράξεων, η τραγική μοίρα των ανθρώπων. Μερικές όμως φορές οι

αρχαιολόγοι μετρούμε τα ευρήματα με το δίκαιο της κτήσης που το λένε και νόμο «περί πνευματικών δικαιωμάτων» και «νόμο περί προστασίας», «τα δικά μου, τα δικά σου». Ετσι χάνουμε κάποτε το δρόμο μας προς τη συλλογική μνήμη και τη συνείδηση του τόπου.

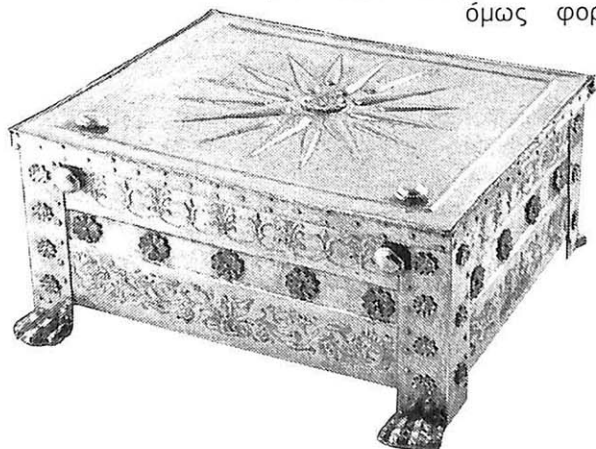
Εκείνη τη μέρα, όταν γυρίσαμε στο σπίτι μετά από πολλές ώρες δουλειάς αναρωτηθήκαμε, Χρυσούλα, που βρισκόμασταν. Ημασταν εδώ κι εκεί, στο που και το τώρα. Και ακόμη είμαστε εδώ, γιατί τα είκοσι χρόνια και η Βεργίνα έγιναν τόπος μας, έγινε το θέατρο των γεγονότων και η σκηνή όπου δημιουργήσαμε, σκηνοθετήσαμε και παίζουμε τον εαυτό μας στο έργο της επιστήμης, εμείς πολίτες του πολιτισμού. Σ' αυτόν τον τόπο, στη Βεργίνα, είναι αφιερωμένα αυτά τα λόγια, γιατί σ' αυτόν οφείλουμε την ξεχωριστή μνήμη μας κι αυτός μας οφείλει μια ολόκληρη εποχή. Σ' αυτόν τον τόπο θάψαμε αγαπημένους φίλους, γλεντήσαμε επιτυχίες, αγαπήσαμε και μισήσαμε ο ένας τον άλλο για το ίδιο έργο.

Ο αρχαιολόγος στοιχειώνει στον τόπο που δουλεύει για πολύ καιρό, στο τέλος γίνεται ένα με το τοπίο, με τους ρυθμούς του κι ακολουθεί τη μοίρα του και τη μνήμη του. Τα αρχαία λείψανα είναι οι υλικοί υπαινιγμοί της ιστορίας που αυτός ο αρχαιολόγος τους μετατρέπει σε συντεταγμένες της μνήμης, φτάνει να σέβεται τον τόπο και την αλήθεια του.

Μιλώ για τον νυχτοφύλακα, τον μπάρμπα Θέφο, μιλώ για τον Η. Παπαηλία, τον Σπ. Τσαβδάρογλου, τη Μ. Σιγανίδου, τον Μ. Ανδρόνικο. Χαιρετώ τον Στέργιο, τον κυρ Βασίλη, τον Κώστα, τον Κωστάκη, τα παιδιά του Γυμνασίου τότε, τους Καρδάμηδες, τον Σιδέρη, τον Γ. Κωνσταντινίδη, τον Γρ. Βαδέσκη, τον Πρόεδρο τότε, την Ελένη, την Μαρίκα.

Αυτά είναι το φλούδι της στρωματογραφίας αυτού του τόπου, αυτά και τα αρχαία λείψανα, όλα λαμπρά, ένα αληθινό χρυσοφόρο κοίτασμα που μόνο με τη γνώση και την αλήθεια μπορεί να βγει σωστά, για να έχει η πολιτεία να κόψει τα χρυσά νομίσματα του πολιτισμού.

Εύχομαι να είμαστε όλοι εδώ μετά είκοσι χρόνια και πάλι με έργα καλά που θα έχουμε δημιουργήσει όλοι μαζί. Κι ακόμη εύχομαι, κύριε υπουργέ, να είστε εσείς καλεσμένος από τη Βεργίνα κι εγώ από τους μαθητές μου.

ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ

το κτίριο κόσμημα
στο κέντρο
της πόλης

Ουρσουζίδης Γιώργος
Πολ. Μηχ/κός

Είναι στο κεντρικότερο σημείο της πόλης. Το Παλιό Γυμνάσιο, στο οποίο φοίτησαν γενιές και γενιές μαθητών από τη Βέροια και την περιοχή.

Σήμερα, επισκενάζεται. Το φθινόπωρο του '98 θα είναι πάλι το ίδιο κτίριο, αλλά φρεσκοβαμμένο, πανέμορφο έτοιμο να φιλοξενήσει τις υπηρεσίες του Δήμου Βέροιας.

Οι γοργοί ρυθμοί, οι κοπιαστικές εργασίες, το μεράκι και ο σεβασμός στην λεπτομέρεια θα δώσουν το καλό αποτέλεσμα.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Α. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Το κτίριο βρίσκεται στο Ο.Τ. 74 που ορίζεται από τις οδούς Μητροπόλεως, Αγίου Δημητρίου, Ελλης και Κοντογεωργάκη. Η κατασκευή του τοποθετείται στις αρχές του 20ου αιώνα (1906) και προς το τέλος της Τουρκικής κατοχής της Βέροιας. Από πλευράς αρχιτεκτονικής σύνθεσης το κτίριο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, οι όψεις του παρουσιάζουν ιδιαίτερα μορφολογικά στοιχεία, είναι δε ένα από τα ελάχιστα εναπομείναντα αξιόλογα νεοκλασικά κτίρια της πόλης.

Είναι σημαντικό να τονισθεί ότι το κτίριο βρίσκεται στο κέντρο της πόλης που είναι ιδιαίτερα φορτωμένο από κτίρια και οι ελεύθεροι χώροι σπανίζουν. Με την αποκατάσταση του κτίριου και την διαμόρφωση του περιβάλλοντα χώρου σε χώρο πρασίνου η πόλη αποκτά ένα σημαντικό πνεύμονα πρασίνου εμβαδού 2.600μ² και ένα κτίριο που θα στεγάσει το Δημαρχείο και πολιτιστικές και κοινωνικές δραστηριότητες.

Ο πνεύμονας πρασίνου θα συνδεθεί με παρακείμενο συγκρότημα διατηρητέων κτισμάτων, με σειρά πεζοδρομών που θα δημιουργηθούν (και προβλέπονται από την ΕΠΑ) με στόχο την ανάδειξη των κτισμάτων στα οποία ο Δήμος έχει επέμβει και έχει αποκαταστήσει πολλά από αυτά στην αρχική τους μορφή. Στον ίδιο χώρο βρίσκεται ενσωματωμένος αριθμός Βυζαντινών Εκκλησιών.

Β. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΤΙΡΙΟΥ

Το κτίριο έχει διαστάσεις κατόψεως 40 X 21μ.

Το αποτέλεσμα αρχίζει να φαίνεται

περίπου και εμβαδόν 840μ², με ύψος 12 μ και αποτελείται από υπόγειο, ισόγειο, όροφο και ξύλινη στέγη με επικάλυψη κεραμιδιών. Είναι κτισμένο στο μέσον ενός οικοπέδου εμβαδού 3.476,5μ² και περιβάλλεται από περίφραξη και στις τέσσερις πλευρές του. Στο χώρο της αυλής υπάρχουν 2 ισόγεια κτίσματα, τα οποία μαζί με την περίφραξη θα κατεδαφισθούν.

Όλες οι τοιχοποιίες του κτιρίου είναι φέρουσες. Οι εξωτερικές τοιχοποιίες έχουν πάχη διαφορετικά για κάθε όροφο, από 0,80μ στο ισόγειο και 0,60μ στον όροφο περίπου. Οι εσωτερικές τοιχοποιίες έχουν το ίδιο πάχος 0,50μ σ' όλους τους ορόφους. Όλοι οι τοίχοι του κτιρίου είναι κατασκευασμένοι από πορόλιθο. Τα δάπεδα, είναι ξύλινα ραμποτέ, μεταφέρονται στις τοιχοποιίες μέσω ξύλινων δοκών παραλλήλου διατάξεως ανά 0,50μ. Στον κοινόχρηστο χώρο της εισόδου και του κεντρικού διαδρόμου του ισόγειου το δάπεδο είναι από μπετόν επενδεδυμένο με μωσαϊκό.

Η κατακόρυφος επικοινωνία ισόγειου-ορόφου γίνεται μέσω κεντρικού κλιμακασταίου.

Η επικάλυψη του κτιρίου αποτελείται από ξύλινα ζευκτά με κεραμίδια γαλλικού τύπου, ενώ η οροφή φέρει ξύλινες σανίδες (οροφοπήχεις) με αρμοκάλυπτρα και περιμετρικά ξύλινες κορνίζες.

Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ ΟΡΟΦΩΝ ΚΤΙΡΙΟΥ

α. ΥΠΟΓΕΙΟ

Ο χώρος ήταν διανοιγμένος κατά το 1/4 του υπογείου που περιλαμβάνει 2 μεγάλους χώρους και τμήμα του κεντρικού διαδρόμου. Το υπόλοιπο τμήμα του υπογείου, άλλες 6 αίθουσες, ήταν μπάζωμένο από κατασκευές του κτιρίου.

β. ΙΣΟΓΕΙΟ

Στο χώρο του ισογείου υπάρχουν 8 μεγάλες αίθουσες, ένα σύστημα διαδρόμων -κλιμακοστασίου σε σχήμα σταυρού και κάτω από τα κλιμακοστάσια δύο χώροι υγιεινής.

γ. ΟΡΟΦΟΣ

Στο χώρο του ορόφου υπάρχει μια κεντρική αίθουσα εκδηλώσεων εμβαδού 233,77 μ², και 6 μεγάλες αίθουσες.

Δ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ-ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ

Οι εργασίες που απαιτούνται για την επισκευή-ανακαίνιση του κτιρίου προκύπτουν:

α) από την αποκατάσταση των ζημιών που προ-

Εργασίες στην κεντρική αίθουσα όπου προβλέπεται να συνεδριάζει το Δημοτικό Συμβούλιο.

κλήθηκαν από την μακρόχρονη χρήση του κτιρίου.

β) για την κάλυψη των αναγκών που προκύπτουν από την στέγαση χρήσεων του Δημαρχείου - χώρων πολλαπλών χρήσεων.

Στα μέσα του Απριλίου ξεκίνησαν οι εργασίες αποκατάστασης του κτιρίου με το σύστημα της αυτεπιστασίας από τον Δήμο Βέροιας και υπεύθυνο μηχανικό τον υπογράφοντα.

Οι βασικές εργασίες που έχουν εκτελεσθεί συνοπτικά μπορούν να ταξινομηθούν ως εξής:

ΥΠΟΓΕΙΟ

Εγινε εκσκαφή του μη διανοιγμένου χώρου του υπογείου με χειρονακτική εργασία και μεταφορά των προϊόντων εκσκαφής στον αύλειο χώρο με καροτσάκι συνολικά 1.300 μ³ ή 2.000 τόνων περίπου.

Καθαιρέθηκαν τα υφισταμένα δάπεδα σκυροδέματος και έγινε περαιτέρω εκσκαφή ώστε να εξασφαλιστεί ελεύθερο ύψος ορόφου περίπου 2.50μ.

Εγινε καθαίρεση της λιθοδομής (θεμέλια σε επτά σημεία ώστε να γίνουν όλοι οι χώροι του υπογείου επισκέψιμοι.

Σε επιλεγμένα σημεία έγινε ενίσχυση της λιθοδομής (περιμετρικά) με τοιχεία οπλισμένου σκυροδέματος.

Συντηρήθηκαν ή αντικαταστάθηκαν όλα τα ξύλινα

μέρη της οροφής και έγινε επάλειψη με μυκητοκτόνο.

Εγινε η ηλεκτρολογική εγκατάσταση και ξεκίνησαν τα επιχρίσματα (σοβάδες).

ΙΣΟΓΕΙΟ-ΟΡΟΦΟΣ

Εχουν καθαιρεθεί όλα τα επιχρίσματα καθώς και η ηλεκτρολογική και υδραυλική εγκατάσταση, έχει γίνει διάνοιξη των αρμών της λιθοδομής και αρμολόγηση αυτής σε όλη την επιφάνεια που φθάνει περίπου τα 3.000μ².

Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την αρμολόγηση είναι παραδοσιακά (θηραϊκή γη, λευκό τσιμέντο, άμμος ξανθή και λίγη χρωστική ουσία κεραμάλευρο και ώχρα) και για βελτίωση της αντοχής του μίγματος χρησιμοποιήθηκε ρητίνη υψηλών μηχανικών προδιαγραφών.

Εχουν επίσης καθαιρεθεί τα δάπεδα και οι ψευδοροφές σε όλους τους ορόφους.

Το δάπεδο του ορόφου έχει ενισχυθεί ώστε να αποκτήσει μεγαλύτερες αντοχές στις κατευθύνσεις αλλά και για να αποκτήσει μεγαλύτερη ακαμψία, με την προσπάθεια μεταλικών ελασμάτων αμφίπλευρα σε όλα τα ξύλινα δοκάρια.

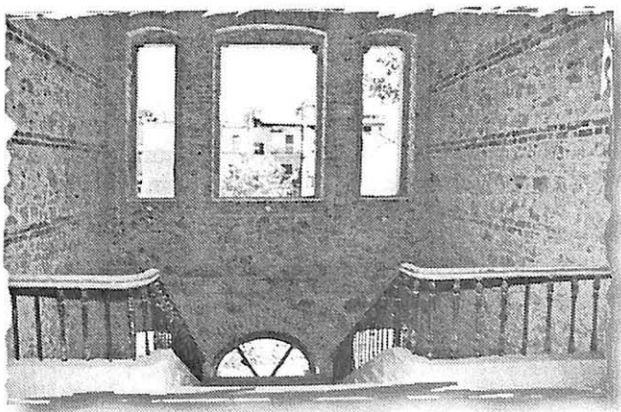
Αυτή η εργασία θα γίνει και για το δάπεδο του ισογείου.

ΣΤΕΓΗ

Εγινε καθαίρεση όλων των κεραμιδιών της στέγης και συντήρηση αυτών (πλύσιμο και επάλειψη με σιλικονούχο ουσία) και επανατοποθέτησή τους.

Ενίσχυση των ξύλινων ζευκτών της στέγης σε σημεία όπου υπήρχε ανάγκη επέμβασης και επάλειψη με μυκητοκτόνο.

Συντήρηση του πετσώματος με μυκητοκτόνο και

Άποψη κεντρικού κλιμακοστασίου

τοποθέτηση υγρομονωτικής μεμβράνης.

Τοποθέτηση περιμετρικά οριζοντίων υδροροών.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ

Καθαιρέθηκαν όλα τα σαθρά τμήματα των επιχρισμάτων και τρίφθηκε όλη η επιφάνεια της Β.Ν. και Δυτικής όψης του ορόφου. Αφού έγινε επάλειψη με ασχάρι ακολούθησε βαφή των παραπάνω όψεων με ακρυλικό χρώμα.

Οι εργασίες προβλέπεται να ολοκληρωθούν το φθινόπωρο του 1998.

Η ΑΓΙΑ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ, η οποία ΜΑΡΤΥΡΗΣΕ ΣΤΗ ΒΕΡΟΙΑ

Γιώργος Χ. Χιονίδης

(Το σημείωμα
τούτο γράφεται με
αφορμή ότι κυκλο-
φόρησε το 1997,
τον Σεπτέμβριο,
οπότε - στις 4 του
μήνα - γιορτάζεται η
μνήμη της οσιομάρ-
τυρος, ένα αξιολογό-
τατο βιβλίο.

Επιγράφεται: «Μητροπολίτου Βεροίας και Ναούσης
Παντελεήμονος Καλπακίδη, Η ασκήτρια της Βεροίας
οσιομάρτυς Ιερουσαλήμ. Εκδόσεις Ι. Μητροπόλεως
Βεροίας και Ναούσης. Αριθμός σειράς 29, Βέροια
1997». Αποτελείται από 158 σελίδες, 8ον σχήματος).

Αγνοούνταν, ουσιαστικά, μέχρι το 1935,
ότι στην πόλη μας μαρτύρησε η (χήρα
Χριστιανή) Ιερουσαλήμ και τα τρία παιδιά
της, Σέκενδος, Σεκενδικός και Κήγορος.
Εκείνη τη χρονιά δημοσιεύθηκε ένα ολιγοσέλιδο
βιβλίο, που είχε τον τίτλο: «Ακολουθία και βίος
της αγίας οσιομάρτυρος Ιερουσαλήμ και των
τέκνων αυτής Σεκενδίου, Σεκενδικού και Κηγόρου,
των εν Βερροία τη πόλει επί Πρόβου αυτοκράτο-
ρος Ρώμης μαρτυρησάντων. Εκδίδονται μερίμνη και
δαπάνη του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου
Βερροίας και Ναούσης κ. Πολυκάρπου, εν Αθήναις
1935».

Η δικαιοσύνη απαιτεί να μνημονευθεί και να μη
αποσιωπηθεί και εδώ ότι το χειρόγραφο έφερε
στο φως ο παλιός δημοδιδάσκαλος (γραμματοδι-
δάσκαλος).

Ιωάννης Μηλιόπουλος, ο ύστερα ιερομόναχος
Ιωαννίκιος, ηγούμενος της Μονής του Τιμίου
Προδρόμου, της επονομασθείσας «Σκήτεως
Βεροίας», μετά τον Αλιάκμονα, στις παρυφές της
προς την Ημαθία πλευράς των Πιερίων, όπως
αναγράφεται, άλλωστε, και στην προαναφερθείσα
έκδοση. Ετσι έγιναν γνωστά τα εξής, τα οποία
αξιοποίησα (κριτικά) πρώτος στα έργα μου (Ιστορία
της Βεροίας, στους τόμους 1ο και 2ο στη
Σύντομη Ιστορία του Χριστιανισμού στην περιοχή
της), προσπαθώντας να «εκμεταλλευθώ» τα όποια
ιστορικά κ.λπ. στοιχεία του κειμένου, δηλαδή τόσο
του βίου (κυρίως), όσο και της ακολουθίας (δευτε-
ρευόντως):

1. Όπως ξέρουμε η διάδοση του Χριστιανισμού
δεν έγινε ακώλυτα, αλλά με πολλές θυσίες, λόγω
των διωγμών (από τα μέσα του 1ου μέχρι τις
αρχές του 4ου αιώνα) που έλαβαν χώρα σ' όλη
την επικράτεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Ως προς τον Χριστιανισμό της Βέροιας και της
περιοχής δεν έχουμε (ειδικά και συγκεκριμένα)

στοιχεία, αγνοώ-
ντας τα όσα
συνέβησαν, με
εξαιρέσεις τις
αφίξεις του
Εθναπόστολου
Παύλου, την ανα-
γκαστική αναχώ-
ρησή του για
την Αθήνα (λόγω

των ταραχών, που προκάλεσαν τα μισθωμένα
όργανα των Ιουδαίων της γειτονικής
Θεσσαλονίκης) και το δεδομένο ότι τον ακολούθη-
σε (μάλλον κατά τη δεύτερη επίσκεψή του στην
πόλη μας) ο «συγγενής» του, Έλληνας Σώπατρος ή
Σωσίπατρος ο Βεροιώτης, γιός του Πύρρου, που
τιμάται (με τον συμμαχητή του, Θεσσαλονικέα,
Ιάσονα) στην Κέρκυρα.

Τα κείμενα για την άγια - οσιομάρτυρα
Ιερουσαλήμ κάλυψαν, λοιπόν, κάπως, το
κενό πολλών αιώνων, αφού δεν εντοπί-
στηκαν (τουλάχιστον, μέχρι τώρα) κατακόμβες ή
τόποι λατρείας (εδώ) της πρωτοχριστιανικής επο-
χής. Έχουμε μόνο τις συχνά συγκεχυμένες, πληρο-
φορίες για τους συμμετάσχοντες στις Συνόδους
πρώτους Επίσκοπους της Βέροιας, για τους οποί-
ους, όμως, υπάρχουν πολλά σχετικά ερωτήματα,
της Βερόης ή Βέροιας, της Θράκης, της σημερι-
νής Στάρας Ζαγόρας, και της Βέροιας της Συρίας,
του σημερινού Χαλεπιού, δεν ξέρουμε δε, πάντα,
ποιάς Βέροιας, τελικά, ήσαν μερικοί.

2. Ας δούμε ποιες πληροφορίες έχουμε από
τα κείμενα τούτα:

Σύμφωνα με τον βίο, το Συναξάρι και την
Ακολουθία, μαθαίνουμε τα εξής στοιχεία, (συχνά
αμφιλεγόμενα, υπερβολικά, υπερβατικά, περιττά,
αλληλοσυναιρούμενα, αλληλοσυγκρουόμενα, με πολλά
κενά, ιστορικά, λογικά κ.λπ. όπως συμβαίνει στον
κανόνα, σε παρόμοια κείμενα, διότι άλλος, ειδικός,
ήταν ο επιδιωκόμενος σκοπός τούτων):

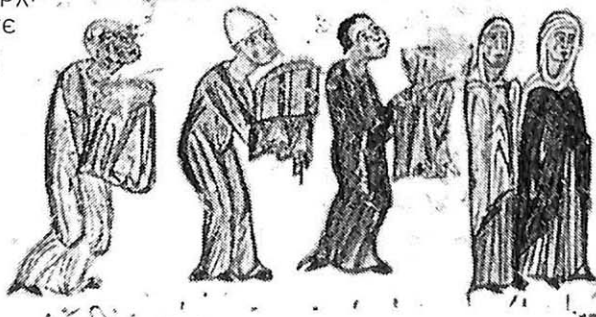
Στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου γεννήθηκε η
Ιερουσαλήμ, από οικογένεια χριστιανική και λαμπρή,
στο πρώτο μισό του 3ου αιώνα μετά τη γέννηση
του Χριστού. Σπούδασε και νέα παντρεύτηκε, σύμ-
φωνα με τη θέληση των γονιών της. Απόκτησε
τρία παιδιά, που προαναφέρθηκαν. Οχτώ χρόνια
μετά τον γάμο της έμεινε χήρα. Και (παρόλο ότι
είχε τρία ορφανά) αποφάσισε να ακολουθήσει πια
την αποκλειστική επιθυμία της, να διαδώσει
παντού τη θρησκεία της. Στην προσπάθειά της
αυτή έφθασε μέχρι και τη Ρώμη, κατέληξε δε
στη Μακεδονία, όπου δίδασκε και στις «κωμπού-
λεις» (δηλαδή σε χωριά) της περιοχής της
Βέροιας.

Προηγούμενως, η Ιερουσαλήμ είχε γνωρίσει έναν μοναχό, τον Ευσέβιο, ηγούμενον της Μονής του «Κουκουμένων», που υπήρξε εκείνος, ο οποίος την «έκαρε» μοναχή, μόλις συναντήθηκαν, όταν ο ιερωμένος έφθασε και στα μέρη της Εδεσσας, διερχόμενος απ' εκεί στην πορεία-ταξίδι του για τους Αγίους Τόπους. Συγκεκριμένα, η Ιερουσαλήμ, του διηγήθηκε όλη τη ζωή της και του εξέφρασε τη διακαή επιθυμία της να περιβληθεί το μοναχικό σχήμα.

Ο «δημώδης βίος» περιπλέκει στη διήγηση και τον Ρωμαίο Αυτοκράτορα Αυρηλιανό (270-275 μ.Χ.), τον γιό του Φιλόδωρο, τη συγγενή της (καλλονή) Σεβαστιανή και τον διοικητή («Δούκα») της Θεσσαλονίκης Κινδυανόν-Κιντυανό. Καταβλήθηκε προσπάθεια να μεταπεισθεί η Ιερουσαλήμ από τον ελθόντα στη Βέροια Ρωμαίο Αξιωματούχο της πρωτεύουσας της Μακεδονίας, δηλαδή να αλλαξοπιστήσει, αλλά αυτή συνέχισε να διδάσκει τον Χριστιανισμό, κυρίως στη Βέροια (που ήταν «κάστρον της Μακεδονίας λαμπρόν και περίφημον»).

Ηδη είχε γίνει (276-282) Αυτοκράτορας στη Ρώμη, ο Μάρκος Αυρήλιος Πρόβος (αν, βέβαια, δεν αφορά, μόνον, τούτος στην Ιερουσαλήμ, και απλά, συγχέεται ο προηγούμενος, με αυτόν, όπως υπονόησα ήδη, λόγω του ότι ο πρώτος λεγόταν Αυρηλιανός και ο δεύτερος είχε, συγχρόνως, το παραπλήσιο όνομα Αυρήλιος).

Ο ίδιος Ρωμαίος διοικητής (όχι, βέβαια ο «δούκας», θεσμός-αξίωμα που δεν υπήρχε στη Ρωμαιοκρατία) της Θεσσαλονίκης απελπίστηκε από την ακλόνητη πίστη της Ιερουσαλήμ και αποφάσισε να θανατώσει τούτη και τα παιδιά της. Και άρχισε, μάλιστα, πρώτα με την εκτέλεση των παιδιών της, πιστεύοντας, ότι, έτσι, θα λύγιζε την ακλόνητη μητέρα. Αλλά διαψεύθηκε, διότι τούτη ήταν αποφασισμένη να υποστεί και αυτήν τη δοκιμασία, καθόσον προέτασε την πίστη της (έστω και πληρώνοντας, οικογενειακά, το βαρύτατο τίμημα), παρά να γλιτώσει το «σαρκίον» με την ατιμασμένη ψυχή, θυσιάζοντας σε «ξόανα», των οποίων δεν δεχόταν ούτε να ακούσει το όνομά τους. Και στην απόφαση τούτη, συστοιχίζονταν και τα τρία παιδιά της. Ήταν, συνεπώς, μια από τις σπάνιες περιπτώσεις των «ανθρώπων» (των Μεγάλων), «για όλες τις εποχές»... Κατόπιν τούτων, άρχισε η

εκτέλεση (κατά τρόπον θηριώδη), με πρώτον τον Κήγορο, τον οποίο έκαψαν σε πυρακτωμένη σχάρα κ.λπ. Υστερα στράφηκαν στον Σέκενδο: Αφού έδεσαν τα χέρια και τα πόδια του σε ξύλο, άρχισαν να τον κτυπούν με ράβδους και έτσι πέθανε, δεδομένου ότι έβαλαν («στεφάνωσαν») και το κεφάλι του σε πυρακτωμένη «περικεφαλαία». Τέλος, τον Σεκένδικο, τον δολοφόνησαν ως εξής: Εζευξαν (με συνδετικό μέσο το ξύλο) άγρια άλογα και, αφού τρύπησαν τους αστραγάλους των ποδιών του και τον έδεσαν πάνω στο ξύλο, κτύπησαν τα άλογα, που έφυγαν σε διαφορετικές κατευθύνσεις, με αποτέλεσμα να διαμελισθεί το σώμα του νέου. Ηρθε κατόπιν, η σειρά της λεοντόκαρδης Ιερουσαλήμ: Την κρέμασαν σε ικρίωμα και της έζυναν τις σάρκες της με σιδερένια νύχια και (με άλλους, πολλούς βασανιστικούς τρόπους) ύστερα την αποκεφάλισαν. Όλα αυτά έγιναν στη Βέροια, στον τόπο των μαρτυριών των Χριστιανών... Έτσι μαρτύρησαν η χήρα και τα τρία ορφανά, ως θυσία (έμπρακτη) και προς επιβεβαίωση της πίστεώς τους.

Μερικοί φιλόχριστοι (Χριστιανοί) της Βέροιας, στη διάρκεια της νύχτας, μάζεψαν τα ιερά λείψανα και τα έκρυψαν στο δυτικό («προς μεσημβρίαν») μέρος της πόλεώς τους, όπου κτίσθηκε ύστερα ναός προς τιμή των τεσσάρων οσιομαρτύρων, ο γνωστός ως εκκλησία - ναός της Αγίας Ιερουσαλήμ, κοντά στη σημερινή Δημοτική Αγορά (όπως έγραφα μετά σχετική έρευνα).

Είναι δεδομένο (βλέπε και την Ακολουθία), ότι η Αγία Ιερουσαλήμ ήταν η «αρχαία» (πιθανότατα η πρώτη) πολιούχος της Βέροιας, γιατί δεν αποδεikνύεται να ήταν τέτοιος ο ιδρυτής της εκκλησίας μας Παύλος...

Το άγιο λείψανό της είχε τις παράλληλες ιστορικές περιπέτειες της πολυκύμαντης ιστορίας της Βέροιας, που γνώρισε τόσους και τόσους (προσωρινούς) κατακτητές, όπως, π.χ., τους Σαρακηνούς πειρατές (το 904),

τους Βούλγαρους (986 ή 989 - 1001 ή 1003) και

τους Νορμανδούς (ίσως), τους Σταυροφόρους (το 1204 και ύστερα),

ίσως τους

Καταλανούς, τους Σέρβους.

Ας σημειώσω με την ευκαιρία, ότι -

όπως είναι γνωστό - Άγαρες, Άγαρηνοί οι οποίοι αναφέρονται και στα προαναφερθέντα κείμενα για την Ιερουσαλήμ, χαρακτηρίζονται και οι Σαρακηνοί και όχι,

μονάχα οι Οθωμανοί - Τούρκοι, όπως και ότι συνεχίζω να υποστηρίζω με σθένος, την άποψη, ότι δεν ανταποκρίνεται στην ιστορική αλήθεια η εκδοχή του Θ. Παπαζώτου, ότι η τελευταία άλωση της Βέροιας από τους Τούρκους - δόθεν - έγινε το 1433, όπως υποστήριξα και στην εφημερίδα «Βέροια» (1988-89), ενώ δημοσιεύθηκε, η αντίρρησή μου, στον τρίτο τόμο (1991) του περιοδικού «Ιστορικογεωγραφικά», όπως και η προαναφερθείσα γνώμη του.

Ετσι βρέθηκε, το λείψανο, εκτός της Βέροιας, στη Ρώμη - όπως φαίνεται - οπότε και η τιμή προς την Αγία Ιερουσαλήμ παρουσίασε κάποια «κάμψη», όπως ήταν φυσιολογικό.

Αλλωστε, έλαμψε, τότε, και ο ντόπιος όσιος Αντώνιος, ο νέος, ο Βεροιώτης, ο οποίος και «ανεδείχθη» ως νέος πολιούχος της πόλεώς μας.

Βέβαια, πρέπει να σημειώσω και εδώ, ότι η αγία - οσιομάρτυρας Ιερουσαλήμ ήταν μεν πολιούχος της Βέροιας, αλλά δεν υπήρξε, αποκλειστικά, τοπική - όπως συμβαίνει, εξάλλου, και με τον Άγιο Αντώνιό μας, ο οποίος γιορταζόταν ανέκαθεν σ' ολόκληρη τη Μακεδονία (όπως αποδεικνύεται και από την υπάρχουσα εκκλησία του στη Θεσσαλονίκη) αλλά και στην Αγιά της Θεσσαλίας (όπου υφίσταται ναός αφιερωμένος και σ' αυτόν). Εγγραφα και για τούτα τα ιερά καθιδρύματα (των άλλων πόλεων) στη σχετική ειδική μονογραφία μου για τον γνωστό συμπολίτη μας όσιο, που δημοσίευσσα πριν 32 χρόνια (Βέροια, 1965).

Τούτο αποδεικνύεται ότι ισχύει και για την περίπτωση της οσίας Ιερουσαλήμ της Βέροιας, της οποίας υπάρχει ναός στη Βοιωτία (όπως έχω επισημάνει πριν 37 χρόνια και εντόπισα να γράφονται αναλυτικά και σε νέα μελέτη), ενώ απεικονίζεται (με τα παιδιά της) στην εκκλησία των Αγίων Αναργύρων της πόλεως της Καστοριάς (του 12ου αιώνα), όπως και σε (φορητή) εικόνα (του 14ου αιώνα), που υπάρχει στο Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας. Όλα τούτα δείχνουν την πανελλήνια, κάπως, διάδοση της λατρείας της.

Η Αγία Ιερουσαλήμ και τα παιδιά της, όπως γράφηκε, θαυματουργούσαν. Αναφέρονται τρία, μονάχα, θαύματά

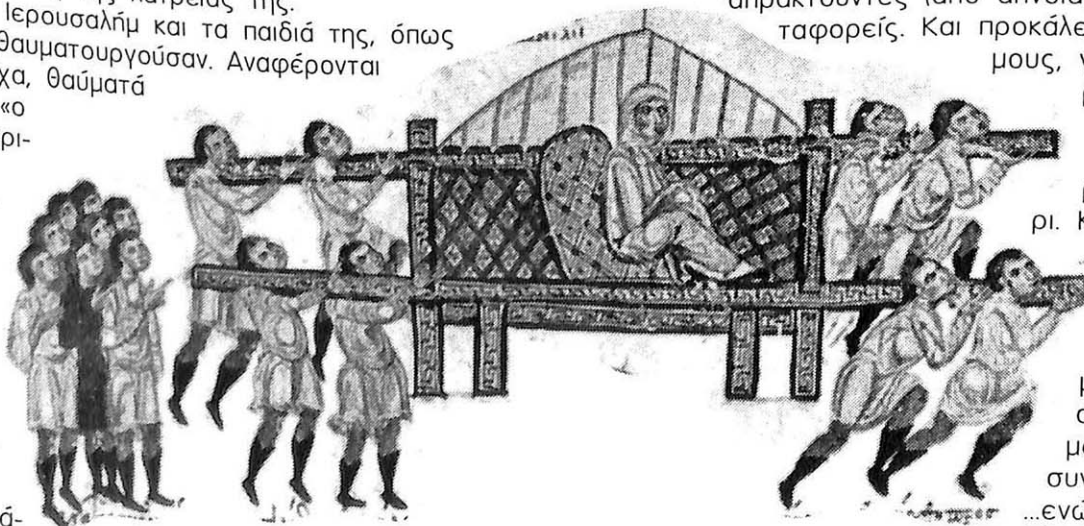
της, γιατί «ο λογάς» (ακριβέστερα... ο πολυλογάς) συντάκτης του «δημώδους βίου» τους σ' αυτόν τον τομέα, είναι απαρά-

δεκτα φειδωλός. Και αναφέρομαι, βέβαια, στα όποια ιστορικά στοιχεία θα μπορούσαμε να εκμαιεύσουμε από τα παρόμοια κείμενα, άσχετα με το (γνωστό και κοινά παραδεκτό) δεδομένο ότι όσα γράφονται, από τους υπερβολικούς και φαντασιόπληκτους - θρησκόληπτους λαϊκούς ή κληρικούς βιογράφους της ζωής και των θαυμάτων των οσίων - αγίων, είναι, συνήθως, επίσης... άσχετα με την πραγματικότητα και την (αντικειμενική) αλήθεια.

Στην προκειμένη περίπτωση, των αγιολογικών και αγιογραφικών κειμένων για την οσιομάρτυρα Ιερουσαλήμ και τα παιδιά της, έχουμε, λοιπόν, πολυλογία ως προς τα περιγραφόμενα θαύματα και ελαχιστολογία ως προς τον αναφερόμενον αριθμό τους. Αναφέρονται, συγκεκριμένα, τρία, μονάχα, με τη διπλή αιτιολογία ότι προσπαθεί, ο συντάκτης του σχετικού κειμένου, να μη σας κουράσει (που το έχει κάνει βεβαίως!). Ας δώσουμε, όμως, πλέον τη λακωνική διατύπωσή τους.

Το πρώτο αναφέρεται στη θεραπεία του Φιλόδωρου (κυρίως από σύγχυση, όπως προσημείωσα), γιού του Ρωμαίου Αυτοκράτορα Αυρηλιανού. Δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον από την άποψη της Ιστορίας. Το δεύτερο θαύμα αφορά στην ανάστασή του γιού μιας χήρας, που ήταν θύμα ενός ...δράκοντα-τρομοκράτη της περιοχής μας, που τον διέταξε κ.λπ. η αγία Ιερουσαλήμ, και τελικά τον έκαψαν στο κέντρο της Βέροιας και σώθηκαν (οι Βεροιώτες) από το θηρίο! (Οι γνωστές, παρόμοιες, ηθικοπλαστικές υπερβολές των θρησκόληπτων, συνήθως ημιμαθών, συναξαριστών των «δημωδών» κειμένων). Το τρίτο θαύμα φέρεται ότι έλαβε χώρα μετά την «έξοδο» από τη ζωή της Ιερουσαλήμ. Και είναι το μόνο, που παρουσιάζει κάποιο ενδιαφέρον, από ιστορική άποψη, αν και από γεωγραφική «τα κάμνει... θάλασσα», μούσκεμα, μια και έχει ως μοτίβο και τη θάλασσα! Η Βέροια και η περιοχή της κινδύνευαν - όπως γράφεται - από ξηρασία (λόγω ανομβρίας 30 μηνών και στέρεψαν οι ποταμοί και οι βρύσες) και από πείνα... Επενέβηκε η αγία Ιερουσαλήμ και πλήρωσε σε απρακτούντες (από άπνοια) ναυτομεταφορείς. Και προκάλεσε άνε-

μους, για να μπορέσουν τούτοι να μεταφέρουν σιτάρι. Και έτσι σώθηκαν οι κάτοικοι. Είναι κρίμα ότι ο συντάκτης με ευκολία συνδέει και ...ενώνει την Ιταλία με την

...Αθήνα και τη Βέροια, σε ένα λογικά ασυνάρτητο κείμενο. Δυστυχώς, θα μπορούσε, αντίθετα, να μας δώσει, πιθανόν, χρήσιμες ιστορικές, γεωγραφικές, τοπογραφικές, προσωπογραφικές, κοινωνικές, και (γιατί όχι και) αγιολογικές - ειδήσεις, αντί να μας ζαλίζει με άλογες εκδοχές και φλυαρίες. Αυτά για όσους και όσες αρκούνται στις λίγες και εύληπτες πληροφορίες για τα αναφερόμενα θαύματα.

3. Θα κλείσω δε με μία μονάχα, νέα σχετική επισήμανσή μου: Εχω την άποψη, ότι το αναζητούμενο μοναστήρι «των Κουκουμένων», από όπου ήταν ο ηγούμενος Ευσέβιος, ο οποίος έκαρε την Ιερουσαλήμ σε μοναχή, είναι αυτό που λέγουμε τώρα της («Καλής Παναγιάς» ή της) Δοβράς:

Ο Θανάσης Παπαζώτος, δημοσίευσε, στον τρίτο τόμο του επιστημονικού περιοδικού «Ιστορικογεωγραφικά», Γιάννενα - Θεσσαλονίκη 1991 (στις σελίδες 281-283), ένα μικρό (στα Σύμμεικτα) μελέτημα, με τίτλο «Μονή της Παναγίας Κουκουμητριώτισσας, της λεγόμενης Δοβρά». Με τη γνωστή, πρωτοφανή παρατηρητικότητα του, την άριστη βιβλιογραφική ενημέρωσή του και, κυρίως, με τη φανταστική διεισδυτικότητά του (ο Θανάσης Παπαζώτος), αξιοποίησε μια σημείωση του 1643, που βρήκε στη Βέροια, στο φύλλο ενός παλαιύπου βιβλίου (παλιάς εκδόσεως), όπου αναφέρεται ότι ανήκε τούτο στην Παναγία, (Θεοτόκο) «Κουκουμητριώτισσα, της λεγόμενης Τοβρά». «Συνδύασε δε αυτή, πολύ σωστά, με τη γνωστή αρχοντική οικογένεια της Βέροιας Κουκούμη, της οποίας την ύπαρξη τοποθετεί στο 1326 (με βάση γνωστή έκδοση εγγράφων του Βατοπεδίου για την περιοχή μας του σημαντικού Μακεδόνα Βυζαντινολόγου Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδη). Γνωρίζουμε, βέβαια, ότι υπήρχε και νωρίτερα ένας (άρχοντας Βεροιώτης) «αναγνώστης», ο Ιωάννης Κουκούμης, κατά τους 12ο 13ο αιώνα (βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ιστορία της Βεροίας, τόμος δεύτερος, Βυζαντινοί χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1970, σελίδα 124, αριθμός, καταλογαφούμενου προσώπου, 27).

Δεν σκέφτηκε, όμως (ο Θανάσης Παπαζώτος), να κάμει και τον συσχετισμό, της μονής της «Κουκουμητριώτισσας, της λεγόμενης τοβρά», με τη μονή των «Κουκουμένων» ή, σωστότερα, των Κουκούμων, όταν δημοσίευσε την προαναφερθείσα σημείωση από το φύλλο του παλαιύπου (που βρήκε στην εκκλησία «της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος» της Βέροιας). Και τούτο αν και γνώριζε το δημοσιευμένο ήδη κείμενο του «δημώδους βίου» της Αγίας Ιερουσαλήμ, όπου αναφέρεται ότι «εκάρη» αυτή μοναχή από τον μοναχό Ευσέβιο, που ήταν ηγούμενος της μονής των Κουκουμένων, ή σωστότερα, των Κουκούμων.

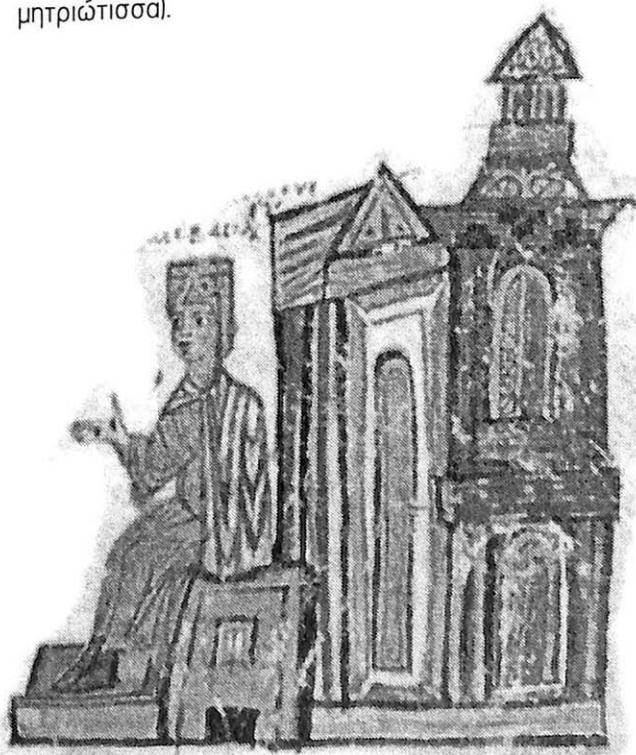
Αλλωστε και εγώ δεν έκαμα τούτο, όταν πρωτοδιάβασα τη μελετούλα του στα «Ιστορικογεωγραφικά», αλλά, μόλις πριν ένα μήνα,

στη διάρκεια των επανειλημμένων αναγνώσεων αυτής της (προαναφερθείσας, στην εισαγωγική σημείωσή μου) μελέτης-μονογραφίας εκδόσεως της Μητροπόλεώς μας, στο τελευταίο ερευνητικό ταξίδι μου (1997) στην Κωνσταντινούπολη, όταν είχα άπειρες ώρες απογευματινές - βραδινές) στις τρεις εβδομάδες της εκεί μοναξιάς μου, οπότε σκέφτηκα και αυτόν τον συσχετισμό-παράλληλισμό, που τεκμηρίωσα ύστερα εδώ, στη Βέροια, οπότε επαλήθευσα τη σκέψη μου, μόλις ξαναδιάβασα το κείμενο του Θανάση Παπαζώτου, το οποίο δεν μου ήταν προσιτό στο «Φανάρι».

Οι, τυχόν, επιφυλάξεις για τις συνηθισμένες (ελάχιστες δε) μικροδιαφορές, αντιμετωπίζονται εύκολα με την κριτική επεξεργασία των δεδομένων: Η μονή των Κουκουμένων ή των Κουκούμων, του «δημώδους βίου», είναι η ίδια με την «Κουκουμητριώτισσα ή Τοβρά», διότι είναι γνωστό ότι ευκολότατα το ου προφέρεται ή γράφεται ως ο (και το αντίθετο).

Συνεπώς, η μονή ανήκε στη βεροιώτικη οικογένεια των Κουκούμη, που την είχαν στο «ζευγηλατείον» (αγρόκτημά τους), τη «Δοβροχουβίστα» - Δοβρά (βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ιστορία της Βέροιας, τόμος δεύτερος, Βυζαντινοί Χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1970, σελίδες 30, 79, 81-82, 94-105, 196, και 172-174).

Αρα «Κουκουμητριώτισσα» ήταν η μονή των Κουκούμων, η αφιερωμένη στη (μητέρα, Μητέρα, δηλαδή στην Παναγία, όπως μνημονεύεται στο σημείωμά του 1643 και γνωρίζουμε και από αλλού, ότι, δηλαδή το μοναστήρι είναι αφιερωμένο στη Θεοτόκο. Η «Κουκουμητριώτισσα» λοιπόν είναι (σύνθετη) προσωνυμία της, με αυτονόητη ετυμολογία (Κουκουμητριώτισσα).

Ειδήσεις του 1887 για τον Μοναχισμό στην Ημαθία γη

**Μοναχός Πορφύριος
Σιμωνοπετρίτης Βερροιαίος**

Ο Γρηγόριος - Γεώργιος Χριστοδούλου Ολύμπιος, ένας ξεχασμένος λόγιος, πατριώτης μας, κυκλοφόρησε το 1887, από το τυπογραφείο «Ο Κοραΐς», στην Αθήνα, ένα πολυσέλιδο, μικρού μεγέθους, 13,5X17,5 εκ., βιβλίο συνταχθέν χάριν του λαού, όπως χαρακτηρίστικά αναφέρεται στην σελίδα τίτλου. Ο τίτλος του βιβλίου είναι «Σωτήριος Οδηγός. Ητοι περί διαφόρων αντικειμένων καλαΐ νοθεύσεις». Και στην συνέχεια προστίθεται: «Συνεντεύξεις και ηθικαί ομιλίας, συζητήσεις και συνδιαλέξεις παντοίου είδους, τερπναί και επωφελείς διηγήσεις, σοφά σοφών παραγγέλματα».

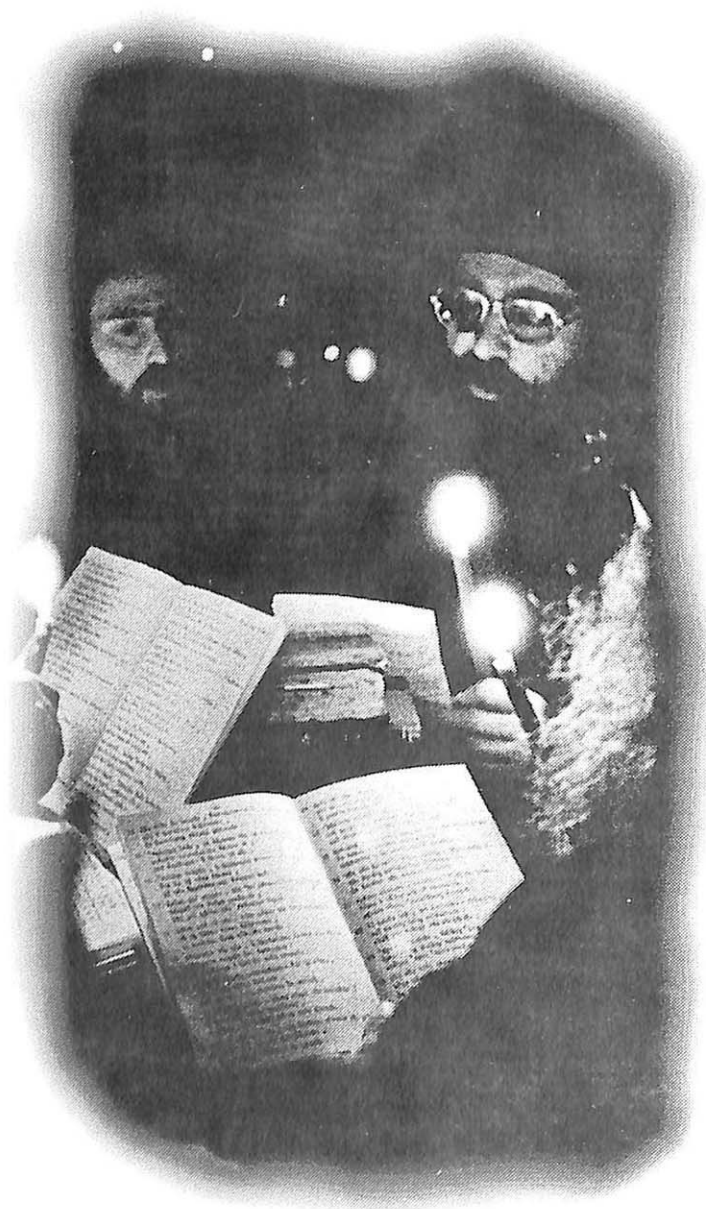
Το σημείωμα αυτό δεν θα παρουσιαστούν τα βιογραφικά και ό,τι άλλα στοιχεία υπάρχουν για τον συγγραφέα ούτε

θα γίνει αποτίμηση για το περιεχόμενο και την προσφορά του βιβλίου, σε μια περίοδο ιδιαίτερα κρίσιμη για την ιστορία της Μακεδονίας μας. Θα παρουσιαστούν μόνο στοιχεία που αναφέρονται στον μοναχισμό και τα μοναστήρια της περιοχής την εποχή εκείνη.

Είναι μια περίοδος που υφίσταται η Επισκοπή Καμπανίας με το μοναστήρι των Αγίων Αναργύρων. Επίσης αναφέρεται το μοναστήρι της Αγίας Αθανασίας Σφηνίτης, που όμως υπάγεται στην Επισκοπή Κίτρους. Το μοναστήρι Τιμίου Προδρόμου Ναούσης υπαγόταν στην όμορη Μητρόπολη Βοδενών. Και τα τρία αυτά μοναστήρια σήμερα υπάγονται στην Μητρόπολη Βερροίας, αφού βρίσκονται και μέσα στα όρια του νομού Ημαθίας.

Στις 287 σελίδες του βιβλίου, που ουσιαστικά είναι μια περιήγηση του συγγραφέως σε όλη σχεδόν την Ελλάδα, στον Αθωνα, την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, η αναφορά στη Βέρροια και τα πέριξ καταλαμβάνει το ένα τέταρτο και περισσότερο τα βιβλία. Και αυτό είναι μάλλον δίκαιο και επιβεβλημένο, αφού ο τόπος αυτός υπήρξε η δεύτερη αλλά ουσιαστική πατρίδα του συγγραφέα.

Για το μοναστήρι των Αγίων Αναργύρων, στο

Νησι, ο Γρηγόριος αφιερώνει τρεις σελίδες (6-9). Σ' αυτό το μοναστήρι έγινε και ο ίδιος μοναχός. Ηγούμενος αναφέρεται ο ιερομόναχος Μελέτιος. Αναφέρεται επίσης ο μοναχός Παύλος, που ήταν και δάσκαλός του και ο γέροντας Νικηφόρος «άνηρ ενάρετος και πολλήν πείραν έχων περί πολλών πραγμάτων» (σ.σ.). Εκεί ο Γεώργιος υιός Χριστοδούλου και Δεσποίνης, έλαβε και το όνομα Γρηγόριος, κατά την μοναχική του κουρά.

«Είς τα πέραν του ποταμού χωρία» ο Γρηγόριος έμαθε τους χωρικούς να λεν την προσευχή «Κύριε Ιησού Χριστέ, υιέ του Θεού, ελέησον ημάς τους αμαρτωλούς» καθώς και άλλες προσευχές προς την Παναγία και τους αγίους (σ. 22). Στο χωριό Κόκουβα, που αναφέρεται ως κωμόπολις, τον φιλοξένησε ο ενάρετος ιερεύς Ματθαίος καθώς και ο άλλος ιερέας Στέργιος ο οποίος είχε θυγατέρα Αικατερίνη. Το λευτικό γένος του παπα-Στέργιου συνεχίζει ο ενάρετος και παλιός πρεσβύτες, παπα-Γεώργιος Σέρης, εφημέριος σήμερα στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, δεύτερος εκ μητρός θείος μου (σ. 24-25).

Στην «Μονήν της Μεταμορφώσεως Μουτζίαλη», όπου πήγε ο Γρηγόριος μαζί με τους ιερείς της Κόκοβας, τους υποδέχτηκε ο ηγούμενος Παγκράτιος. Εκκλησιάρχης ήταν ο Γρηγέντιος, μάγειρος ο Βαρθολομαίος. Όπως αναφέρεται, οι μοναχοί κρεωφαγούσαν θηράματα από το δάσος, αλλά και ψάρια, που ψάρευαν με δίχτυα, οι ίδιοι, από τον Αλιάκμονα (σ. 27).

Μετά από δύο ημέρες στην Μουτσίαλη, ο Γρηγόριος «διηυθύνθη παρά το χείλος του ποταμού, διά της στενωπού, εις την Ιεράν Μονήν του Προδρόμου, ένθα επεσκέψατο τα πέριξ ησυχαστήρια των οσίων Διονυσίου του εν τω Ολύμπω, Γρηγορίου του Παλαμά, Θεοφάνους του εκ Ναούσης, Αντωνίου του νέου εκ Βερροίας και τα υφιστάμενα λείψανα της αρχαιότητος, άτινα τρανώς κηρύττουσι τη ζωή των ανδρών της εποχής εκείνης» (σ. 30).

Μοναχοί στον Πρόδρομο αναφέρονται οι εξής: Ιωάννης, που αναφέρεται ως ιατρός, από την κωμόπολη Κοκκινόπλως του Ολύμπου καταγόμενος. Νέστωρ, που ήταν από την Κοζάνη. Μακάριος μοναχός και ψάλτης. Θεόδωρος, εκ του χωρίου Μακρυγκούζι. Ηγούμενος της μονής αναφέρεται ο Σαμψών, ο οποίος και πρότεινε στον Γρηγόριο να παραμείνει εκεί ως διδάσκαλός των.

Στην σ. 54 αναφέρεται το εξής: «Δεν ήτο άραγε αγαθόν έργον η μονή του Αγίου Διονυσίου του εν Ολύμπω να εγίνετο ιερατική σχολή, το Τσαούσι Μοναστήρι, η μονή της Αγίας Αναστασίας εν Βερροία και η του Αγίου

Αθανασίου εν Σφίτζα και άλλαι αλλαχού, ίνα εκπαιδευώνται οι μέλλοντες να ιερατευώσιν; ούτος ο μέγας χειμών δεν θα λάβη ποτέ πέρας;»

Σα λόγια ήταν του Γεροντογιάννη, από το Κωφάλοβο (σ. 50), και εξέφραζαν την στυγνή πραγματικότητα μιάς σκληρής εποχής. Οι προπαγάνδες των Δυτικών δήθεν ιεραποστολών και των Βουλγάρων τάραζαν τους πιστούς αλλά αγράμματους Μακεδόνες (σ. 51-52). Μόνη αντίσταση η σθεναρή προσήλωση στην ορθόδοξη παράδοση και την πίστη των πατεράδων. Τα χρυσά νομίσματα (σ. 52) και τα άλλα δώρα των καθολικών δεν εύρισκαν θέση στα χέρια του Γερογιάννη που αντιστέκονταν με κάθε δυνατότητα.

Στην σ. 74 ο Πύρρος, «βοσκός προβάτων και αιγών», από το Ξηρολείβαδον, αναφέρει τον «Οσιον Νικηφόρον εκ της Μονής του Αγίου Αθανασίου» ο οποίος, ιερομόναχος ών, έψαλλε αγιασμό για το σπίτι και το κοπάδι του και τον εξομολόγησε, αφού τον νουθέτησε και τον δίδαξε τα της πίστεως. Στο Ξηρολείβαδον τον Γρηγόριο τον δέχτηκε ο γέρο-Αλέξης ή Μπατραλέξης, η εγγονή του Ροδιά και ο εικοσάχρονος Ιωάννης, ο οποίος διάβαζε βιβλίο με τον βίο του Λουκιανού. Ο Ιωάννης είχε σπουδάσει πρώτα στο Κολυνδρό και ύστερα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (σ.77). Η Μονή Αγίου Αθανασίου πιθανώς να είναι η Σφήνιτσα, εκτός και αν πρόκειται για άλλο, άγνωστο μοναστήρι στο Βέρμιο.

Ο λόγος του Γρηγορίου, με τις κάθε είδους πληροφορίες μπορεί να χαρακτηριστεί απλοϊκός. Οι πληροφορίες όμως που παρέχονται μέσα στον «Σωτήριο Οδηγό» του είναι σπάνιες. Σχεδόν τα περισσότερα χωριά, με τους ιερείς και σημαίνοντες κατοίκους, παρελαύνουν στις σελίδες του. Στο τέλος μάλιστα υπάρχει και κατάλογος συνδρομητών όπου αναφέρονται Βερροείς και Ναουσαίοι και ο Μητροπολίτης Βερροίας Προκόπιος. Επίσης τρία πρόσωπα με το επίθετο Ολύμπιος αγοράζουν 31 βιβλία. Είναι ο Κωνσταντίνος, η Ελένη και ο Γεώργιος Χριστοδούλου Ολύμπιος, φοιτητής της ιατρικής, πρόγονοι πιθανώς της γνωστής βερροιώτικης οικογένειας.

Από την Μονή Προδρόμου, που αγοράζει ένα βιβλίο, αναφέρονται ο αρχιμανδρίτης Γερμανός ο ιερομόναχος Αγαθάγγελος και ο πνευματικός παπα-Ανδρέας, που πιθανώς να ζούσε στην Βέρροια, φαίνεται όμως ότι τα πρόσωπα και τα γεγονότα που αναφέρει ο Γρηγόριος είναι παλαιότερης εποχής από το 1887, που εκδίδεται ο Σωτήριος Οδηγός.

Βασίλειος Σταυρόπουλος

ΕΝΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥΣ
ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΥΣ
ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Γεώργιος Δ. Μάρδας

Οι Τούρκοι, θυμωμένοι από την επανάσταση (ψευδεξέγερση) του Ηλίου της 20/07/1903, όχι μόνο στρέφονται εναντίον των Βουλγάρων αλλά και κατά των Ελλήνων, με κατάληξη να προβούν στην καταστροφή του Κρουσόβου (δυτικά του Περλεπέ), στην περιφέρεια του οποίου κατοικούσαν 8.000 βλαχόφωνοι έλληνες, που διατηρούσαν ακμαίο ηθικό.

Οι αγριότητες και οι καταστροφές που έγιναν από τον τούρκικο στρατό, ανάγκασαν τις μεγάλες δυνάμεις να επέμβουν και να επιβάλλουν στην Τουρκία την αποδοχή του Προγράμματος Μεταρρυθμίσεων της Μυρστέγης.

Έτσι, οι εκκλήσεις από τη Μακεδονία για αποστολή αντάρτικων σωμάτων παίρνουν δραματικό χαρακτήρα.

Το 1904, η κυβέρνηση Θεοτόκη, κάτω από την ισχυρή πίεση της κοινής γνώμης, οργανώνει και σχεδιάζει, κατά κάποιο συστηματικό, την αντιμετώπιση των τούρκικων και βουλγάρικων ακρότητων. Το Μάρτιο του 1904, συγκροτήθηκαν στη Θεσσαλονίκη και σε άλλες πόλεις της Μακεδονίας μεγάλα συλλαλητήρια κατά των βανδαλισμών των Βουλγάρων.¹

Όλη αυτή η αναστάτωση στις ψυχές των ελεύθερων Ελλήνων, βρίσκει έκφραση και ζωντάνια στην προσωπικότητα του Ανθυπολοχαγού του Πυροβολικού Παύλου Μελά (1870-1905)², ο οποίος τη νύχτα 27-28 Αυγούστου 1904, με το ψευδώνυμο Μίκης Ζέζας, έφθασε στη Δυτική Μακεδονία επικεφαλής 30 ανδρών. Εντωμεταξύ, τα πράγματα αγρίευαν. Τα κακουρήματα επλήθαιναν ολοένα. Οι Τούρκοι, οι Βούλγαροι, οι οπαδοί της ρουμάνικης προπαγάνδας, αλλά και οι σέρβοι ακόμα καθημερινά σκοτώνανε, σφάζανε και ρημάζανε σε βάρος του ελληνικού στοιχείου της Μακεδονίας.

Στις πρώτες μέρες του έτους 1905, ο Διοικητής της Σχολής Ευελπίδων, Συνταγματάρχης Ζορμπάς, ζητάει την απόσπαση στη Σχολή ενός στρατιωτικού από το 3ο Σύνταγμα Πυροβολικού. Ο στρατιωτικός αυτός είναι ο Βασίλειος Σταυρόπουλος.

Ο Σταυρόπουλος γεννήθηκε το έτος 1876. Γόνος της Αρτοτινάς και καμάρι των Βαρδουσιών, από πολύ μικρός ακόμα, έδειχνε δείγματα του ακέραιου και ευθέως χαρακτήρα του.

Το ανήσυχο και ζωηρό παιδάκι, δισέγγονο του

Αθανάσιου Διάκου, έβρισκε στις πλαγιές της Δωρίδας το κατάλληλο μέρος για να σκεφθεί και να αποφασίσει τί μπορεί να κάνει κι αυτό στην ηλικία του για την υπόθεση της ελευθερίας των σκλαβωμένων Ελλήνων στον τούρκικο ζυγό.

Μόνο στα παιδικά παιχνίδια με εθνικό χαρακτήρα, που έπαιζε με τους συνομηλίκους του, έβρισκε την πραγμάτωση των πόθων και ελπίδων των υπόδουλων Ελλήνων.

Για το είδος αυτών των παιχνιδιών υπάρχει κι ένα σχετικό ανέκδοτο. Το παιχνίδι ονομαζόταν «κλεφτοπόλεμος» μεταξύ «Ελλήνων» και «Τούρκων». Όταν, κάποτε, ο αρχηγός των «Τούρκων» θέλησε να εντάξει τον Σταυρόπουλο στη δική του ομάδα, αρνήθηκε και ήρθε στα χέρια μαζί του, με αποτέλεσμα να νικήσει και να παραμείνσι στην ομάδα των «Ελλήνων».

Η πολυκοσμία όμως και η δράση, που του προσέφερε η κοντινή Αθήνα, ήταν κάτι που περισσότερο ταίριαζαν με το χαρακτήρα του και την εν γένει ψυχοσύνθεσή του. Έφηβος, ακόμη, κατατάσσεται στο στράτευμα εθελοντής κατά τον άτυχο ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.

Αργότερα, το 1905, είναι σπουδαστής της σχολής Ευελπίδων, όπου γρήγορα προσαρμόζεται.

Τα βράδια, κλεισμένος με το συμμαθητή του Κωνσταντίνο Πούλο, στο μικρό στρατιωτικό του κοιτώνα, διαβάζει με λαχτάρα την εφημερίδα «Εμπρός» του Δημητρίου Καλαποθάκη, ο οποίος στις αρχές του 1904, ίδρυσε το Μυστικό Ελληνικό μακεδονικό Κομιτάτο.

Η νεανική καρδιά του Βασίλη Σταυρόπουλου φλογίζεται από τους αγώνες για την ελευθερία της Μακεδονίας. Συνεχώς διαβάζει και λογαριάζει πώς θα βοηθήσει, όσο το δυνατό γρηγορότερα, τους σκλαβωμένους Έλληνες αδελφούς.

Το καλοκαίρι του έτους 1905, ο Σταυρόπουλος, μαζί με τον φίλο του Πούλο, παρουσιάζονται στον στρατηγό Παναγιώτη Δαγκλή, που βρισκόταν στο Επιτελείο Στρατού και είχε αναλάβει την οργάνωση των σωμάτων και χωρίς περιστροφές του εκθέτουν το σχέδιό τους:

«Θέλουμε να μας επιτρέψεις να συγκροτήσουμε αντάρτικο σώμα και να φύγουμε αμέσως για τη Μακεδονία».

Ο γηραιός στρατηγός είχε ορισμένες αμφιβολίες στην αρχή. Τον Οκτώβριο όμως υπογράφει τη σχετική διαταγή «Οργάνωσης αντάρτικου σώματος», με αρχηγό τον Κ. Πούλο και υπαρχηγό το Βασίλη Σταυρόπουλο.

Η επιλογή και ο σχηματισμός του σώματος με εξήντα δυο ελληνοπούλα, ήταν δύσκολη υπόθεση, γιατί μεταξύ άλλων, η κυβέρνηση δεν μπορούσε να επιτρέψει, φανερά τουλάχιστον, τη δημιουργία αντάρτικων σωμάτων, γιατί υποτίθετο ότι το επίσημο ελληνικό κράτος δεν εγνώριζε τίποτα σχετικό.

Η συγκρότηση τελικά και η συγκέντρωση του νέου σώματος έγινε σε ένα χαλασμένο σπίτι της Βουλαγμένης, κοντά στην Αθήνα. Ντυμένα όλα τα μέλη πολιτικά, ξεκίνησαν για Μακεδονία το Νοέμβριο του 1905, λίγες μέρες μετά το θάνατο του Παύλου Μελά.

Οι καιρικές συνθήκες ήταν άσχημες. Είχαν αρχίσει οι βροχές και η λάσπη ήταν προβληματική. Επί πλέον είχαν να αντιμετωπίσουν το πέρασμα του παταμού Αλιάκμονα.

Με τον Σωτήρη Παπαγεωργίου (μπάρμπα Σωτηράκη) οδηγό, πριν τα χαράματα, το σχέδιο του περάσματος του Αλιάκμονα μπήκε σε εφαρμογή. Θα περνούσαν πέντε πέντε. Έδωσαν τα χέρια και μπήκαν στο νερό. Τα νερά όμως ήταν ορμητικά και ο πρώτος άνδρας του σώματος του Σταυρόπουλου βρήκε άδικο θάνατο.

Έγινε γνωστό, τις επόμενες μέρες, ότι ο Μητροβλάχος έχοντας για ορμητήριο τη Σταρίτσανη, λεηλατεί τον εκεί τόπο.

Στις 4:30 το πρωί το σώμα του Σταυρόπουλου κάνει την επίθεση· τότε όμως αρχίζει μια μάχη περιέργη, ένας αγώνας δύσκολος.

Οι άνδρες του σώματος ήρθαν κυριολεκτικά στα χέρια με τους Βούλγαρους του Μητροβλάχου και τους Βούλγαρους χωρικούς. Εντωμεταξύ από μακριά φάνηκε ο τούρκικος στρατός που ερχόταν από τη Χρούπιστα, προφανώς για να ενισχύσει

τους Βούλγαρους. Μετά από έξι υπνους ελιγμούς απέφυγαν τους πολυπληθείς Τούρκους και ο Σταυρόπουλος μαζί με δυο συναγωνιστές του έφθασαν στην Ήπειρο.

Εδώ, κάνουν υπομονή και αντιμετωπίζουν υπομονετικά το ασυνήθιστο γι' αυτούς κρύο, όλο το χειμώνα, οπότε το Μάρτιο του 1906 επιστρέφουν στην Αθήνα.

Ήταν όλοι τους κουρασμένοι, ταλαιπωρημένοι, φαντάσματα σωστά από τις κακουχίες και την πείνα.

Για λίγο διάστημα, ο καιρός περνά ήσυχα. Ένα απόγευμα του Σεπτεμβρίου 1907, ο Σταυρόπουλος παίρνει νέα εντολή από το Στρατηγό Δαγκλή για να μεταβεί στην περιοχή της Βέροιας-Ρουμλουκιού ως αρχηγός αυτήν τη φορά, με το ψευδώνυμο «Καπετάν Κόρακας».

Το ψευδώνυμο αυτό το δανείστηκε από το βουνό Βαρδούσια ή Κόρακας, που συνορεύει με τη γη που γεννήθηκε. Το Σεπτέμβριο του 1906, ξεκίνησε ο Καπετάν Κόρακας με σαράντα πέντε άνδρες και σε λίγες ημέρες φθάνει στη Λάρισα. Ο επόμενος σταθμός είναι η λίμνη των Γιαννιτσών. Εκεί έμειναν οι άνδρες του σώματος του Σταυρόπουλου για λίγες μέρες, προετοιμάζοντας την οργανωμένη δράση τους στην περιοχή της Βέροιας. Ο καπετάνιος ζήτησε και βρήκε τον Αμνιώτη, για τον οποίο του είχε μιλήσει ο Έλληνας πρόξενος της Θεσσαλονίκης. Εξήγησε στον Αμνιώτη ότι πρέπει να ειδοποιηθούν σχετικά οι Μάρκος Καρακωστής, Σπύρος Μανωλάκης, Αργύρης Τσιαριντάνος και Εμμανουήλ Φούντουκας, που ήταν προύχοντες της Βέροιας, ώστε να μπορέσει να αρχίσει τη δράση του το αντάρτικο σώμα του Καπετάν Κόρακα.

Η Βέροια, εκείνο το καιρό, ήταν έδρα της τούρκικης μεραρχίας, διέθετε μεγάλη αστυνομική δύναμη και εκτός αυτού είχε πολλούς Τούρκους, Εβραίους, ρουμανίζο-

ντες, γεγονός που έκανε ακόμα πιο επικίνδυνη την είσοδο και παραμονή του Σταυρόπουλου στην πόλη αυτή.

Ο μόνος τρόπος για την καλύτερη οργάνωση του αγώνα, ήταν να σχηματίσει επιτροπή από κοτζαμπάσηδες Βεροιείς, οι οποίοι θα βρίσκονταν σε συνεχή επαφή μαζί με τον Καπετάν Κόρακα.

Πρίν όμως μπει στην πόλη με τους άνδρες του, θέλησε να ξεκαθαρίσει ένα βουλγάρικο σώμα που λυμαίνονταν την περιοχή του Βερμίου, με αρχηγό τον Βοϊβόδα Τράϊκο, ο οποίος ζούσε στην πεδιάδα των Γιαννιτσών, καθώς και το σώμα του Κουτσόβλαχου Νταρλαγιάννη, που αποτελούνταν από ρουμανίζοντες και με λημέρια στην Καστανιά και το Ξηρολίβαδο.

Στο ξεκίνημα αυτό, τους βρήκε το χιόνι και το κρύο, κατά το βράδυ εκείνο της 18ης Ιανουαρίου 1908, που αναγκάστηκαν να μπουκωθούν στο χωριό Τσόρνοβο για να ζεσταθούν και να ξεκουραστούν. Τα ξημερώματα, κατάλαβαν στον ύπνο τους, ότι ήταν κυκλωμένοι όλο το χωριό. Στην έξοδό τους από το χωριό συνάντησαν τους πολυάριθμους Τούρκους πολιορκητές. Η μάχη ήταν σκληρή, μα χωρίς καμιά απώλεια κατόρθωσαν όλοι οι άνδρες του Καπετάν Κόρακα να σωθούν και να απομακρυνθούν.

Ύστερα από αυτό οι Έλληνες ξεκινούν για τη Νάουσα, όπου ανασυντάσσονται και ξεκουράζονται για λίγο, πριν χτυπήσουν τους ρουμανόβλαχους, που παραχείμαζαν στις μάντρες τους, στον Άγιο Ιωάννη της Καστανιάς, τρεις ώρες μακριά από τη Βέροια.

Η ώρα ήταν πάνω-κάτω τρεις και μισή μετά τα μεσάνυχτα. Ο Σταυρόπουλος σκόρπισε τους άνδρες του μέσα στους θάμνους και περίμενε να ξημερώσει. Όταν έπιασε να αχνοφέγγει, μάζεψε τα παλι-

κάρια του και αφού έδωσε τις τελευταίες οδηγίες, χωρίστηκαν σε τρεις ομάδες και επιτέθηκαν από τρεις διαφορετικές μεριές, εντελώς ξαφνικά και θαρραλέα.

Οι ρουμανοβούλγαροι μόλις κατάλαβαν ότι περικυκλώθηκαν από τους Έλληνες αντάρτες ετοιμάστηκαν να πολεμήσουν όπως-όπως. Επακολούθησε μεγάλη συμπλοκή, όπου σκοτώθηκαν δέκα ρουμανοβούλγαροι και σφάχτηκαν τρεις χιλιάδες ζωντανά μέσα στις μάντρες τους.

Από τους Έλληνες σκοτώθηκαν ο Μαυρομάτης από το Χάνι της Μηλιάς, χωρίς κανείς άλλος να πάθει το παραμικρό. Κατά τη διάρκεια, όμως, που πολεμούσαν σχεδόν στήθος με στήθος, έφτασε τροχάδην ένας από τους άνδρες του Καπετάν Κόρακα και του είπε, ότι τουρκικός στρατός μαζί με χωρικούς από το Χάντοβο ερχόταν να βοηθήσουν τους βλάχους του Αγίου Ιωάννη. Σε λίγη ώρα το ελληνικό σώμα βρέθηκε αντιμέτωπο με πολυάριθμο τουρκικό στρατό. Ο Σταυρόπουλος, μπροστά στον κίνδυνο μιας ολοσχερούς καταστροφής, διατάσσει οπισθοχώρηση. Το μεγάλο όμως πρόβλημα στην τακτική αυτής της μάχης ήταν το πέραςμα του ποταμού Αλιάκμονα. Ο ίδιος ο καπετάνιος με τρία παληκάρια του κινδύνεψαν να πνιγούν, εάν την τελευταία στιγμή ο Αναγνώστης, που τους περίμενε από την αντίπερα όχθη, δεν τους έριχνε ένα σχοινί και με την βοήθεια τριών χωρικών να τους αρπάξει από το χέρι και να τους βγάλει έξω.

Εξαντλημένοι και άπνοιοι οι άνδρες του αντάρτικου σώματος, μετά από πορεία τριών ωρών, μπαίνουν στον Κόκοβα. Αναπαύθηκαν για λίγο και ξαναγύρισαν στη Λίμνη, την έδρα του Σταυρόπουλου. Εκεί ο Καπετάν Κόρακας αντίκρισε με χαρά, για μια φορά ακόμη, το στρατηγείο του, την καλύβα του.³

Στις 8 Μαρτίου 1908, μαζεύει τους άνδρες του και επιτίθεται κατά των Δολιανιτών που σχεδόν στο σύνολό τους ρουμανίζαν.

Οι Δολιανίτες πολέμησαν με λύσσα, αφήνοντας στη μάχη πολλά θύματα, ενώ οι έλληνες αντάρτες δεν έπαθαν τίποτα. Το αποτέλεσμα της μάχης αυτής έκανε τους Δολιανίτες πιο θηριώδεις και τους Τούρκους

πο εκδικητικούς.

Αυτό έγινε γνωστό στον Σταυρόπουλο, που χωρίς δισταγμό ξαναεπιτίθεται στις 6 Ιουνίου 1908 κατά της Δολιανής, ενώ οι κάτοικοί της δούλευαν στα αμπέλια τους.

Επακολούθησε σκληρή μάχη για μιάμιση περίπου ώρα. Λίγες ημέρες μετά και ενώ ο Σταυρόπουλος βρισκόταν στη Λίμνη, πήρε διαταγή μέσω του Ελληνικού Προξενείου, ότι έπρεπε να κόψει την ορεινή επικοινωνία των πεδινών και γενικά όλων των γύρω σχισματικών χωριών με τη Βέροια.

Χωρίς χρονοτριβή, με τέσσερα παλικάρια του, ντύνονται σαν Τούρκοι και ξεκινάνε για τη Βέροια, αφού ειδοποίησε τον πιστό του Αμνιώτη να οδηγήσει το υπόλοιπο σώμα στο σχισματικό χωριό Αγία Μαρίνα Βέροιας.

Οι Τούρκοι όταν έμαθαν τις κινήσεις αυτές του σώματος του Σταυρόπουλου, φοβήθηκαν και τράπηκαν σε φυγή.

Αργότερα και ύστερα από κάποιες συζητήσεις, που είχε ο συνοδός του Σταυρόπουλου Σκοτίδας, με τον πρόεδρο του χωριού Αγία Μαρίνα, ο Καπετάν Κορακας συνειδητοποίησε ότι η Λίμνη δεν ήταν και τόσο ασφαλές λημέρι. Όλο το σώμα εγκατέλειψε τη Λίμνη και κατευθύνθηκε πέρα από τον Αλιάκμονα, στις δύσβατες και δασώδεις πλαγιές του Ολύμπου.⁴

Αλλά και εδώ η ίδια ιστορία συνεχίζεται. Πότε κρυμμένοι και κυνηγημένοι· πότε κυνηγώντας και τιμωρώντας τους κατακτητές και τους προδότες που αλλαξοπίστησαν.

Ταλαιπωρία, κούραση, πορεία μέσα στη νύχτα, φαγητό λιτό και ύπνος πάνω στα τσαλιά, μέσα στα τσαλιά, μέσα σε άδειες στάνες, σε δάση και σε σπηλιές, ήταν οι καθημερινοί τους σύντροφοι, οι αχώριστοι.⁵

Έτσι, ο αγώνας για την ελευθερία της Μακεδονίας συνεχίστηκε, με τις ίδιες περίπου λεπτομέρειες έως το τέλος του Αυγούστου 1908, οπότε και κηρύχθηκε το τούρκικο Σύνταγμα.⁶

Το αντάρτικο σώμα του Καπετάν Κόρακα ανακλήθηκε στην Αθήνα.

Αυτός είναι ο Βασίλειος Σταυρόπουλος, που, στα δύσκολα χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα, πολεμούσε στα βουνά της Μακεδονίας, στην περιφέρεια της Βέροιας, έχοντας, σαν πιο συνηθισμένη ψυχική διάθεση, την ελπίδα της ελευθερίας και υπομένοντας το παρόν με την προσδοκία του φωτός της δικαιοσύνης.

Με μεγάλη ευστοχία και λυρισμό, ο νεότερος ποιητής αναφωνεί στις στροφές του:

*«Καμαρωμένε σταυραιτέ, της Ρούμελης ξεφτέρι,
για σένα χαιρετίσματα φέρνει γοργά τ' αγέρι,
από της Βέροιας τα βουνά και από τις κοντοραχούλες,
απ' τα λαγκάδια τα πνκνά τις γάργαρες βρυσούλες,*

*Τα μονοπάτια τα στενά, που πάντα περπατούσες
κι ένα τραγούδι λευτεριάς με πόνο τραγονδούσες.»*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ:

1. Βακαλόπουλος Α. Ε., Νέα Ελληνική Ιστορία (1204-1975), Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 303-308
2. Βουρνάς Τ., Ιστορία της Νεότερης Ελλάδος, Τ. Α', Εκδόσεις Αφοι Τολίδη Ο. Ε., Αθήνα 1974, σελ. 578-579.
3. Ρούσσος Γ., Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974, Τ.Ε', Εκδόσεις Ε.Μ.Ε., Αθήνα 1976, σελ. 83-85
4. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Έκδοση «Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.», Τ. Ιδ', Αθήνα 1986, σελ. 251-253.
5. ο.π. 4, σελ. 253-254.
6. ο.π. 1, σελ. 308-311.

ΑΙΘΡΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ «ΟΛΓΑΝΟΣ»

*Η άλλη ιδέα στην διασκέδαση και
την δημιουργική αθασχόληση*

Στις αρχές του 1997 η Δημοτική Επιχείρηση Πολιτισμού Βέροιας, ξεκίνησε τη λειτουργία ενός νέου ιδιόκτητου χώρου. Το ΑΙΘΡΙΟ Πολιτισμού «ΟΛΓΑΝΟΣ», στην περιοχή της Μπαρμπούτας, είναι ένα αναπαλαιωμένο αρχοντικό της Εβραϊκής συνοικίας με τις ιδιαιτερότητες ενός κτιρίου μιας άλλης εποχής.

Στο ισόγειο του κτιρίου λειτουργεί το μπαράκι «ΟΛΓΑΝΟΣ». Τις καθημερινές το ωράριο λειτουργίας του είναι από τις 5.30 έως τις 11 μ.μ. Μπορείτε να πιείτε τον καφέ ή το ποτό σας ακούγοντας καλή μουσική σε εντάσεις που επιτρέπουν τη συζήτηση και δεν «παίζουν» με την αντοχή σας.

Κάθε Παρασκευή, Σάββατο και Κυριακή το σκηνικό αλλάζει, όπως και το ωράριο λειτουργίας. Είναι ανοιχτά από τις 9 μ.μ. έως...

Καθώς η μουσική στην πολυμορφία της αποτελεί έναν από τους κοινούς τρόπους έκφρασης, το μπαράκι γίνεται χώρος συνάντησης ανθρώπων και συνάντησης ιδεών. Ένας χώρος όπου το ψυχρό κομμάτι της πραγματικότητας μεταλλάσσεται σε μια νέα εικόνα, γεμάτη γεύσεις, ψιθύρους και μουσικά ερεθίσματα, που κατά περίπτωση ξυπνούν ή δημιουργούν αναμνήσεις.

Τον Νοέμβριο ξεκίνησαν κάποιες Μουσικές Βραδιές, σαν σκηνές του ίδιου έργου, δοσμένες όμως σε διαφορετικά κινηματογραφικά πλάτω, αφού τα είδη της μουσικής ποικίλουν από την μια βραδιά στην άλλη. Αυτή η μουσική παρέμβαση θα συνεχιστεί και για το υπόλοιπο του χειμώνα.

Στον ίδιο χώρο πραγματοποιήθηκαν και εκδηλώσεις διαφορετικού ύφους.

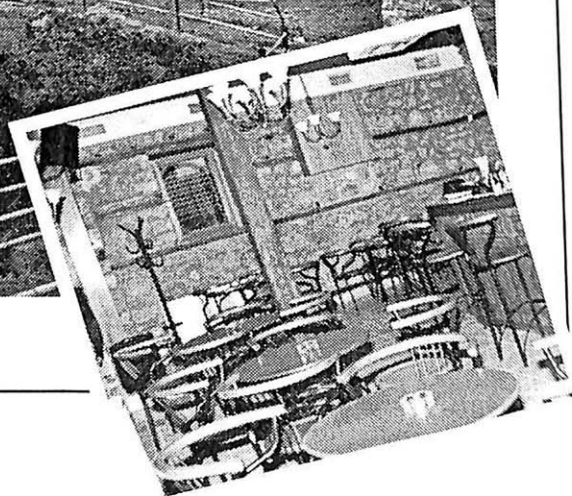
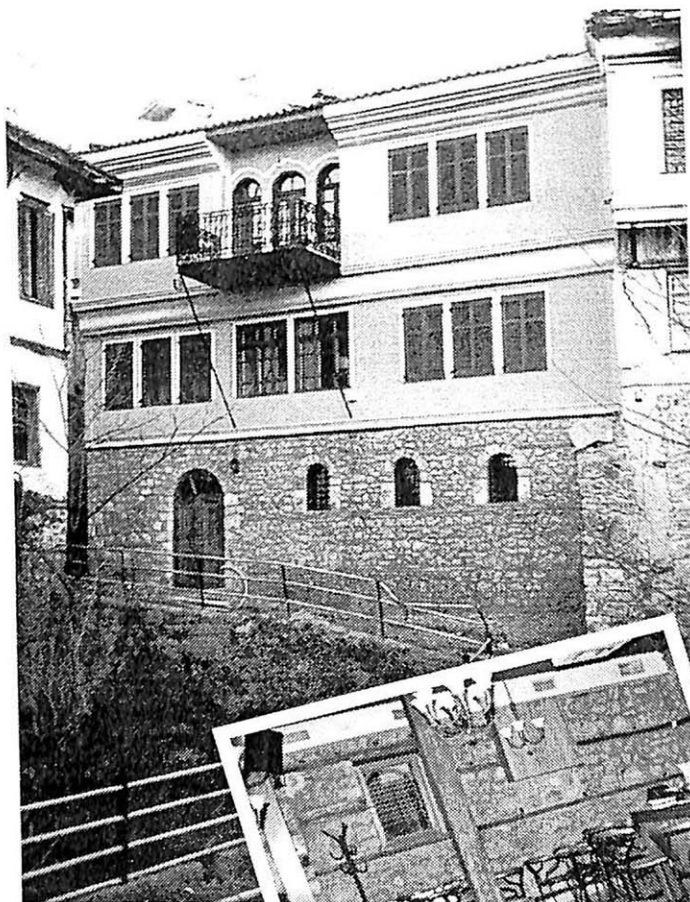
Εγινε μια Λογοτεχνική Βραδιά με προσκεκλημένο τον κ. Μπούτο. Η Βραδιά αποτελούσε συνδιοργάνωση της Δημοτικής Επιχείρησης Πολιτισμού Βέροιας, του Συνδέσμου Φιλολόγων Ν. Ημαθίας και της Δημόσιας Βιβλιοθήκης.

Επίσης πραγματοποιήθηκε εκδήλωση, ομιλία και μουσικό Happening, με θέμα τη Διεθνή Αμνηστεία.

Επίσης στους ορόφους του κτιρίου στεγάζονται τμήματα της Δημοτικής Επιχείρησης Πολιτισμού όπως, η Βυζαντινή Μουσική η Βυζαντινή Χορωδία, το τμήμα Η/Υ, το τμήμα σκακιού, το Συμβουλευτικό Κέντρο για Γονείς και Νέους και

τέλος η ομάδα των μαθητών που επιμελούνται την έκδοση της Εφημερίδας «ΟΙΩΝΟΣ».

Τα τμήματα λειτουργούν καθημερινά τις απογευματινές ώρες.

ΑΙΘΡΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ «ΟΛΓΑΝΟΣ»

*Ένας όμορφος χώρος για
Μουσικές*

*Βραδιές και Εκδηλώσεις
Πολιτιστικού Χαρακτήρα*

Δ/ση: Ολγάνου 19 - Τηλ. 28.277

Ιωάννης - Αναστάσιος Αγγελίδης

Ιός του Αγγελου και της Αικατερίνης, γεννήθηκε στη Βέροια τον Απρίλιο του 1940, ανήμερα της Αναστάσεως του Κυρίου, γι' αυτό και του δόθηκε και το δεύτερό του όνομα, Αναστάσιος.

Οι γονείς του, δάσκαλοι και οι δύο, τον γαλούχησαν με τα ιδανικά της Ελληνικής ψυχής και του εμφύσησαν από τη μια αγάπη για τα γράμματα και τη γνώση, και από την άλλη χρησιμότητα, στοιχεία που χαρακτήριζαν τη ζωή του ως το τέλος της. Τα στοιχεία αυτά ρίζωναν στην ψυχή του καθώς μεγάλωνε μέσα στα δύσκολα χρόνια της κατοχής και αργότερα του εμφύλιου και αποτέλεσαν το θεμέλιο για τη διάπλαση ενός άνδρα που διαπνεόταν από μεγάλο σεβασμό για τα δημοκρατικά ιδεώδη και την ελευθερία.

Πέρασε τα μαθητικά του χρόνια, τόσο του Δημοτικού Σχολείου όσο και του Γυμνασίου, στη Βέροια και αναδείχτηκε σε άριστο μαθητή με πολλούς επαίνους επιμέλειας αλλά και χρησιμότητας ήθους. Τελείωσε τις γυμνασιακές του σπουδές με «Άριστα» στα 1958 και μετά από Πανελλήνιες εισαγωγικές εξετάσεις εισήχθη στη Στρατιωτική Ιατρική Σχολή όπου και εγγράφηκε το Δεκέμβριο του 1958.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ

Η Δημοτική Βιβλιοθήκη «Θ. Ζωγιοπούλου» της ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ εκφράζει και δημόσια τις ευχαριστίες της στην οικογένεια του ΙΩΑΝΝΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΑΓΓΕΛΙΔΗ για την δωρεά της προσωπικής του συλλογής βιβλίων.

Μια πραγματικά πολύ αξιόλογη δωρεά που αποτελείται α) από τα ιατρικά του βιβλία, β) από μια μοναδική συλλογή ιστορικού περιεχομένου σε θέματα κυρίως βυζαντινής και σύγχρονης ιστορίας, και γ) από μια συλλογή περιοδικών που έχουν πάρει να κυκλοφορούν πλέον.

Μια συλλογή που αποτελείται από 1800 βιβλία χωρίς να υπολογίσουμε τα τεύχη των περιοδικών.

Η οικογένειά του και η οικογένεια του αδερφού του θέλησαν η συλλογή του να κοσμήσει τη βιβλιοθήκη της πόλης που τον γέννησε και που τόσο αγαπούσε.

Και πάλι ένα μεγάλο ευχαριστώ στις οικογένειες Ιωάννη Αναστασίου Αγγελίδη και Εμμανουήλ Αγγελίδη.

Αφού φοίτησε ένα χρόνο στη Στρατιωτική Ιατρική μεταπήδησε στη Ιατρική Σχολή του Α.Π.Θ. όπου ολοκλήρωσε τις βασικές του σπουδές.

Στη συνέχεια κατατάχτηκε στο στρατό όπου ως έφεδρος ανθυπίατρος υπηρέτησε στο 401 Γ.Σ.Ν. και κατόπιν στο 424 Γ.Σ.Ν. στα οποία ειδικεύθηκε στη Γενική Χειρουργική.

Μετά το πέρας της στρατιωτικής του θητείας υπηρέτησε στην Κυψέλη Καστοριάς ως αγροτικός γιατρός και αμέσως μετά επέλεξε την ειδικότητα της Μαιευτικής - Γυναικολογίας.

Ξεκίνησε την εκπαίδευσή του στη Μαιευτική - Γυναικολογία στο Νοσοκομείο Νάουσας όπου υπηρέτησε για ένα χρόνο και την συνέχισε στη Θεσσαλονίκη στο Νοσοκομείο «Αγία Σοφία» και στο Ασυλο του παιδιού.

Τον Απρίλιο του 1973 πήρε τον τίτλο του Μαιευτήρα - Γυναικολόγου - Χειρουργού.

Από και πέρα άσκησε ελεύθερο επάγγελμα συνεργαζόμενος με διάφορες κλινικές της Θεσσαλονίκης.

Ως γιατρός ο Γιάννης Αγγελίδης διακρίθηκε αμέσως τόσο για τις επιστημονικές του ικανότητες, όσο και για την ευαισθησία του χαρακτήρα και την αγάπη για τον άνθρωπο γι' αυτό και απέκτησε κύρος στο συναδελφικό του χώρο αλλά και την εκτίμηση και αγάπη των ανθρώπων που δέχτηκαν τις ιατρικές του συμβουλές. Όλα τα χρόνια της άσκησης του επαγγέλματός του έζησε στη Θεσσαλονίκη.

Από τον πρώτο του γάμο απέκτησε δύο γιούς, τον Αγγελο που γεννήθηκε στα 1970 και τον Αποστόλη που γεννήθηκε στα 1975. Τα παιδιά του σπούδασαν και ιδιαίτερα ο μικρός του γιός κληρονόμησε την αγάπη του για τα γράμματα και τη μελέτη.

Αρκετά χρόνια μετά την διάλυση του πρώτου γάμου του, ήρθε σε δεύτερο γάμο με την πνευμονολόγο Ελισάβετ Λαναρά τον Φεβρουάριο του 1997. Δυστυχώς όμως, δεν μπόρεσε να χαρεί την γαλήνη του γάμου αυτού, γιατί πρόωρα χάθηκε στις 2 Αυγούστου του 1997 βυθίζοντας σε λύπη βαθιά τους δικούς του αλλά και τους πολλούς φίλους του.

Σύντομη η ζωή του αξιόλογου αυτού ανθρώπου, αλλά ο ίδιος του τη γέμισε με αγάπη για το επάγγελμά του που το άσκησε με συνέπεια και απαρámιλλο ήθος, αλλά και με καλλιέργεια πνεύματος γιατί ο Γιάννης Αγγελίδης δεν ήταν μόνο για-τρος, ήταν άνθρωπος γεμάτος ενδιαφέροντα για την κοινωνία και την ιστορία της πατρίδας.

Ετρεφε παράλληλα άπειρη αγάπη για το βιβλίο, που αν τον χαρακτήριζε κανείς «βιβλιοφάγο», δεν θα ήταν υπερβολή. Υπήρξε μέλος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών και ασχολήθηκε με τη συγγραφή ενός ιστορικού έργου που το τι-λοφόρησε «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού». Το έργο αυτό αριθμεί ένα πολύ μεγάλο

αριθμό σελίδων και χαρακτηρίζεται από λεπτομερή και ουσιαστική έρευνα και τεκμηρίωση μιας μακρόχρονης ιστορικής περιόδου του έθνους και της φυλής μας, ενώ παράλληλα δείχνει το βαθυστόχαστο πνεύμα και τη γνώση των ελληνικών πραγμάτων εκ μέρους του συγγραφέα του.

Είναι κρίμα που δεν το ολοκλήρωσε, όπως ο ίδιος επιθυμούσε, και που δεν είδε το έργο αυτό το φως της δημοσιό-τητας όσο ο ίδιος ήταν στη ζωή.

Ισως ο καλύτερος αποχαιρετισμός και η ουσιαστικότερη τιμή στη μνήμη του, θα ήταν η φροντίδα για την έκδοση αυτού του έργου.

Πρόωρος ο χαμός του αγαπημένου μας Γιάννη, όμως ευτύχησε να έχει μια ζωή γόνιμη και δημιουργική γεμάτη από φρο-ντίδα για τους ανθρώπους που δέχτηκαν τις ιατρικές του υπηρεσίες, γι' αυτό και η μνήμη του δε θα σβήσει στις καρδιές των δικών του αγαπημένων.

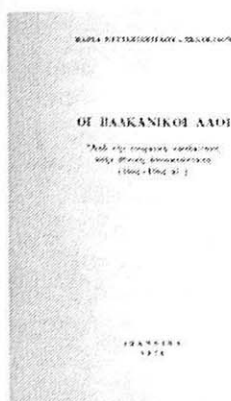
ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΣΤΙΑ ΒΕΡΟΙΑΣ - ΘΩΜΑ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗ

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ ΣΤΑ ΙΕΡΑ ΤΗΣ ΘΕΟΣΩΣΤΟΥ ΠΟΛΕΩΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

(ναοί, κειμήλια, ενθυμήσεις, αναμνήσεις σχόλια) (εκδόσεις Αιγαίο)

Τα κείμενα του βιβλίου δημοσιεύτηκαν ως σημειώματα στις τοπικές εφημερίδες με κάποιες διορθώσεις απαραίτητες αποτέλεσαν το παραπάνω βιβλίο που εξέδωσε η Θρακική Εστία. Ένα σημαντικό βιβλίο για την Βέροια αφού καταγράφει 72 παλιές εκκλησίες της. Από τη βυζαντινή πόλη μας έλειπε ένα παρόμοιο έργο. Μια έρευνα για τους ναούς, τα κειμήλιά μας, τις μνήμες που διασώζονται μέσα στις παλιές εικόνες και τα φθαρμένα από το χρόνο ευαγγέλια. Ευκαιρία να γνωρίσουμε την βυζαντινή μας ιστορία πριν από τα δύσκολα χρόνια της τουρκοκρατίας. Τότε που οι εκκλησίες αποτελούσαν αναπόσπαστα κομμάτια της κάθε γειτονιάς. Η ακμή της πόλης σαν κέντρο με ισχυρή θρησκευτική και καλλιτεχνική παράδοση αντικατοπτρίζεται και στο πλήθος των εκκλησιών που χτίστηκαν επισκευάστηκαν ή εικονογραφήθηκαν στους υστεροβυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Σήμερα σώζονται γύρω στις 50 ενώ στις αρχές του αιώνα ξεπερνούσαν τις 72. Η παράδοση μνημονεύει την ανέγερση πολλών εκκλησιών από εύπορους κατοίκους της πόλης, μεταξύ των οποίων και αρκετοί ευγενείς, εξόριστοι από τους βυζαντινούς αυτοκράτορες. Μνήμες του 1912 από την απελευθέρωση. Μια πολύ αξιόλογη έρευνα από τον ακούραστο Θ. Γαβριηλίδη που συμπληρώνεται και από πίνακα έγχρωμων φωτογραφιών των εκκλησιών. Ένα πραγματικό προσκύνημα στα ιερά της πόλης.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΤΑ ΒΡΕΙΤΕ ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ «Θ. ΖΑΠΙΟΠΟΥΛΟΥ»

ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ - ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ*

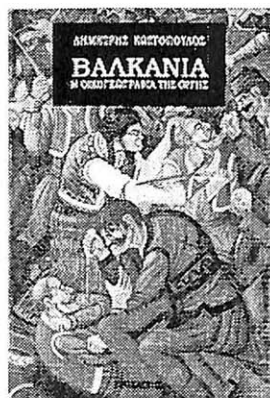
ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

Από την τούρκικη κατάκτηση στην εθνική απελευθέρωση

Το βιβλίο αυτό επιχειρεί να δώσει σύντομα μια συνθετική εικόνα της ιστορίας των Βαλκανικών λαών κατά τους νεώτερους χρόνους, από την τουρκική κατάκτηση ως την εθνική τους αποκατάσταση.

Η τουρκοκρατία που διήρκεσε σχεδόν πεντακόσια χρόνια στην χερσόνησο του Αίμου και υπήρξε μια σημαντική περίοδος για την ιστορική εξέλιξη των Βαλκανικών κρατών. Στη μακρόχρονη περίοδο της δουλείας οι Βαλκανικοί λαοί

ανέπτυξαν σχέσεις πνευματικές και οικονομικές και άσκησαν αλληλεπιδράσεις που σφράγισαν τον πολιτισμό τους. Παρά την διαφορετική τους καταγωγή, την ξεχωριστή τους φυσιογνωμία και την ιδιαίτερη πνευματική έκφραση κάθε λαού, υπάρχει μια κοινότητα Βαλκανική που είναι φανερή στον τρόπο ζωής, στην νοοτροπία και σε ποικίλες μορφές υλικού και πνευματικού πολιτισμού. Η Βαλκανική αυτή συνείδηση θεμελιώθηκε πάνω σ' ένα κοινό πνευματικό υπόβαθρο, στην βυζαντινή παράδοση, τη χριστιανική πίστη και τον Ελληνικό πολιτισμό. Οι Βαλκανικοί λαοί αυτά τα 500 χρόνια δεν έπαψαν να αγωνίζονται εναντίον των κατακτητών. Ωστόσο μόνο τον 19ο αιώνα κατόρθωσαν ν' αποτινάξουν τον τουρκικό ζυγό. Η απελευθέρωση αυτή ήταν αποτέλεσμα πολλών εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων και απαιτούσε μακρόχρονη προετοιμασία. Στη μελέτη αυτή δεν εξετάζεται η Ελληνική ιστορία αναφέρεται μόνο η συμβολή του Ελληνισμού στο μέτρο που επηρέασε την ιστορική εξέλιξη των άλλων Βαλκανικών λαών.

ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Η οικογεωγραφία της οργής

Τα Βαλκάνια είναι μια συνομωσία της γεωγραφίας με την ιστορία. Ατελείωτες επιδρομές της νέας μοίρας απέναντι στην παλιά που αντιστέκεται. Η βαλκανική ιστορία παιδί της γεωγραφίας καθορίζει το χώρο, επεκτείνει τα σύνορα, ομογενοποιεί τον χώρο και στο τέλος τον καταργεί. Τα Βαλκάνια έχουν σύνορα εκεί που το Βυζάντιο και η Οθωμανική αυτοκρατορία έχουν τα δικά τους. Μεταπολεμικά, τα καινούργια εθνικά κράτη, επεκτείνουν τα σύνορά τους, έτσι που η Σλοβενία - επαρχία της Γιουγκοσλαβίας, η Τρανσυλβανία της Ρουμανίας να ανήκουν στα Βαλκάνια.

Σήμερα η ιστορία ξαναμοιράζει τα χαρτιά της και η γεωγραφία ξαναπιάνει δουλειά σαν χαρτογράφος. Η Σλοβενία επιστρέφει στην Κεντρική Ευρώπη, η Κροατία σαν άσπρη κόρη πηγαινοέρχεται, η Μολδαβία παίρνει τα όπλα και διεκδικεί τη βαλκανική επιστροφή της. Η Ελλάδα ψάχνει, από την θάλασσα, δρόμους για να ξεφύγει από τα Βαλκάνια που η Τουρκία, από εκείνη την στενή λωρίδα της οθωμανικής αυτοκρατορίας που έμεινε στη χερσόνησο, ανοίγει δρόμο, όχι πιά για τις πύλες της Βιέννης αλλά για τις τράπεζες των Βρυξελλών.

Σήμερα τον καιρό των χαρτογράφων, τα Βαλκάνια κομμάτια και θρύψαλα εισβάλλουν στο σπίτι μας σαν θολή εικόνα. Αυτό το βιβλίο δεν είναι παρά ένα καλειδοσκόπιο που προσπαθεί να καθαρίσει την εικόνα, ένα ταξίδι στην οικογεωγραφία της οργής.

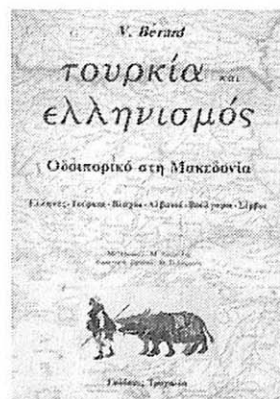

V. BERARD

ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Οδοιπορικό στη Μακεδονία

Ελληνες-Τούρκοι-Βλάχοι-Αλβανοί-Βούλγαροι-Σέρβοι

Η πρόσφατη ανακίνηση του ζητήματος «Μακεδονία» από πλευράς Βελιγραδίου, τα επίσης πρόσφατα συμβάντα με την τουρκική μειονότητα στην Βουλγαρία, οι ελληνοαλβανικές σχέσεις και συζητήσεις για τις Ελληνικές μειονότητες στην Αλβανία, οι τεταμένες Ελληνοτουρκικές σχέσεις, ο αγώνας των Αρμενίων, αποτελούν γεγονότα κάθε άλλο παρά ανεξήγητα ή τυχαία. Το ενδιαφέρον, απ' την άλλη πλευρά, και ο ανταγωνισμός των μεγάλων κρατών του 20ου αιώνα θυμίζουν προβλήματα του παρελθόντος, άλλα λυμένα και άλλα έτοιμα να αιμοραγήσουν, όπως συμβαίνει με τις ανεπούλωτες πληγές.

Το βιβλίο αναφέρεται με γλαφυρό τρόπο στο Μακεδονικό πρόβλημα. Ξεπροβάλλουν οι ανταγωνισμοί των διαφόρων εθνοτήτων και η ανάπτυξη του εθνικισμού σε βάρος της θρησκείας, που αποτελεί διακριτικό γνώρισμα της περιοχής (ορθόδοξοι =Ελληνες, μωαμεθανοί=Τούρκοι), περιγράφοντας τα όργια της προπαγάνδας, επισημαίνεται η θαυματουργή δύναμη της παιδείας και της γλώσσας. Ένα βιβλίο πολύ επίκαιρο που μας παρουσιάζει την νοοτροπία των ανθρώπων της εποχής, η παράθεση αρετών και ελαττωμάτων - τα τελευταία καταταλανίζουν και το σημερινό Έλληνα - αποδεικνύουν του λόγου το αληθές περί επικαιρότητας. Εκείνο όμως που πρέπει να τονιστεί είναι η επισήμανση της άγνοιας των Ελλήνων πάνω σε θέματα ζωτικής σημασίας. Την άγνοια αυτή και την αδιαφορία φιλοδοξεί να διασκορπίσει η έκδοση αυτού του βιβλίου που απευθύνεται στο ευρύ αναγνωστικό κοινό.

* Τα παραπάνω ιστορικά βιβλία ανήκουν στην συλλογή του ΙΩΑΝΝΗ-ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΑΓΓΕΛΙΔΗ και υπάρχουν στην ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Θ. ΖΩΓΙΟΠΟΥΛΟΥ μετά από δωρεά της οικογένειάς του.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ
ΜΑΡΤΙΟΣ
1998

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ
ΜΑΡΤΙΟΣ
1998

Πρόγραμμα Εκδηλώσεων Δ.Ε.Π.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ '98

ΣΑΒΒΑΤΟ 10 Συναυλία της Κρατικής Ορχήστρας
Ελληνικής Μουσικής

**ΚΑΙ
ΚΥΡΙΑΚΗ 11**

Ωρα: 9.00 μ.μ. Είσοδος: 3000 δρχ.

ΔΕΥΤΕΡΑ 12 Ομιλία με θέμα:
«ΒΕΡΓΙΝΑ: Η ανασκαφή στην ακρόπολη»
Διοργάνωση: Κ.Ε.Ρ.Α. και Δ.Ε.Π. Βέροιας

Ωρα: 7.00 μ.μ. Είσοδος ελεύθερη

ΚΥΡΙΑΚΗ 18 Ρεσιτάλ Κιθάρας του Ν. Κουτσούλη
Διοργάνωση: Δημοτικό Ωδείο Βέροιας

Ωρα: 8.30 μ.μ. Είσοδος ελεύθερη

ΔΕΥΤΕΡΑ 26 Ομιλία με θέμα:
«Ανασκαφές στην πόλη των ΑΙΓΩΝ»
Διοργάνωση: Κ.Ε.Ρ.Α. και Δ.Ε.Π. Βέροιας

Ωρα: 7.00 μ.μ. Είσοδος ελεύθερη

ΣΑΒΒΑΤΟ 31 ΠΡΕΜΙΕΡΑ ΔΗ.Π.Ε.ΘΕ. ΒΕΡΟΙΑΣ
«Ποιος ανακάλυψε την Αμερική»
της Χρ. Σηηλιώτη

Ωρα: 9.00 μ.μ. Είσοδος: 2500, 1500 δρχ.

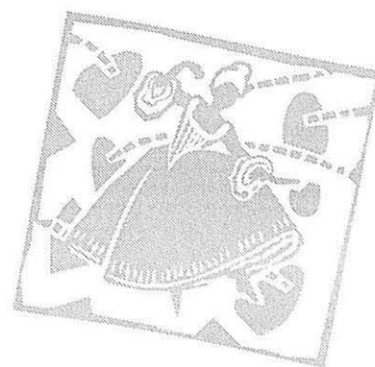
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ • ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 9 έως
ΤΕΤΑΡΤΗ 21

Έκθεση ζωγραφικής των
Χάρη Κουρουζίδη και
Γιώργου Σαββίδη.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 23 έως
ΣΑΒΒΑΤΟ 31

Έκθεση ζωγραφικής του
Tanase Valentin Adrian

Τυχόν αλλαγή του προγράμματος
θα γνωστοποιείται
από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

εκδηλώσεις

πολιτιστικά δρώμενα 44

Πρόγραμμα Εκδηλώσεων Δ.Ε.Π.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ '98

ΚΥΡΙΑΚΗ

1

Παραστάσεις ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. ΒΕΡΟΙΑΣ
«Ποιος ανακάλυψε την Αμερική»
της Χρ. Σπηλιώτη

Ωρα: 6.00 μ.μ.

και 9.00 μ.μ. Είσοδος: 2500, 1500 δρχ.

ΔΕΥΤΕΡΑ

2

έως

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

6

Παράσταση ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. ΒΕΡΟΙΑΣ
«Ποιος ανακάλυψε την Αμερική»
της Χρ. Σπηλιώτη

Ωρα: 9.00 μ.μ.

Είσοδος: 2500, 1500 δρχ.

ΣΑΒΒΑΤΟ

7

και

ΚΥΡΙΑΚΗ

8

Παραστάσεις ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. ΒΕΡΟΙΑΣ
«Ποιος ανακάλυψε την Αμερική»
της Χρ. Σπηλιώτη

Ωρα: 6.00 μ.μ.

και 9.00 μ.μ. Είσοδος: 2500, 1500 δρχ.

ΔΕΥΤΕΡΑ

9

Ομιλία
Διοργάνωση: Κ.Ε.Ρ.Α. και Δ.Ε.Π. Βέροιας

Ωρα: 7.00 μ.μ.

Είσοδος ελεύθερη

ΤΕΤΑΡΤΗ

11 12

Ομιλία και συναυλία της
Ένωσης Παλαιών Προσκόπων Βέροιας

Ωρα: 7.00 μ.μ.

Είσοδος ελεύθερη

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

13

έως

ΚΥΡΙΑΚΗ

15

Θεατρική παράσταση

«Πρόικα μου αγαπημένη» του Δ. Ψαθά,
του Μορφωτικού Συλλόγου «ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ»

Ωρα: 8.30 μ.μ.

Είσοδος: 1000 δρχ.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

20

και

ΣΑΒΒΑΤΟ

21

Διημερίδα

του Συνδέσμου Φιλολόγων Ν. Ημαθίας

Είσοδος ελεύθερη

ΚΥΡΙΑΚΗ

22

Ημερίδα με θέμα:

«Πρώιμη διάγνωση και θεραπευτική
παρέμβαση σε παιδιά με αισθητικοκινητικές
δυσλειτουργίες»

Διοργάνωση: Ειδικό Σχολείο Βέροιας, Σύλλογος
Δασκάλων και Νηπιαγωγών, Ιατρικός Σύλλογος
Ημαθίας

Ωρα: 10.30 π.μ.

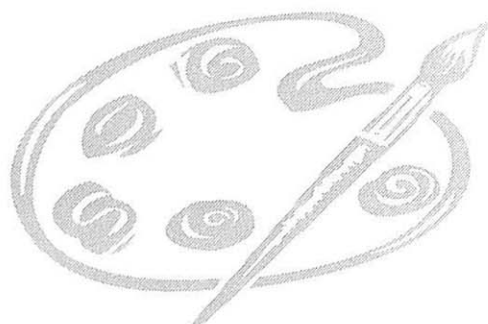
έως 2.30 μ.μ.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ • ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΣΑΒΒΑΤΟ 7 έως

ΠΕΜΠΤΗ 19

Έκθεση ζωγραφικής του
Ευάγγελου Βλαχόπουλου

Πρόγραμμα Εκδηλώσεων Δ.Ε.Π.

ΜΑΡΤΙΟΣ '98

ΣΑΒΒΑΤΟ 7	Πρεμιέρα του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Βέροιας με το έργο «Ο ΦΙΑΚΑΣ» του Δημ. Μισιτζή (κωμωδία)	Ωρα: 9.00 μ.μ. Είσοδος: 2500, 1500 δρχ.
ΚΥΡΙΑΚΗ 8	Παραστάσεις του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Βέροιας με το έργο «Ο ΦΙΑΚΑΣ» του Δημ. Μισιτζή (κωμωδία)	Ωρα: 6.00 μ.μ. και 9.00 μ.μ. Είσοδος: 2500, 1500 δρχ.
ΤΡΙΤΗ 10 εως ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 13	Παραστάσεις του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Βέροιας με το έργο «Ο ΦΙΑΚΑΣ» του Δημ. Μισιτζή (κωμωδία)	Ωρα: 9.00 μ.μ. Είσοδος: 2500, 1500 δρχ.
ΣΑΒΒΑΤΟ 14 και ΚΥΡΙΑΚΗ 15	Παραστάσεις του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Βέροιας με το έργο «Ο ΦΙΑΚΑΣ» του Δημ. Μισιτζή (κωμωδία)	Ωρα: 6.00 μ.μ. και 9.00 μ.μ. Είσοδος: 2500, 1500 δρχ.
ΤΡΙΤΗ 17 και ΤΕΤΑΡΤΗ 18	Παραστάσεις του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Βέροιας με το έργο «Ο ΦΙΑΚΑΣ» του Δημ. Μισιτζή (κωμωδία)	Ωρα: 9.00 μ.μ. Είσοδος: 2500, 1500 δρχ.
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 20 έως ΚΥΡΙΑΚΗ 22	Α' Διεθνές Συνέδριο για την Ανακύκλωση του Ιατρικού-Επιστημονικού εξοπλισμού Διοργάνωση: Γενικό Νομαρχιακό Νοσοκομείο Βέροιας, Δημοτικό Νοσοκομείο της πόλης Τίτου της Ρουμανίας, Νοσοκομείο της πόλης Ερσέκα της Αλβανίας	

ΔΕΥΤΕΡΑ 23	Επετειακή εκδήλωση της Βυζαντινής Χορωδίας της Δημοτικής Επιχείρησης Πολιτισμού «Η Επανάσταση του '21 και η Μακεδονία»	Ωρα: 8.30 μ.μ. Είσοδος ελεύθερη
ΤΡΙΤΗ 24	Εκδήλωση για την επέτειο της 25ης Μαρτίου 1821 Διοργάνωση: 2 ^ο Γυμνάσιο Βέροιας και ΕΛΜΕ Ημαθίας	Ωρα: 8.30 μ.μ. Είσοδος ελεύθερη
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 27	Συναυλία με τη μικτή Τετράφωνη Χορωδία του Πανεπιστημίου Πατρών	Ωρα: 8.30 μ.μ. Είσοδος ελεύθερη
ΚΥΡΙΑΚΗ 29	Συναυλία με την Ορχήστρα Ελληνικής Μουσικής της Δ.Ε.Π. Βέροιας «Τα τραγούδια μας» Ένα Μουσικό Δρομολόγιο στον χώρο του ελληνικού πενταγράμμου.	Ωρα: 8.30 μ.μ. Είσοδος: 1.000 δρχ.

ΜΑΡΤΙΟΣ • ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΚΥΡΙΑΚΗ 8 έως ΤΕΤΑΡΤΗ 18	Έκθεση ξυλογλυπτικής του Αντώνη Κοντονικολάου
ΣΑΒΒΑΤΟ 28 έως ΚΥΡΙΑΚΗ 12 Απριλ.	Έκθεση κεραμικών της Ολυμπίας Ανέστη

Η Ε.Ο. ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

«ΚΛΙΜΑΞ»

και το ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

*μεταφέρθηκαν σε νέο κτίριο
στην οδό Αγ. Δημητρίου 3, στη Βέροια*

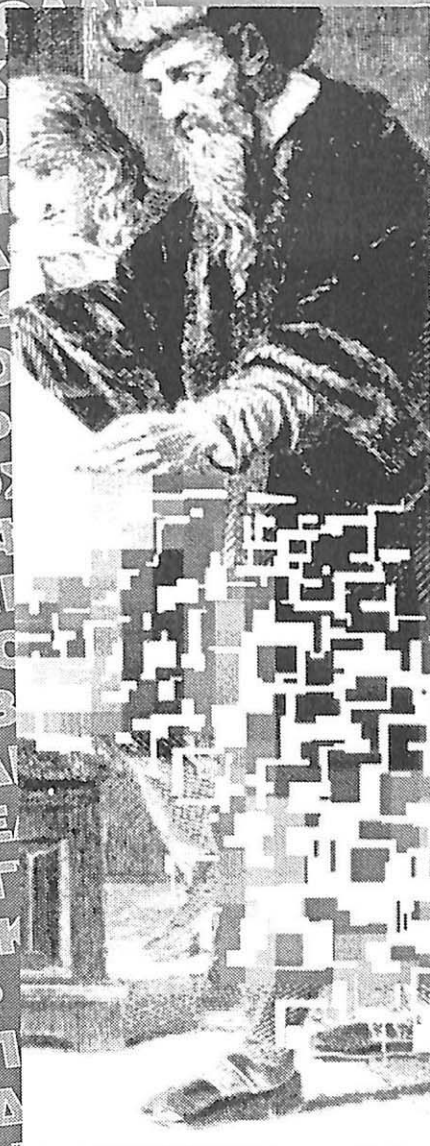
ΤΗΛ. 24984

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ
ΣΕΛΙΔΟΣΥΝΘΕΣΗ
ΕΓΧΡΩΜΕΣ ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ: • ΒΙΒΛΙΩΝ • ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ
• ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ
ΠΡΟΣΠΕΚΤ
ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΑ
ΦΕΪΓ-ΒΟΛΑΝ

ΕΝΤΥΠΑ • ΑΦΙΣΕΣ

TYPE PRESS

Nikos
Καραμανλίδης

N. ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑ • ΤΗΛ. & FAX: (0331) 90234

ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ
ΕΣ
ΕΩΝ
ΠΑ • ΑΦΙΣΕΣ
ΒΑΠΤΙΣΕΩΝ
ΠΡΟΣΚΛΗΤΗΡΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ
ΣΕΛΙΔΟΣΥΝΘΕΣΗ
ΕΓΧΡΩΜΕΣ ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ: • ΒΙΒΛΙΩΝ • ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ
• ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ
ΠΡΟΣΠΕΚΤ

ΕΝΤΥΠΑ • ΑΦΙΣΕΣ

ΑΙΘΡΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ «ΟΛΓΑΝΟΣ»

Ενας όμορφος κώπος για
Μουσικές
Βραδιές και Εκδηλώσεις
Πολιτιστικού Χαρακτήρα
Ολγάνου 19 Τηλ. 28.277
ΒΕΡΟΙΑ